

Samengestelde gezinnen in Vlaanderen

Samengestelde gezinnen in Vlaanderen over hun gezinssamenstelling, de relatie met de partner, het opvoeden van de (stief)kinderen, hoe ze gezin en werk combineren, hun welbevinden en de sfeer in het gezin

Auteur: Veerle Audenaert (Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin)

1 INLEIDING

(Nieuw) samengestelde gezinnen maken de dag van vandaag meer dan ooit deel uit van onze samenleving. Uit het onderzoek Scheiding in Vlaanderen (SIV) blijkt echter dat de transitie naar een (nieuw) samengesteld gezin niet altijd zonder slag of stoot verloopt (Mortelmans e.a. , 2011; Pasteels e.a. , 2013; Pasteels e.a. , 2018). Veelal gaat voor minstens één van beide partners aan het nieuwe gezin een relatiebreuk vooraf of moest men door een rouwproces omwille van het overlijden van de vorige partner. Opnieuw een normaal, traditioneel gezin vormen staat echter vaak bovenaan het wensenlijstje van ouders die alleen zijn komen te staan (Audenaert, 2018a).

Met deze bijdrage willen we een uitvoerige schets maken van het gezinsleven in (nieuw) samengestelde gezinnen in Vlaanderen. We bundelen een beperkt aantal eerder gepubliceerde resultaten uit de gezinsenquête, positioneren deze binnen de bestaande vakliteratuur omtrent (nieuw) samengestelde gezinnen en voegen daar nieuwe resultaten op basis van de gezinsenquête aan toe.

10,7% van de gezinnen in Vlaanderen is anno 2016¹ een (nieuw) samengesteld gezin. Het bijhorende betrouwbaarheidsinterval voor dit cijfer is 9,28 – 12,07. Wanneer we dit aandeel (nieuw) samengestelde gezinnen extrapoleren naar de populatie gezinnen in Vlaanderen, zou Vlaanderen om en bij de 95.000 (nieuw) samengestelde gezinnen tellen². In de gezinsenquête gaat het – in absolute aantallen - om 227 (nieuw)

¹ Jaar waarin de gezinsenquête werd afgenomen.

² We plaatsen enige voorzichtigheid bij dit cijfer aangezien we de gezinsenquête ook uitrolden in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en we dit hier niet in rekening brachten.

samengestelde gezinnen. De gepresenteerde resultaten zijn gezien het beperkt aantal (nieuw) samengestelde gezinnen in de databank dan ook veeleer indicatief. Desondanks menen we dat de hier verschaftte inzichten voldoende vernieuwend mogen zijn³, en dat ze aanleiding mogen geven voor toekomstig diepgaand onderzoek bij (nieuw) samengestelde gezinnen in Vlaanderen.

Leeswijzer

Voor de gezinsenquête schreven we in het voorjaar van 2016 een steekproef aan van personen ouder dan 18 jaar met minstens één kind jonger dan 25 jaar en woonachtig in het Vlaams of Brussels Hoofdstedelijk Gewest⁴. Zij werden at random uitgeloot door het Rijksregister uit de bevolkingsregisters. In de gezinsenquête werd aan beide partners gevraagd om een vragenboekje in te vullen. We beperken ons in deze bijdrage tot de verkregen informatie uit het vragenboekje ingevuld door de aangeschreven personen (en niet het vragenboekje voor de partner). De percentages zijn gewogen percentages zodat ze representatief zijn voor de populatie gezinnen in Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (alleen de Nederlandstaligen) met minstens één kind jonger dan 25 jaar (zoals gekend door het Rijksregister) voor de kenmerken geslacht, leeftijd en herkomst. Bij de gewogen percentages geven we – ter informatie – ook telkens het aantal respondenten (niet gewogen n) mee waarop de percentages zijn berekend. Verder blijkt ook uit een studie van de respons dat lager opgeleiden en niet-werkenden ondervertegenwoordigd zijn in de gerealiseerde steekproef. Een andere beperking van de gehanteerde werkwijze is dat gescheiden ouders waarvan geen enkel (stief)kind zijn of haar domicilie bij de ouder gevestigd heeft, niet in de steekproef zijn opgenomen, ook al verblijven er één of meerdere kinderen deeltijds bij deze ouder. Aangezien na een scheiding nog vaak de kinderen hun domicilie bij de moeder gevestigd hebben, zijn met name gescheiden vaders ondervertegenwoordigd in de bevolkingsregisters en dus ook in de steekproef. Omdat het Rijksregister aan de hand van domicilie huishoudens opbouwt uit individuele gegevens, is hiervoor vooralsnog geen pasklare oplossing voorhanden. Meer informatie over de onderzoeksopzet is te vinden in het [methodologisch rapport](#) (Audenaert & Stuyck, 2018).

Het niveau van significantie van de gebruikte statistische toetsen wordt weergegeven met * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; en *** $p < 0,001$ of wanneer $p > 0,05$ met n.s. (niet significant). Omdat de gegevens werden verzameld tijdens één enkel bevragsingsmoment en we ons in deze bijdrage hoofdzakelijk beperkten tot een bivariate beschrijving, kunnen we geen uitspraken doen over oorzakelijke verbanden tussen kenmerken van respondenten.

De volgende thema's komen aan bod:

samengestelde gezinnen in de vakliteratuur	profiel van samengestelde gezinnen	de relatie met de partner	opvoeding, kind- en oudergedrag
werk en de combinatie gezin, zorg en werk	de taakverdeling in het samengestelde gezin	armoede en schulden	welbevinden en de sfeer in het gezin

³ Bij ons weten werden (nieuw) samengestelde gezinnen in Vlaanderen niet eerder zo uitgesproken bestudeerd. Er is wel een profielschets van samengestelde gezinnen en hun kwetsbaarheden in België op basis van data van de Panelstudie Belgische Huishoudens, maar een opdeling naar regio bleek niet mogelijk omwille van te kleine absolute aantallen (Petit & Casman, 2008). In Vlaanderen is er ook het eerder vermelde Scheiding in Vlaanderen onderzoek (SIV) (Mortelmans e.a. , 2011; Pasteels e.a. , 2013) waarin gehuwde en gescheiden personen werden bevroegd, maar daarin zijn geen scheidingen van ongehuwd samenwonende koppels opgenomen en de focus lag er op het scheidingsproces en wat dit voor de verschillende betrokkenen met zich meebracht. Hierdoor is het moeilijk om resultaten te vergelijken met de resultaten over samengestelde gezinnen uit deze bijdrage.

⁴ Voor inwoners uit het Brussels Hoofdstedelijk Gewest diende de identiteitskaart in het Nederlands te zijn uitgereikt.

2 (NIEUW) SAMENGESTELDE GEZINNEN IN DE VAKLITERATUUR

2.1 DEFINITIE EN OPERATIONALISERING

Voor het eerst sinds lang⁵ konden we met de gezinsenquête een schatting maken van het aandeel (nieuw) samengestelde gezinnen in Vlaanderen. Uit de gezinsenquête blijkt dat in 2016, één op tien of 10,7% van de gezinnen in Vlaanderen **een (nieuw) samengesteld gezin** is, 18,1% van de gezinnen is een éénoudergezin en 71,2% is een intact gezin (zie [de samenstelling van het gezin](#), Audenaert 2018). We plaatsen nieuw hier tussen haakjes omdat het gezin reeds geruime tijd een samengesteld gezin kan zijn. In Vlaanderen is deze term echter gangbaar, ook in academische middens. De Gids voor Gezinnen (www.gidsvoorgezinnen.be) geeft volgende definitie weer voor (nieuw) samengestelde gezinnen: *Wanneer twee personen een nieuwe relatie aangaan, meestal na een scheiding, en minstens één van de partners heeft al minstens één kind uit een vorige relatie, dan spreken we van een nieuw samengesteld gezin. Soms hebben beide partners kinderen of de partners beslissen samen een kind te krijgen.* In de Angelsaksische vakliteratuur wordt er eerder geschreven over 'stepfamilies' (stiefgezinnen) (L. Ganong & Coleman, 2017; Van Eeden-Moorefield & Pasley, 2013), soms ook wel over 'reconstituted families' of 'blended families' (Le Bourdais & Lapierre-Adamcyk, 2015; Ribbens McCarthy & Edwards, 2011). Een stiefgezin is ook hier een gezin waarin minstens één van de volwassenen een kind (of kinderen) heeft uit een vorige relatie (L. Ganong & Coleman, 2017). In Duitsland spreekt men van 'patchwork families' (hoewel deze term in het Angelsaksische gebied zelf niet gebruikelijk is), naast 'Mischfamilie' en 'Stieffamilie'⁷. 'Patchwork family' verwijst dan naar de warme lappendeken waarvan de individuele stukken stof afkomstig zijn van verschillende andere dekens, hetgeen op zijn beurt verwijst naar de verschillende gezinnen waaruit de gezinsleden van een (nieuw) samengesteld gezin afkomstig zijn. Met de term 'patchwork families' wordt ook de negatieve connotatie vermeden die de term stiefgezin meekreeg van de boze stiefmoeders uit de sprookjes van de Duitse gebroeders Grimm.

Verder is ook in het Angelsaksisch taalgebied de definitie van wat een (nieuw) samengesteld gezin of 'stepfamily' is, betekenisvol veranderd doorheen de tijd (meer inclusief), of zoals Hadfield en Nixon (2013) stellen: *(...) from previously including only married, residential stepfamilies to now incorporating cohabiting and non-residential stepfamilies. While defining what constitutes a stepfamily can be complex, the essential feature of residential stepfamilies is that there is a parent living with a biological child or children, and with a romantic partner who is not biologically related to at least one of the children.* Al vindt bv. Stewart (2007) dat er ook dan nog verruiming van de notie 'stiefgezin' mogelijk is door bv. kinderen (ook volwassen kinderen) ook als stiefkinderen te bekijken wanneer ze niet in hetzelfde huishouden leven met de ouder die een nieuwe partnerrelatie is aangegaan.

Deze gezinnen worden dan conceptueel afgezet tegenover (Le Bourdais & Lapierre-Adamcyk, 2015):

- **'Intact families' (intacte gezinnen):** in intacte gezinnen zijn alle in het huishouden aanwezige kinderen biologische of adoptiekinderen van beide partners, daar waar in stiefgezinnen (of dus samengestelde gezinnen) minstens één kind geboren is uit een vorige relatie van één van beide partners;
- en **'single-parent families' (éénoudergezinnen):** éénoudergezinnen omvatten één ouder die leeft zonder partner, met minstens één biologisch of adoptiekind.

Omdat in de Angelsaksische vakliteratuur niet of nauwelijks melding gemaakt wordt van 'new', noch dat er een duurtijd wordt verbonden aan de nieuwe gezinsconstellatie, beperken we ons in hetgeen volgt tot de term **samengesteld gezin**. Verder hanteerden we bovenstaande definitie om het aandeel samengestelde gezinnen in

⁵ In 2002 bedroeg het aandeel (nieuw) samengestelde gezinnen in Vlaanderen 7,0% (Petit & Casman, 2008); in 2010 zouden van de gezinnen met kinderen jonger dan 18 jaar 75,9% kerngezinnen zijn, 11,9% alleenstaande ouders, 11,9% stiefgezinnen en 0,4% adoptie- en pleeggezinnen (cijfers voor België gebaseerd op de Gender and Generations Panel Study, GGP) (Steinbach, Kuhnt, & Knüll, 2016).

⁷ <https://de.wikipedia.org/wiki/Stieffamilie>

Vlaanderen te berekenen, maar verruimden ze. We vroegen immers aan de respondenten voor elk kind van wie ze vinden dat het tot het gezin behoort, of dit kind een eigen kind is, een stiefkind, een kind uit een vorige relatie of dat men geen relatie had met de andere ouder van het kind. We kozen bij de vraagstelling voor 'eigen kind' in plaats van het gebruikelijke 'biologische kind' opdat in homoseksuele partnerrelaties ook meemoeders en meevaders 'eigen kind' zouden kunnen aanvinken, ook al is het niet hun biologische kind. We hielden ook geen rekening met de feitelijke of wettelijke verblijfplaats van het kind. Het idee om buiten de grenzen van het huishouden te kijken is binnen de gezinssociologie niet nieuw (Ribbens McCarthy & Edwards, 2011), maar staat in contrast met de aanpak binnen demografische middens waar het gebruikelijk is om te werken met huishoudenstatistiek en deze huishoudens te definiëren op basis van de wettelijke verblijfplaats of (in enquêtes) op basis van een minimum verblijf van x-aantal nachten per week in het huishouden.

Het is evenwel nog niet zo lang dat sociologen verder zijn gaan kijken dan het huishouden wanneer ze grip willen krijgen op gezinnen en hoe gezinnen worden gedefinieerd en de definitie van wat gezien wordt als een samengesteld gezin varieert over verschillende studies heen. Onderzoek op bestaande data stoot dan vaak nog op de beperking dat er geen informatie wordt verzameld over de kinderen die niet in het huishouden van de respondent wonen en/of op de beperking dat niet voor beide partners werd gepeild naar kinderen die niet (meer) in het huishouden wonen (Le Bourdais & Lapierre-Adamcyk, 2015). Met de vraag *'Wie behoort volgens u tot uw gezin?'* poogden we in de gezinsenquête minstens ten dele aan deze beperking tegemoet te komen. Daarnaast peilden we in een aparte vraag naar die kinderen waarvan men op het moment van bevraging niet vond dat deze kinderen op dat moment tot het gezin behoorden en werden beide vragen ook gesteld aan de partner⁸.

Tegelijkertijd komen we met de gezinsenquête ook tegemoet aan een andere veelgehoorde kritiek in onderzoek naar samengestelde gezinnen, nl. dat data veelal ingewonnen werden bij vrouwen en niet bij mannen (Le Bourdais & Lapierre-Adamcyk, 2015). We schreven zowel mannen als vrouwen aan en vroegen alleen de aangeschreven persoon om het vragenboekje in te vullen, en om zijn of haar partner te vragen een vragenboekje voor de partner in te vullen. Verder stimuleerden we mannen subtiel om deel te nemen aan de gezinsenquête door een afbeelding van mannenhanden op de cover van het vragenboekje te gebruiken (zie de foto op het voorblad van deze bijdrage). Desondanks zijn ook in de gezinsenquête vrouwen oververtegenwoordigd ten opzichte van hun werkelijke aandeel in de populatie gezinnen (37,3% van de respondenten is een man, 62,7% is een vrouw). Hiervoor werd aan de hand van weegcoëfficiënten gecorrigeerd. Daarnaast vermelden we toch ook hier de beperking zoals in de inleiding al aangehaald: gescheiden ouders wiens kinderen niet officieel bij hen verblijven, veelal vaders, zijn niet opgenomen in de studie omdat ze niet identificeerbaar zijn in de bevolkingsregisters van het Rijksregister.

2.2 OVER HET FUNCTIONEREN VAN SAMENGESTELDE GEZINNEN

In de literatuur worden een veelheid aan perspectieven, modellen en concepten aangehaald om samengestelde gezinnen beter te kunnen begrijpen. Verschillende wetenschappers waagden zich al aan het in kaart brengen en het ordenen van het vele denken over samengestelde gezinnen (M. Coleman, Ganong, & Fine, 2000; L. Ganong & Coleman, 2017; Stanton, 2013; Stewart, 2007; Van Eeden-Moorefield & Pasley, 2013)⁹. We zijn de genoemde auteurs schatplichtig voor de bestaande inventarissen en lichten hieronder de voornaamste manieren van denken over samengestelde gezinnen uit en brengen ze in onderling verband (evenwel zonder te pogen een volledig overzicht te schetsen)¹⁰.

⁸ Dit rapport bevat geen verwerking van de informatie uit de vragenboekjes voor de partner.

⁹ Deze opsomming is niet exhaustief en betreft alleen recente overzichtsstudies.

¹⁰ Andere hier niet genoemde stromingen zoals bijvoorbeeld het levensloopperspectief beperken zich in hoofdzaak tot het beschrijven van deze fenomenen.

2.2.1 Rationele keuze

Het rationele keuze denkkader helpt mee verklaren waarom alleenstaande ouders na scheiding of verweduwing herpartneren. De voornaamste assumptie van dit denkkader is dat individuen een 'keuze' maken waar ze (het meeste) voordeel bij hebben (en dus een *kosten/baten analyse* doen). Wanneer er alleen kosten zijn, zullen individuen de kosten proberen te minimaliseren. Dit rationele keuze denken werd veelvuldig gebruikt in de studie van huwelijksverbintenissen ('marital commitment') en huwelijksstabiliteit ('marital stability') (White, 2013), en is ons inziens ook van toepassing op herpartneren. We menen dat gescheiden partners, zeker wanneer er kinderen zijn, zowel op emotioneel (steun van de partner) als op financieel vlak heel wat te winnen hebben bij herpartneren. Uit eerdere resultaten van de gezinsenquête blijkt alvast dat het 'alleenstaande ouder zijn' veel mensen zwaar om dragen valt. Wanneer we hen vragen wat men liever anders had gezien in de samenstelling van het gezin, wordt het hebben van een partner veelvuldig genoemd. De aangehaalde motieven (baten) zijn dan de nood aan emotionele en financiële steun, maar ook het kunnen 'delen' van de zorg en de opvoeding (Audenaert, 2018a). Daartegenover weten we uit de gezinsenquête ook dat het hebben van kinderen voor een deel van de samengestelde gezinnen een reden is om (nog) niet te gaan samenwonen met de nieuwe partner (Pasteels & Emmerly, 2018).

Een van de voornaamste kritieken op dit denkkader echter is dat het idee dat individuen altijd een 'rationele' keuze maken moeilijk te weerhouden is. Met name op het domein van het gezin, wat per definitie iets zeer intiem en emotioneel weerspiegelt, lijkt het niet houdbaar om individuele acties enkel te verklaren op basis van rationele keuzemodellen (White, 2013).

2.2.2 Deficit- en stressmodellen

Wanneer in de jaren '70 echtscheidingen beginnen toe te nemen in de demografische statistieken werd binnen de gezinssociologie naar samengestelde gezinnen voornamelijk gekeken vanuit een *deficit-model*. Onderzoekers focusten op verschillen tussen samengestelde gezinnen en intacte gezinnen, met de veronderstelling dat samengestelde gezinnen slechter functioneren en dat het leven in een samengesteld gezin negatieve effecten heeft op de kinderen. Deze manier van denken werd fel bekritiseerd omdat het continu vergelijken van samengestelde gezinnen met intacte gezinnen, met veeleer negatieve resultaten voor samengestelde gezinnen bv. inzake academische prestaties van stiefkinderen, leidt tot stereotypering en stigma (Stewart, 2007). Desondanks bleef het deficit-model lang gangbaar.

De '*incomplete institutionalization*'-notie van Cherlin (1978) vormde een belangrijke hefboom voor dit deficit-model. Denkend over samengestelde gezinnen als een sociale institutie die de samenleving mee ordent (veelgenoemde instituties zijn gezin, religie, wetgeving, onderwijs, e.d.) gaat zijn hypothese als volgt: 'Tweede huwelijken en in het bijzonder tweede huwelijken met kinderen uit een vorig huwelijk, zijn problematisch en minder stabiel dan eerste huwelijken omdat ze niet volledig geïnstitutionaliseerd zijn in de samenleving'. Hij bedoelt hiermee dat er niet voldoende normen en waarden voorhanden zijn om het gedrag van mensen in een tweede huwelijk richting te geven. Dit resulteert in een dagelijks leven vol moeilijkheden (cf. 'family stress' theorieën hieronder). Zo is er bv. veel variatie en onduidelijkheid in hoe stiefkinderen hun stiefouder dienen te benoemen. Deze stress-hypothese is zeer populair geweest (tot op de dag van vandaag wordt er naar gerefereerd), maar empirische bevestiging is er alvast volgens Stewart (2007) niet. Dit wilt volgens haar niet zeggen dat de onvolledige institutionalisering geen problemen met zich meebrengt voor stiefkinderen. Zo, stelt ze, is het nog niet altijd goed geregeld dat scholen in hun contact met de ouders verschillende brieven moeten voorzien, of en hoe moederdagkaartjes moeten worden gemaakt voor stiefmoeders en of je je stiefvader wel of niet kan meevragen naar een vader/dochter bal en is weinig duidelijk of stiefvaders moeten meebetalen aan de opleiding van hun stiefkinderen en of stiefkinderen zorg moeten opnemen voor hulpbehoevende stiefouders.

'Family stress' theorieën sluiten hier naadloos bij aan omdat ze gebaseerd zijn op de idee dat het leven in een samengestelde gezin stresserend is voor de gezinsleden (M. Coleman e.a. , 2000; Stanton, 2013). 'Family stress' modellen focussen op de veranderingen en transities waar samengestelde gezinnen mee worden geconfronteerd. Deze veranderingen kunnen een verhoogd stressniveau met zich meebrengen, kunnen leiden tot verminderde opvoedingsvaardigheden of resulteren in meer conflict in het samengestelde gezin. Bronnen van stress in samengestelde gezinnen zijn dan: de veranderingen die ouders inbrengen door de nieuwe partnerrelatie (bv. verhuizen naar een nieuw huis, nieuwe gezinsleden), het niet overeenkomen tussen de ex-partners, of tussen de nieuwe gezinsleden en een verminderde financiële slagkracht (o.m. door onderhoudsuitkeringen en alimentatiegelden). Family stress modellen worden immers ook gehanteerd wanneer men kijkt naar het financieel welzijn van samengestelde gezinnen (Stanton, 2013). Ook de scheiding die aan het nieuwe gezin voorafging kan stresserend zijn geweest voor de ouders en kinderen. Al deze gebeurtenissen worden geacht een negatief effect te hebben op het welzijn van de kinderen (meer externaliserende en internaliserende gedragsproblemen en verminderde schoolprestaties) en de effecten zijn cumulatief, in die zin dat hoe vaker de ouders herpartneren, hoe meer impact er zal zijn op het welzijn van de kinderen (M. Coleman e.a. , 2000).

De notie 'family boundary ambiguity' neemt ook een belangrijke plaats in binnen de stress-theorieën. 'Family boundary ambiguity' wordt gedefinieerd als een toestand waarin het gezin niet weet wie wel en wie niet tot het gezin behoort of wie welke rollen en taken opneemt in het gezinssysteem (Boss & Greenberg, 1984). 'Family boundary ambiguity' kent een wijd verspreid gebruik in gezinsstudies (vnl. in de eerder genoemde stressmodellen (zie [2.2.2.](#))) om de effecten van de veranderingen in de gezinssamenstelling op het individueel en gezinsfunctioneren te beschrijven en te verklaren (Hadfield & Nixon, 2013). De eerste theoretische artikelen en neerslag van onderzoek naar 'family boundary ambiguity' werden in de jaren '70 geschreven door Pauline Boss, onderzoekster en gezinstherapeute. Gebaseerd op eerder werk¹¹, stelt ze dat 'family boundary ambiguity' in contrast staat met de structureel functionalistische en demografische benadering van gezinnen omdat het de nadruk legt op de percepties van gezinsleden, eerder dan op structuur en een (te) strakke afbakening van gezinnen (Boss & Greenberg, 1984). Daarbij hanteert ze dus het perspectief van het gezin zelf, maar zelfs voor het gezin zelf is dit niet altijd eenduidig. Het gezin kan ervaren dat iemand fysiek niet aanwezig is, maar psychologisch wel aanwezig is (bv. een vermiste soldaat) of net omgekeerd, iemand kan fysiek wel aanwezig, maar psychologisch afwezig zijn (bv. een gezinslid met dementie). In elk van beide gevallen is de afbakening van het gezin ambigu en wordt het gezin gehinderd in het omgaan met de stresserende gebeurtenissen die aan de grondslag liggen van de ambiguïteit, met name wanneer de onzekerheid aansleept (Boss, 1980; Boss & Greenberg, 1984).

The basic premise is that a system needs to be sure of its components, that is, who is inside system boundaries physically and psychologically, and who is outside, physically and psychologically. Furthermore, that knowledge must be based on congruence between reality and perceptions. It is suggested that a major consequence of an ambiguous system, that is, a system that is not sure of its components, is that systemic communication, feedback and subsequent adjustment over time are curtailed. The system cannot subsequently adapt to the stress of inevitable developmental changes throughout the family life cycle nor to stress from equally inevitable unpredicted crises. (Boss, 1977)(Boss 1977, p. 142).

Ook voor samengestelde gezinnen is deze notie aan de orde (Brown & Manning, 2009; Carroll, Olson, & Buckmiller, 2007; Stewart, 2005a). Voor samengestelde gezinnen geldt meer dan voor intacte gezinnen dat behoren tot het gezin (psychologisch aanwezig zijn) en er ook verblijven (fysiek aanwezig zijn) niet per definitie

¹¹ Haar werk is voornamelijk te situeren binnen symbolisch interactionistisch perspectief, maar ze putte ook inspiratie uit systeemtheorie, roltheorie en gezinstherapeutische stromingen. Symbolisch Interactionisme is een belangrijke stroming binnen de sociologie waarin individuen doorheen hun interactie met elkaar betekenis geven aan de werkelijkheid en hiernaar handelen.

samenvallen (zie verder onder [3.3.2.](#)). Samengestelde gezinnen kennen aldus meer ambiguïteit dan intacte gezinnen. Zo vertonen samengestelde gezinnen met kinderen die niet in hetzelfde huishouden wonen meer 'boundary ambiguity' (Pasley & Ihinger-Talman, 1989). Verder blijkt dat complexe gezinsstructuren en afspraken binnen samengestelde gezinnen 'family boundary ambiguity' doen toenemen (Brown & Manning, 2009; Carroll e.a. , 2007). We menen dan ook dat de ambiguïteit in samengestelde gezinnen toeneemt omdat wie tot het gezin behoort voor de individuele gezinsleden kan verschillen naargelang de positie en de voorgeschiedenis van het gezinslid in het samengestelde gezin. Brown en Manning (2009) concluderen bv. uit hun onderzoek dat 60% van de adolescenten in samengestelde gezinnen waarin de partners niet zijn gehuwd, de gezinsstructuur verschillend benoemt dan de moeder in datzelfde gezin. Daaruit blijkt, argumenteren ze, dat de gezinsstructuur een subjectieve component heeft en aldus een sociaal construct is. Hoewel we in de gezinsenquête geen kinderen en adolescenten hebben bevraagd over de samenstelling van het gezin, sluiten we door te peilen naar de gepercipieerde of subjectieve gezinssamenstelling van de respondenten wel aan bij bovenstaande idee.

2.2.3 Theorieën over minder betrokkenheid van (stief)ouders

Verskillende pogingen om het leven in samengestelde gezinnen te verklaren zijn terug te brengen tot een verminderde betrokkenheid van (stief)ouders op de opvoeding van de kinderen. Onderzoekresultaten wijzen uit dat ouders in samengestelde gezinnen bv. minder tijd spenderen aan het begeleiden met het huiswerk dan ouders in intacte gezinnen. Dit kan resulteren in verminderde schoolprestaties en gedragsproblemen. Verder blijkt ook systematisch dat stiefouders (al dan niet bewust) minder interactie hebben met stiefkinderen dan biologische ouders met hun kinderen, en dat stiefouders minder geëngageerd zijn naar en minder affectie tonen aan stiefkinderen (M. Coleman e.a. , 2000).

Een eerste benadering focust op de notie *sociaal kapitaal* van James Coleman (1988). Coleman introduceerde de term 'sociaal kapitaal' als te onderscheiden van 'human capital'. 'Human capital' refereert naar de vaardigheden, kennis en capaciteiten van mensen. 'Social capital' (of sociaal kapitaal) daarentegen doet zich voor in sociale relaties, bv. studentenverenigingen. Binnen gezinnen wordt sociaal kapitaal vaak geoperationaliseerd als de tijd en energie die ouders investeren in hun kinderen (al is dit misschien niet de beste operationalisering van sociaal kapitaal in samengestelde gezinnen). Volgens Coleman kan zich een tekort aan sociaal kapitaal voordoen wanneer één van de ouderfiguren ontbreekt, zoals bij éénoudergezinnen of wanneer ouders en kinderen niet overeenkomen. Sociaal kapitaal kan ook omgekeerd werken, nl. van de kinderen naar de ouders, waarbij ouders door kinderen te hebben een sociaal netwerk kunnen opbouwen (zgn. integratie aan de schoolpoort), en liefde, sociale en emotionele steun krijgen. De idee is dan dat ook stiefkinderen sociaal kapitaal kunnen bijbrengen aan stiefouders, maar niet zoveel als biologische kinderen (Stewart, 2007). Ander onderzoek over verschillende soorten sociaal kapitaal toont dat het opgebouwde sociaal kapitaal in samengestelde gezinnen vaker minder "verbindend" is tussen de verschillende gezinsleden, met name tussen de gezinsleden die geen bloedband hebben (Aeby, Widmer, & De Carlo, 2014).

Nauw verwant met en in aanvulling op bovenstaande denken over sociaal kapitaal is de idee dat *ouderschapstijlen van ouders en stiefouders verschillen* en dat biologische ouders en stiefouders in samengestelde gezinnen minder tijd en energie kunnen wijden aan interactie met de kinderen omdat ze deze tijd en energie nodig hebben om de nieuwe partnerrelatie op te bouwen of om de relatie met de kinderen uit de vorige partnerrelatie te onderhouden.

Dit sluit naadloos aan bij het *biosociaal perspectief*. Dit perspectief uit evolutieleer-minnende kringen is weliswaar een buitenbeentje in vergelijking met de andere manieren om naar de verminderde betrokkenheid van stiefouders in samengestelde gezinnen te kijken. In het biosociaal perspectief bekijkt men mensen als zoogdieren en een deel van ons gedrag wordt dan bepaald door 'driften'. Die driften zijn het resultaat van miljoenen jaren aan natuurlijke selectieprocessen. Vanuit dit denken stelt men dat samengestelde gezinnen in het nadeel zijn. Mensen zijn immers van oudsher geneigd om meer en beter te zorgen voor eigen biologische

kinderen (bloedverwantschap) dan voor andere kinderen omdat het zorgen voor bloedverwanten betere kansen gaf op overleven en reproductie. Dit perspectief wordt eveneens gehanteerd om te verklaren waarom stiefvaders minder geëngageerd zijn en minder warmte tonen ten aanzien van de kinderen dan biologische vaders (Hofferth & Anderson, 2003) en waarom de betrokkenheid van stiefvaders afneemt zodra er een biologisch kind wordt geboren in het samengestelde gezin (Stewart, 2005b). De genetische band heeft dus een invloed op ouderschapstijl (Stanton, 2013).

In het *'selectie perspectief'* tenslotte wordt gesteld dat ouders die meer gezinstransities doormaken, vaker beperkt zijn in hun opvoedingsvaardigheden, vaker middelenmisbruik kennen of vaker depressief zijn. Het is dan niet zozeer zo dat stiefouders minder sociaal kapitaal inbrengen in de relatie tussen stiefouder en stiefkind, dan wel dat ouders met minder sociaal kapitaal vaker dan andere ouders stiefouder zijn.

2.2.4 (Positief) denken over de relaties tussen de gezinsleden

Een ander veel gehanteerd denkkader in de studie van samengestelde gezinnen is het *modern systeemtheoretisch denkkader*. Hier worden gezinnen gezien als veranderende systemen die steeds gericht zijn op groei en evolutie om 'leefbaar' te zijn/blijven. Door interne en externe impulsen treden er veranderingen op bij de gezinsleden die op hun beurt het gezin als systeem veranderen. Men ziet het samengesteld gezin dan als een interactief systeem waarin alle gezinsleden elkaar wederzijds beïnvloeden wat betreft emoties, relaties en gedrag. Het gezinssysteem wordt geacht inclusief te zijn ten aanzien van personen die niet in het huishouden wonen zoals de andere ouder van de kinderen, de nieuwe partner van deze andere ouder, of broers en zussen die bij de andere ouder verblijven. Dit modern systeemtheoretisch perspectief erkent dan ook de 'real-life' implicaties van de complexe context die de relaties in samengestelde gezinnen beïnvloedt (Stanton, 2013). Het onderzoek Scheiding in Vlaanderen (SIV) bv. vertrekt vanuit dit systeemperspectief om de onderlinge relaties tussen ouders, nieuwe partners, ex-partners en kinderen na een scheiding in kaart te brengen. Hoewel er ook interpersoonlijke spanningen te detecteren vallen tussen ouders en ex-partners en nieuwe partners en ex-partners, valt tussen de vele resultaten toch op dat – wat betreft opvoedingsgerelateerde communicatie over het kind - gescheiden moeders en vaders met hun nieuwe partner vaak veel meer over de kinderen praten dan met hun ex-partner en dat de ouderlijke band met de nieuwe partner dus veel sterker is dan de ouderlijke band met de ex-partner (Vanassche & Matthijs, 2013).

Daarnaast zijn er de *'risk-and-resilience'* en *'family process'* perspectieven die zijn gebaseerd op de premisse dat de meeste samengestelde gezinnen prima functioneren en dat kinderen die in samengestelde gezinnen opgroeien het wel stellen (Hetherington & Kelly, 2002; Hetherington & Stanley-Hagan, 1999). De focus ligt eerder op 'adaptieve' en 'beschermende' kenmerken van samengestelde gezinnen. Men stelt dat de verschillen tussen stiefkinderen en biologische kinderen overschat worden omdat men focust op significante verschillen, maar dat men geen rekening houdt met de grootte van de verschillen. Meta-analyses tonen aan dat de verschillen tussen samengestelde gezinnen en intacte gezinnen klein zijn. Verder blijkt dat gezinsprocessen (in de zin van gezinsfunctioneren, relatiekwaliteit, cohesie, ouderlijke betrokkenheid en psychosociale karakteristieken van zorgdragers) belangrijker zijn voor het welzijn van de kinderen, dan de gezinsstructuur.

‘Family development’ perspectief en positieve ervaringen uit de klinische praktijk

Er was daarboven initieel ook geen aandacht voor variatie ‘binnen’ de groep samengestelde gezinnen (samengestelde gezinnen werden beschouwd als een homogene gezinsvorm) en er was geen kennis over en er werd geen gebruik gemaakt van inzichten uit de klinische praktijk die vaak positiever stonden tegenover het functioneren van samengestelde gezinnen (bv. John & Emily Visher, Patricia Papernow e.d.). Het is pas wanneer hierop veel kritiek komt, dat er ook meer aandacht werd besteed aan wat de klinische onderzoekswereld over samengestelde gezinnen te zeggen had (L. Ganong & Coleman, 2017).

Nochtans vallen er interessante inzichten te rapen uit de klinische praktijk. John en Emily Visher’s visie op het functioneren van stiefgezinnen bv. was populair binnen hun vakgebied en bij samengestelde gezinnen zelf. Zij stelden dat samengestelde gezinnen anders functioneren dan intacte gezinnen en dat ze moesten worden bekeken vanuit de idee dat ze unieke relaties en interactiepatronen hebben. Zij waren ook bij de eersten om de veerkracht van gezinsleden in samengestelde gezinnen te erkennen en gingen daarmee in tegen de negatieve probleemgerichte visies op samengestelde gezinnen die zo dominant waren in de klinische praktijk, in onderzoek en in de publieke opinie (L. Ganong & Coleman, 2017). Ook Patricia Papernow (2009), klinisch psychiater, biedt vanuit systeemtheoretisch perspectief en vanuit de Gestaltpsychologie¹² ‘normaliserende’ inzichten in het fundamenteel verschillende startpunt en ontwikkelingstraject van samengestelde gezinnen (vergeleken met intacte gezinnen). Papernow stelde op basis van haar klinisch werk met samengestelde gezinnen een ontwikkelingsmodel op, de ‘Stepfamily Cycle’. Het model stelt voor hoe samengestelde gezinnen zich ontwikkelen en is bedoeld voor de gezinnen zelf, maar ook voor therapeuten en andere deskundigen die samengestelde gezinnen moeten helpen en gidsen doorheen hun ontwikkeling. In het model staat welke moeilijkheden ze kunnen verwachten (moeilijkheden die abnormaal zijn in intacte gezinnen, maar normaal in samengestelde gezinnen) en hoe ze daarmee om kunnen gaan.

Een belangrijk concept volgens Papernow is ‘**middle ground**’ of de gemeenschappelijke kenmerken, preferenties en/of interesses in gezinnen. Hoe breder deze ‘middle ground’, hoe sterker de gemeenschappelijke basis van het gezin. De meeste gezinnen hebben voldoende tijd om een goede basis te leggen (voldoende ‘middle ground’ te vinden) waarin beide partners elkaar kunnen vinden (en zo beter om te kunnen gaan met de onvermijdelijke verschillen) vooraleer er kinderen komen. Maar samengestelde gezinnen starten vaak met een beperkte ‘middle ground’. Tijdens en na een scheiding (of tijdens de ziekte van een van de ouders), wanneer de steun van de partner wegebt, ontstaat vaak een zeer intense band tussen ouder en kind, vroeger zelfs ‘pathologisch intens’ gelabeld en dus een bredere ‘middle ground’. Wanneer een éénoudergezin vervolgens evolueert naar een samengesteld gezin, wordt duidelijk dat het samengestelde gezin start met een geschiedenis en structuur die radicaal verschilt in termen van gezinssystemen. Vanuit systeemtheoretisch perspectief beginnen samengestelde gezinnen met een eerder zwak koppelsysteem, eerder sterke, intense ouder-kind-subsysteem en het binnendringen van een heel scala aan individuen in het nieuwe samengestelde gezin, met in het bijzonder de ex-partner. Dit zou, was het een biologisch gezin, pathologisch worden gelabeld, maar is voor een samengesteld gezin een ‘normale’ beginstructuur. Het dilemma waarmee samengestelde gezinnen dan te maken krijgen is dat het zwakke koppelsysteem (met nog een beperkte ‘middle ground’ - en dus fragiel) moet wedijveren met een sterk, intens ouder-kind-subsysteem met tegenstrijdige belangen en een grotere ‘middle ground’. En dus, stelt Papernow, ervaren beide individuen in het koppel de kinderen fundamenteel ‘anders’ en het vergt heel wat bewustwording (Papernow gebruikt de term ‘**awareness**’) en het opbouwen van een stevige ‘middle ground’ om dit te overwinnen. Dit bewustwordingsproces is er veelal niet vanzelf en dus bemoeilijken

¹² Papernow vertrekt o.m. vanuit de Gestalttherapie, een vorm van psychotherapie die vertrekt vanuit de ervaring. Het is een psychotherapeutische stroming, zoals systeemtherapie, psychoanalyse, gedragstherapie en cliëntgerichte psychotherapie. Basisprincipe is dat individuen de ‘*Gestalt Experience Cycle*’ doorlopen. Het steeds weer succesvol doorlopen van deze cyclus wijst op een gezond functioneren. Wanneer meerdere individuen tezamen deze cyclus moeten doorlopen, bv. een gezin, noemt men dit de ‘*Gestalt Interactive Cycle*’. Alle fasen zijn dan moeilijker, complexer, maar ook belangrijker. Voor samengestelde gezinnen tekende Papernow (1984) een ‘eigen’ Gestalt Experience Cycle volgens dewelke samengestelde gezinnen zich verder ontwikkelen met ‘eigen’ aandachtspunten en gevaren als verschillend van deze van biologische gezinnen.

verkeerde verwachtingen de ontwikkeling en kennis over het aparte ontwikkelingstraject van samengestelde gezinnen.

De erkenning dat herpartneren een 'andersoortig gezin' met zich meebrengt, met zijn eigen ontwikkelingstaken en uitdagingen, is er volgens Papernow maar sinds de jaren '90. Te vaak werd gedacht dat gescheiden ouders die hertrouwen terug een 'normaal' gezin vormden, een gezin dat niet langer de aandacht van 'deskundige hulpverleners' nodig heeft. Papernow stelt ook dat de klanten die ze over de vloer krijgt zichzelf niet zien als lid van een samengesteld gezin met de eigen normale ontwikkelingen en de daarbij horende dynamieken en problemen, maar als lid van een slecht functionerend biologisch gezin, en dat ze ook vanuit dit perspectief benaderd worden door deskundigen. We herkennen hierin het eerder vernoemde deficit-model. Nochtans, schrijft ze, hebben samengestelde gezinnen nood aan een eigen ontwikkelingsschema, een gids als het ware. Immers, veel uitdagingen stellen zich op het moment dat men als nieuw koppel nog zeer kwetsbaar is en tegelijk een intieme, romantische honeymoonperiode verwacht. In een ontwikkelingsschema op maat van samengestelde gezinnen kunnen deze spanningen en speerpunten worden genormaliseerd zodat de ouders weten wat er aan zit te komen en hoe ze hiermee kunnen omgaan, gedurende elke ontwikkelingsfase van het samengestelde gezin.

Volgens Stewart (2007) is er – hoe aantrekkelijk dit model van Papernow ook lijkt te zijn - vooralsnog weinig empirisch onderbouwing voorhanden. Dat gezegd zijnde, zijn er ook andere onderzoekers die een ontwikkelingsmodel vooropstellen zoals bv. Fine en Kurdek (1995). Zij stellen dat samengestelde gezinnen door verschillende ontwikkelingsstadia gaan, gaande van 'dating' met de toekomstige huwelijkspartner over samenwonen, het vroege huwelijk (eerste twee jaren na hertrouwen), het midden huwelijk (twee tot vijf jaar) en het latere huwelijk (vijf jaar en langer na het hertrouwen). Elke fase heeft er zijn eigen processen. In de vroege stadia focussen de nieuwe partners op het 'managen van de transities' en de stress die het hertrouwen met zich meebrengt, in de middelste stadia concentreert men zich op de relaties in het samengestelde gezin en het bereiken van consensus over de rollen in het gezin.

2.3 SAMENVATTING EN BESLUIT

Stiefgezinnen of (nieuw) samengestelde gezinnen zijn geen nieuw fenomeen in westerse samenlevingen, maar waar ze voorheen vooral ontstonden na het overlijden van één van de ouders, vormt de dag van vandaag doorgaans een scheiding de aanleiding tot het vormen van een (nieuw) samengesteld gezin. Dit is ook zo in Vlaanderen. Slechts een klein aantal van de respondenten in een (nieuw) samengesteld gezin in de gezinsenquête gaf aan dat de vorige partner overleden is.

Anders dan bv. in het Angelsaksische vakgebied, waar veelal gesproken wordt over 'stepfamilies', zijn stiefgezinnen in Vlaanderen vooral gekend onder het label '(nieuw) samengesteld gezin'. Omdat elders in de wereld niet gerefereerd wordt naar nieuw of naar de duurtijd van de partnerrelatie en samengestelde gezinnen ook niet per definitie 'nieuw' zijn (m.a.w. ze kunnen lang standhouden), pleiten we in deze bijdrage voor de term '**samengesteld gezin**'. Uit de vakliteratuur distilleren we vervolgens de volgende definitie:

**Samengestelde gezinnen zijn gezinnen die ontstaan wanneer
minstens één van de partners één of meerdere kinderen uit een vorige relatie
inbrengt in de nieuwe partnerrelatie**

Samengestelde gezinnen zijn de laatste decennia aan een opmars bezig. Althans, dat wordt verondersteld op basis van de toenemende scheidings- en hertrouwcijfers, want tot nog toe konden we de trends in deze gezinnen niet voldoende opvolgen. De bevolkingsregisters en het bijhorende registratiesysteem zijn niet voorzien op deze gezinnen. Recente ontwikkelingen om ook de afstamming van de kinderen mee te nemen in de bevolkingsregisters zullen hier in de toekomst een oplossing kunnen bieden. In tussentijd deden we vanuit het

Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin een poging om deze gezinnen beter in kaart te brengen aan de hand van een gezinsenquête. Zo konden we een schatting maken van het aandeel samengestelde gezinnen in Vlaanderen. We peilden daarvoor bij inwoners van het Vlaamse en Brussels Hoofdstedelijk Gewest met minstens één inwonend kind jonger dan 25 jaar naar hoe zij zelf hun gezin zien los van domicilie of wettelijke verblijfplaats. Uit de gezinsenquête blijkt dan dat in 2016 (het jaar van bevraging), **één op tien of 10,7% van de gezinnen in Vlaanderen een samengesteld gezin is**. Een cijfer dat overeenkomt met (grof geschat) **95.000 samengestelde gezinnen**.

Dat we samengestelde gezinnen tot nog toe niet goed in kaart konden brengen in surveyonderzoek, neemt niet weg dat er de afgelopen decennia binnen de academische wereld al verschillende denkwijzen en -pistes zijn ontwikkeld over het ontstaan en functioneren van samengestelde gezinnen. Daarin werd vaak een negatief beeld van samengestelde gezinnen gecreëerd waarbij kinderen uit samengestelde gezinnen minder goede uitkomstresultaten (bv. inzake schoolprestaties, gedrag of welbevinden) zouden laten rapporteren dan kinderen in intacte gezinnen. Dit negatieve denken zien we in deficit- en stressmodellen en de idee dat samengestelde gezinnen niet voldoende geïnstitutionaliseerd zijn in de samenleving, maar ook in de vele theorieën over de verminderde betrokkenheid van stiefouders. Stiefouders zouden minder betrokken zijn bij stiefkinderen (en aldus zouden deze kinderen minder sociaal kapitaal genereren bij de stiefouders) omwille van het ontbreken van een bloedband of omwille van een verschil in ouderschapsstijl tussen ouders en stiefouders.

Daartegenover zijn er meer positief gerichte stromingen die aandacht vragen voor de vaak beperkte verschillen tussen intacte gezinnen en samengestelde gezinnen en voor de groei- en leerprocessen en het andersoortige, volledig eigen ontwikkelingstraject dat samengestelde gezinnen doorlopen.

We bespraken elk van deze benaderingen kort alsook de gangbare kritieken en genoemde pistes voor toekomstig onderzoek, evenwel zonder exhaustief te willen zijn. Gezien de vele brillen waardoor men naar samengestelde gezinnen kan kijken, en de eerder beperkte opzet van deze bijdrage (voornamelijk beschrijvend) en het beperkt aantal samengestelde gezinnen in de databank, is het niet onze bedoeling elk van bovengenoemde denkmodellen empirisch te gaan verifiëren. Daartoe is een meer gerichte dataverzameling bij (samengestelde) gezinnen nodig. Wel distilleerden we uit de bovengenoemde denkmodellen enkele belangrijke aandachtspunten voor dit onderzoek over samengestelde gezinnen. Als – zoals blijkt uit de literatuur – samengestelde gezinnen een verschillende historiek en een structureel verschillend startpunt hebben ten aanzien van intacte gezinnen, lijkt het immers logisch te concluderen dat samengestelde gezinnen een ‘eigen’ construct vormen binnen de gezinstypologie. De deficit-benadering die zo kenmerkend was voor het onderzoek naar samengestelde gezinnen in de jaren '70, '80 en vaak ook nu nog (L. Ganong & Coleman, 2017), waarin samengestelde gezinnen een inferieure versie zijn van intacte gezinnen, wordt door deze inzichten dan minstens gedeeltelijk doorbroken.

In deze bijdrage pogen we om niet mee in te stappen in het negatieve denken over samengestelde gezinnen, maar de samengestelde gezinnen als een apart, doch volwaardig, gezinstype met eigen (positieve en minder positieve) kenmerken te benaderen. We doen dit door niet alleen te kijken naar de moeilijkheden waarmee samengestelde gezinnen worden geconfronteerd, maar ook naar verschillen tussen de gezinnen in het algemeen en misschien nog belangrijker, ook naar de sterktes van samengestelde gezinnen en de gelijkenissen met intacte gezinnen. Voor de volledigheid geven we ook de resultaten mee voor de alleenstaande ouders. Waar mogelijk (gezien het beperkt aantal samengestelde gezinnen in de gezinsenquête) en relevant kijken we ook naar de verschillen ‘binnen’ de groep samengestelde gezinnen naar duurtijd van de partnerrelatie (of het samengesteld gezin de belangrijke kaap van vier jaren reeds is gepasseerd, zie verder onder 4.4.) en naar stiefvader- of stiefmoedergezinnen. Deze resultaten kunnen, gezien de kleine aantallen respondenten waarop ze zijn gebaseerd, evenwel niet worden veralgemeend naar de populatie samengestelde gezinnen in Vlaanderen, en zijn bijgevolg louter indicatief.

3 PROFIEL VAN SAMENGESTELDE GEZINNEN

We schetsen hieronder hoe de samengestelde gezinnen in de gezinsenquête er uit zien volgens de respondenten zelf. Anders dan gebruikelijk in grootschalig surveyonderzoek peilden we in de gezinsenquête immers niet naar de samenstelling van het huishouden¹³, maar naar de *subjectieve of gepercipieerde gezinssamenstelling*. Dat dit relevant is in een bevraging bij gezinnen, zien we ook uit onderzoek elders waaruit blijkt dat verschillende gezinsleden de gezinsstructuur anders kunnen benoemen en de gezinsstructuur aldus een subjectieve component heeft (zie de notie ‘family boundary ambiguity’ in [2.2.2.](#)). We vroegen ‘*Wie behoort volgens u tot uw gezin?*’. In de bijhorende instructie gaven we mee dat we wilden weten wie de respondent bedoelt met zijn of haar gezin. Het maakt daarbij niet uit of het gezinslid niet (meer) bij de respondent woont, of niet altijd bij de respondent woont. Overleden kinderen en kinderen die men niet (meer) tot het gezin rekent werden hier niet opgenomen en kwamen later in het vragenboekje nog aan bod. Voor een uitgebreidere toelichting over het hoe en waarom van deze vraagstelling verwijzen we naar [de samenstelling van het gezin](#), Audenaert, 2018). We vroegen voor elk kind waarvan de respondent vindt dat het tot zijn/haar gezin behoort ook of het een eigen kind, een stiefkind, een pleegkind of een adoptiekind is. Daarnaast vroegen we ook of dit kind een kind is uit de huidige relatie of uit een vorige relatie (of dat men geen relatie had met de andere ouder). Op basis van deze informatie over de afstammingsrelatie kunnen we immers ook zien ‘*vanuit het perspectief van de kinderen*’ welke gezinnen *intacte gezinnen* zijn, en dus geen enkel van de kinderen een scheiding meemaakte, en welke gezinnen niet. De niet-intacte gezinnen delen we verder op naar gezinnen waar geen partner bij het gezin hoort, dus ‘*de alleenstaande ouders*’, en *samengestelde gezinnen* waar wel een (nieuwe) partner bij het gezin hoort. Anno 2016 blijkt dus 71,2% van de gezinnen in Vlaanderen een intact gezin te zijn, 18,1% van de gezinnen is een alleenstaande ouder en 10,7% van de gezinnen is een samengesteld gezin¹⁴.

Achtereenvolgens komen geslacht, leeftijd en herkomst van de respondenten aan bod, het aantal (stief)kinderen en de leeftijd van het jongste kind, net als de verwantschap met de (stief)kinderen, de kinderwens en de tevredenheid met de gezinssamenstelling. Als we spreken over respondenten gaat het in feite om de aangeschreven ouder in het gezin. In hetgeen volgt gebruiken we ook de term ouders, of moeders en vaders.

3.1 LEEFTIJD, GESLACHT, HERKOMST EN DE KINDEREN

Wanneer we de alleenstaande ouders buiten beschouwing laten, wijken samengestelde gezinnen qua geslacht, leeftijd en herkomst van de respondent (België/EU versus niet-EU) niet betekenisvol af van intacte gezinnen¹⁵. Samengestelde gezinnen hebben wel opvallend vaker vier kinderen of meer in het gezin dan intacte gezinnen¹⁶ (zie figuur 1) en het jongste kind is ook minder vaak een kind jonger dan 2 jaar en vaker een ouder kind dan bij intacte gezinnen (zie figuur 2).

¹³ Waarbij de afbakening van het huishouden (wie wel of niet tot het huishouden behoort) veelal a priori wordt bepaald door de onderzoekers.

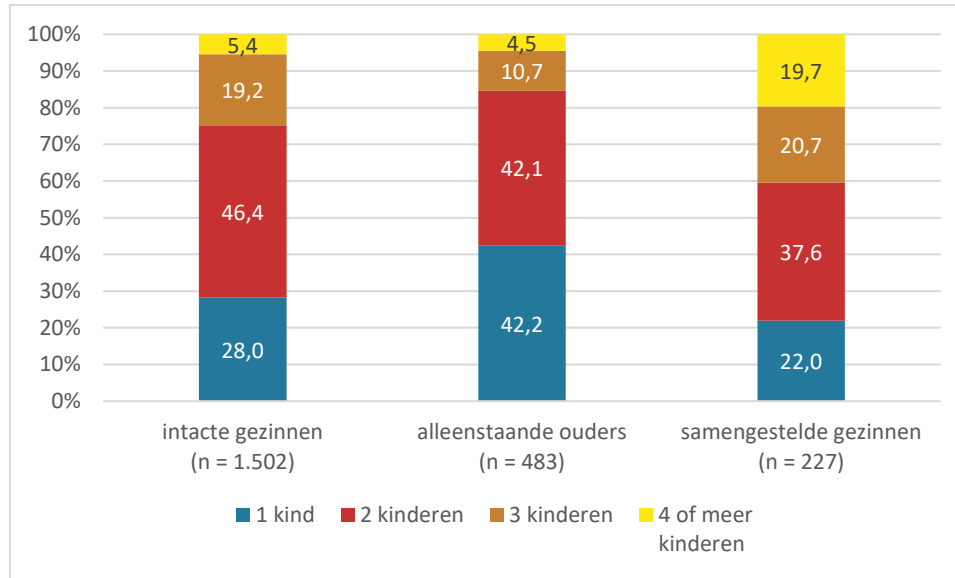
¹⁴ We konden deze cijfers slechts berekenen voor de basissteekproef, aangezien aan de uitbreiding bij niet-EU-respondenten de vraag naar de afstammingsrelatie niet werd gesteld (zie [methodologisch rapport](#), Audenaert & Stuyck, 2018). In de volgende cijfers zitten bijgevolg minder respondenten met een herkomst buiten de EU. Omwille van deze reden kunnen bepaalde cijfers, bijvoorbeeld het aandeel alleenstaande ouders, licht afwijken van eerder vermelde cijfers ondanks het gebruik van een aangepaste weegcoëfficiënt. De cijfers blijven representatief voor de populatie gezinnen in het Vlaams en Brussels Hoofdstedelijk Gewest (alleen de Nederlandstaligen) voor de kenmerken geslacht, leeftijd en herkomst.

¹⁵ Verschillen tussen intacte gezinnen en samengestelde gezinnen naar geslacht: Pearson χ^2 : $p = 0,7976$ (n.s.); verschillen tussen intacte gezinnen en samengestelde gezinnen naar leeftijd van de respondent: Mantel-Haenszel χ^2 : $p = 0,0773$ (n.s.); verschillen tussen intacte gezinnen en samengestelde gezinnen naar herkomst: Pearson χ^2 : $p = 0,8353$ (n.s.).

¹⁶ Exclusief de respondenten die aangeven geen kinderen te hebben, maar wel in de gezinsenquête zijn opgenomen omdat ze bv. instaan voor de opvoeding van een kleinkind.

Alleenstaande ouders wijken voor alle genoemde kenmerken af van intacte gezinnen (en ook van samengestelde gezinnen). Uit voorgaande resultaten over [de samenstelling van het gezin](#) weten we dat er veel meer alleenstaande moeders zijn dan dat er alleenstaande vaders zijn, dat alleenstaande ouders gemiddeld genomen ouder zijn dan ouders in andere gezinnen en dat er ook iets meer alleenstaande ouders van niet-EU herkomst zijn. Bij alleenstaande ouders zien we ook vaker slechts één of twee kinderen en vaker een jongste kind in de oudere leeftijdscategorieën (Audenaert, 2018a).

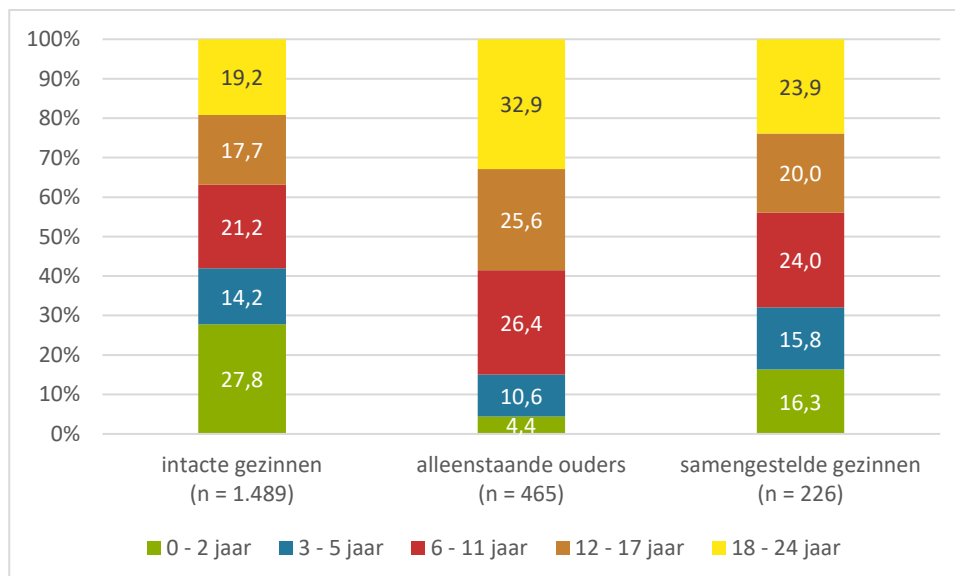
Figuur 1. Aantal kinderen in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (percentages)

Significantieniveau: Pearson χ^2 : $p < 0,001$, ook wanneer we de test beperken tot intacte en samengestelde gezinnen.

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

Figuur 2. Leeftijd van het jongste kind in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (percentages)

Significantieniveau: Pearson χ^2 : $p < 0,001$, en wanneer we de test beperken tot intacte gezinnen en samengestelde gezinnen is $p < 0,01$.

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

3.2 STIEFMOEDERS, STIEFVADERS, EIGEN KINDEREN EN STIEFKINDEREN

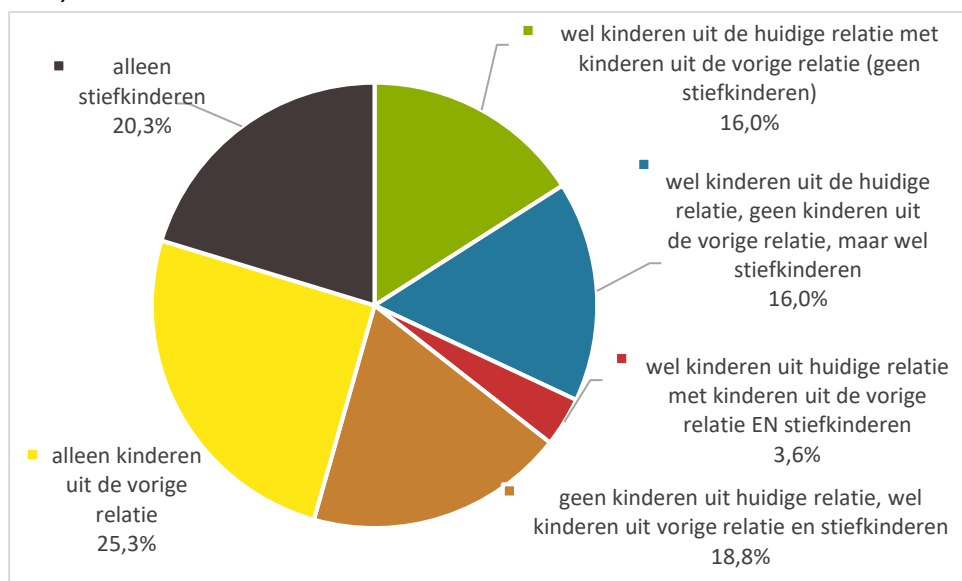
Wanneer we op het niveau van het gezin kijken naar de verwantschapsrelatie tussen beide ouders en de kinderen, zien we wel een genderverschil binnen de samengestelde gezinnen. 56,1% van de samengestelde gezinnen is een gezin met een stiefvader; 21,4% van de samengestelde gezinnen is een gezin met een stiefmoeder en 22,4% van de samengestelde gezinnen betreft een gezin met zowel een stiefvader als een stiefmoeder. Dat er meer samengestelde gezinnen zijn met een stiefvader dan met een stiefmoeder is eerder ook al bevonden elders (Van Eeden-Moorefield & Pasley, 2013) en kan voor de gezinsenquête wellicht ook verklaard worden door de wijze van steekproeftrekking (zie [inleiding](#)).

Wanneer we vanuit het perspectief van de respondent kijken naar de afstammingsrelatie van de kinderen die tot het gezin behoren, zien we dat:

- 25,3% van de respondenten in een samengesteld gezin alleen kinderen uit de vorige relatie heeft en 20,3% heeft alleen stiefkinderen, samen 45,6%;
- 18,8% heeft kinderen uit een vorige relatie en stiefkinderen, maar heeft geen kind uit de huidige partnerrelatie;
- 3,6% heeft zowel kinderen uit de huidige relatie als kinderen uit de vorige relatie EN stiefkinderen;
- en 16,0% heeft zowel kinderen uit de huidige als de vorige relatie, maar geen stiefkinderen; 16,0% van de respondenten in een samengesteld gezin heeft wel kinderen uit de huidige relatie en stiefkinderen, maar geen kinderen uit een vorige relatie; samen 32,0%.

35,6% van de respondenten in samengestelde gezinnen heeft bijgevolg kinderen uit de huidige partnerrelatie. 58,7% van de respondenten in een samengesteld gezin heeft stiefkinderen. 45,6% van de samengestelde gezinnen is een eenvoudig samengesteld gezin, met andere woorden: indien slechts één van de partners kinderen meebrengt uit een vorige relatie, en er binnen de huidige relatie geen nieuwe kinderen worden geboren, spreekt men van eenvoudige samengestelde gezinnen. De overige samengestelde gezinnen zijn complexe samengestelde gezinnen (zie ook [de samenstelling van het gezin](#), Audenaert, 2018a).

Figuur 3. Afstammingsrelatie van de kinderen in samengestelde gezinnen (percentages, n = 227)

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

41,3% van de respondenten in samengestelde gezinnen heeft aldus zelf geen stiefkinderen (het is dan enkel de partner die stiefouder is); 34,0% heeft één stiefkind; 22,3% heeft twee stiefkinderen en slechts enkele respondenten hebben drie stiefkinderen.

3.3 OVER DE GRENZEN VAN SAMENGESTELDE GEZINNEN

3.3.1 Wettelijke verblijfplaats of domicilie

Eerder al onder [2.2.2](#), vermeldde we al dat er zoiets bestaat als ‘family boundary ambiguity’. In de gezinsenquête peilden we niet naar ‘family boundary ambiguity’ op zich, maar wel vroegen we voor elk lid dat tot het gezin werd gerekend of het de wettelijke verblijfplaats bij de respondent heeft (of niet), of dit gezinslid ook feitelijk (voltijds) bij de respondent verblijft of niet, en indien niet of slechts deeltijds waar dit gezinslid dan (ook) verblijft¹⁷.

9% van alle respondenten in de gezinsenquête gaf voor één of meerdere gezinsleden op dat dit gezinslid zijn of haar domicilie elders heeft¹⁸. Voor samengestelde gezinnen is dit een pak hoger: 36,9%. Met andere woorden één samengesteld gezin op drie heeft één of meerdere gezinsleden waarvan ze vinden dat deze tot het gezin behoren (subjectieve gezinssamenstelling), maar die hun wettelijke verblijfplaats elders hebben. Dit kan zowel een kind en/of de partner zijn. Dit is wellicht ook een onderschatting gegeven het feit dat we de gescheiden ouders van wie geen enkel kind zijn of haar domicilie niet bij deze ouder gevestigd is, niet in de steekproef zijn opgenomen (zie de [leeswijzer](#) vooraan in deze bijdrage). Voor intacte gezinnen bedraagt dit 3,7%; voor alleenstaande ouders bedraagt dit percentage 13,2%.

3.3.2 Feitelijke verblijfplaats

Los van de wettelijke verblijfplaats kunnen gezinsleden dus ook (een deel van de tijd) elders wonen. Eén vijfde of 19,9% van de gezinnen heeft één of meerdere gezinsleden die een deel van de tijd elders verblijven. Voor samengestelde gezinnen bedraagt dit 51,6%, voor intacte gezinnen bedraagt dit 9,6% en voor alleenstaande ouders bedraagt dit 43,1%.

3.3.3 Andere kinderen

We vroegen onder een luik ‘andere kinderen’ aan de respondenten ‘*Heeft u nog kinderen over wie u nog niets invulde bij de vragen 1 en 2?*’. In vraag 1 peilden we immers wie tot het gezin behoort en in vraag 2 peilden we naar reeds overleden kinderen. In de vraaginstructie geven we mee dat dit bijvoorbeeld kinderen kunnen zijn die intussen zelf een gezin hebben of die al lang niet meer bij de respondent verblijven. Eén op tien of 9,8% van de respondenten geeft aan dat ze nog kinderen hebben die men dus niet of niet meer tot het gezin rekent. Respondenten in een samengesteld gezin geven vaker dan intacte gezinnen en alleenstaande ouders aan dat ze nog kinderen hebben die men niet (meer) tot het gezin rekent, nl. 18,9% tegenover respectievelijk 7,3% en

¹⁷ Omgekeerd kunnen we niet in kaart brengen of er personen zijn die men niet tot het gezin rekent, maar wiens wettelijke verblijfplaats toch in het huishouden geregistreerd staat of die feitelijk wel in het huishouden verblijven, omdat we hier niet naar hebben gepeild.

¹⁸ Deze vragen worden niet voor alle gezinsleden even goed ingevuld. Zo ontbreekt voor 38,6% van de gezinnen de informatie over de wettelijke verblijfplaats voor één (26,5%) of meerdere gezinsleden (12,1%). Voor de vraag hoeveel dagen het gezinslid bij de respondent verblijft, bedraagt het % gezinnen dat deze vraag niet voor alle gezinsleden heeft ingevuld 33,8% (meestal ontbreekt deze informatie slechts voor één gezinslid, 21,9%). In deze en de volgende paragrafen tellen we de gezinnen of gezinsleden voor wie men opgeeft dat ze hun domicilie elders hebben gevestigd of waarvoor men opgeeft dat ze ook elders verblijven. De hiernavolgende cijfers met betrekking tot de domicilie van de gezinsleden en de tweede verblijfplaats refereren bijgevolg naar een ondergrens en zijn louter indicatief.

14,9%¹⁹. Meer gedetailleerde resultaten over deze kinderen zijn te lezen in [de samenstelling van het gezin](#) (Audenaert, 2018a).

3.4 KINDERWENS

Op de vraag *of men nog kinderen wilt*, antwoordt 9,2% van de respondenten in de gezinsenquête 'ja'; 10,2% twijfelt nog of ze nog kinderen willen en de overige 80,6% geeft aan geen kinderen meer te willen. De kinderwens van samengestelde gezinnen wijkt niet betekenisvol of noemenswaardig af van de kinderwens van intacte gezinnen of alleenstaande ouders²⁰.

3.5 TEVREDENHEID MET DE GEZINSSAMENSTELLING

Doorheen de gezinsenquête peilden we naar de tevredenheid met een aantal levensdomeinen (zie ook figuur 37 in [deel 10](#)). De *tevredenheid met de samenstelling van het gezin*, is een eerste in het vragenboekje. We vroegen naar de tevredenheid met de samenstelling van het gezin door middel van de volgende vraagstelling: *'Hoe tevreden of ontevreden bent u met de samenstelling van uw gezin?'*. Men kon antwoorden met een score van 0 tot 10. Gemiddeld genomen scoren respondenten 8,9 op 10. Respondenten in samengestelde gezinnen scoren gemiddeld genomen 8,5 op 10, zowel mannen als vrouwen. Dat is minder dan respondenten in intacte gezinnen, maar meer dan respondenten in een éénoudergezin (zie figuur 4). Respondenten konden in een open vraag ook aangeven welke zaken men liever anders had gezien in de samenstelling van het gezin (zie ook [de samenstelling van het gezin](#), Audenaert, 2018). Zo geven best wel wat respondenten die een relatiebreuk achter de rug hadden, mee dat ze 'liever niet gescheiden' waren onder meer omwille van de toenemende complexiteit van het gezinsleven (het moeten rekening houden met een 'derde partij' (de ex-partner)). Ouders vermelden hier ook wel dat ze liever meer contact hadden met kinderen uit een vorige relatie, dat ze ook meer contact willen met stiefkinderen, zelfs willen samenwonen met de stiefkinderen en dat ze de omgangsregeling voor de kinderen voor verbetering vatbaar achten. Ook het 'alleenstaande ouder' zijn valt mensen zwaar om dragen. De nood aan emotionele en financiële steun wordt vermeld, maar ook het kunnen 'delen' van de zorg en de opvoeding. Een aantal alleenstaande ouders verwijzen expliciet naar het 'willen samenwonen' met een (nieuwe) partner, soms omwille van het 'niet alleen willen zijn' of het niet 'alleen willen instaan voor bijvoorbeeld de financiën of de opvoeding', maar ook omwille van wat men 'gezinsbeleving' of 'gezinsgevoel' noemt. Een aantal keer wordt expliciet toegelicht liever een 'normaal' gezin te willen, soms ook beschouwd als een 'volledig' gezin, een traditioneel gezin, een 'echt' gezin of een 'standaard' gezin. Er wordt dan ook omschreven wat men daarmee bedoelt: twee ouders en (twee) kinderen blijkt de 'norm' van wat als een normaal gezin wordt aanzien door (alleenstaande) ouders.

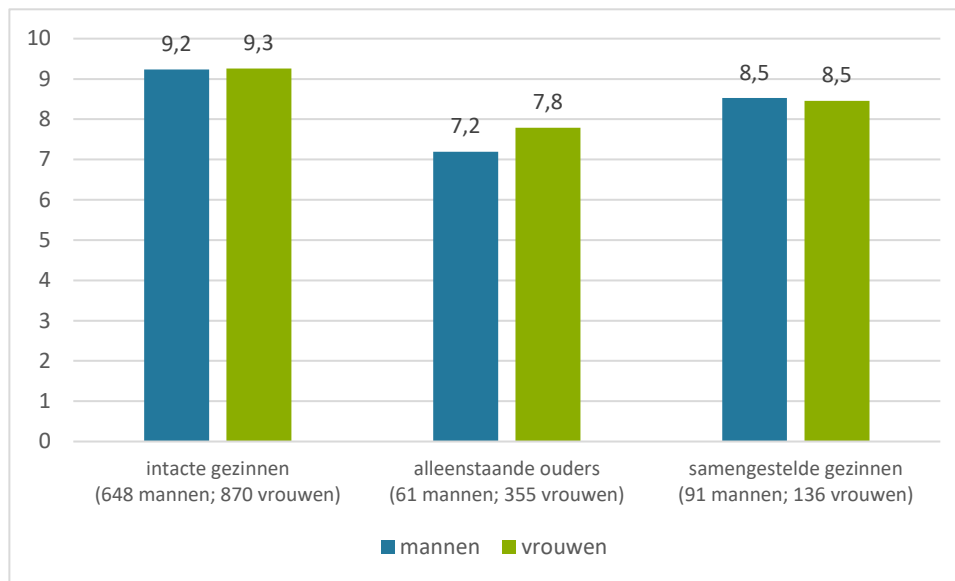
Samengestelde gezinnen wijzen dan weer op de week-om-weekregeling. Ze zouden de kinderen liever meer of zelfs permanent bij zich hebben. Een aantal ouders in samengestelde gezinnen geven ook aan dat ze liever zouden hebben dat de kinderen van hen en van de nieuwe partner waren, of dat ze "allemaal een bloedband hadden" zoals onderstaand citaat verduidelijkt:

Ik had liever gehad dat de kinderen van mijn huidige partner waren. Nu is er steeds nog een partij waar rekening mee gehouden moet worden en die mee zeggenschap heeft in de opvoeding van de kinderen (vrouw, 43 jaar, gehuwd, samengesteld gezin met drie kinderen).

¹⁹ Verschillen in het hebben van andere kinderen (die volgens de respondent op het moment van bevraging dus niet tot het gezin behoren) tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen: Pearson χ^2 : $p < 0,001$.

²⁰ Verschillen in kinderwens tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen: Pearson χ^2 : $p = 0,0865$ (n.s.).

Figuur 4. Tevredenheid met de samenstelling van het gezin in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen, naar geslacht (gemiddelde)

Significantieniveau: Kruskal-Wallis voor het mediaanverschil tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen, zowel voor mannen als voor vrouwen: $p < 0,001$.

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

3.6 SAMENVATTING EN BESLUIT

In dit deel van deze bijdrage poogden we aan de hand van een aantal klassieke demografische kenmerken van de respondenten in de gezinsenquête een eerste beeld te geven van hoe samengestelde gezinnen in Vlaanderen er uit zien, en op welke punten ze wel (of juist) niet verschillen van intacte gezinnen en/of alleenstaande ouders. Zo zien we dat samengestelde gezinnen niet verschillen van intacte gezinnen qua geslacht, leeftijd en herkomst van de respondenten. Wel hebben ze iets vaker vier of meer kinderen in het gezin dan intacte gezinnen en alleenstaande ouders en het jongste kind is gewoonlijk iets ouder dan bij intacte gezinnen (maar jonger dan bij alleenstaande ouders). Alleenstaande ouders wijken voor alle genoemde kenmerken af van intacte gezinnen en ook van samengestelde gezinnen.

Wanneer we wat ruimer kijken naar kenmerken op gezinsniveau (zoals het geslacht van de stiefouder, de afstamming van de kinderen ten aanzien van beide ouderfiguren in het samengestelde gezin) of daarbuiten (de aanwezigheid van andere kinderen die men niet (meer) tot het gezin rekent) zien we dat de diversiteit binnen samengestelde gezinnen groot is. Een op vijf samengestelde gezinnen heeft zowel een stiefvader als een stiefmoeder. Maar in lijn met ander onderzoek zijn er daarnaast meer samengestelde gezinnen met een stiefvader dan met een stiefmoeder. De samenstelling van samengestelde gezinnen loopt verder sterk uiteen wanneer we de afstammingsrelatie van alle kinderen in het gezin bekijken en naast het hebben van stiefkinderen ook gekeken wordt naar de eigen kinderen uit zowel de huidige als de vorige relatie. Bijna de helft van de samengestelde gezinnen is dan wat men 'een eenvoudig samengesteld gezin' noemt. Dit wilt zeggen dat slechts één van beide partners kinderen uit een vorige relatie meebrengt in het samengestelde gezin en er binnen de nieuwe relatie geen kinderen zijn geboren. De overige samengestelde gezinnen zijn 'complexe samengestelde gezinnen'.

Voor samengestelde gezinnen valt het gezinsgevoel, of wie men tot het gezin rekent, niet samen met de wettelijke en feitelijke verblijfplaats van de gezinsleden. Zo geven samengestelde gezinnen opvallend vaker dan intacte gezinnen aan dat ze gezinsleden hebben die zich wettelijk en/of feitelijk (minstens deeltijds) buiten het

huishouden bevinden. Respondenten in een samengesteld gezin geven ook vaker dan andere gezinnen aan dat ze nog andere kinderen hebben die ze niet (meer) tot het gezin rekenen. We kunnen dus stellen dat de cijfers uit de gezinsenquête bevestigen wat men reeds lang vermoedde en samengestelde gezinnen opvallend vaker dan intacte gezinnen gezinsleden hebben die zich minstens deeltijds wettelijk en/of feitelijk buiten het huishouden bevinden. Dat alleen dit al tot verwarring kan leiden bij de verschillende gezinsleden over wie nu wel of niet to het gezin behoort is niet onrealistisch en een concept als ‘family boundary ambiguity’ en de bijhorende problematieken lijken ons dan niet vergezocht.

Qua kinderwens wijken samengestelde gezinnen echter niet af van intacte gezinnen en alleenstaande ouders. Samengestelde gezinnen scoren verder gemiddeld 8,5 op 10 wanneer we hen vragen om hun tevredenheid met de gezinssamenstelling te scoren op een schaal van 0 tot 10. Ze nemen daarmee een tussenpositie in tussen intacte gezinnen die gemiddeld genomen hoger scoren en alleenstaande ouders die gemiddeld genomen lager scoren.

4 DE PARTNERRELATIE IN SAMENGESTELDE GEZINNEN

Zien partnerrelaties in samengestelde gezinnen er hetzelfde uit als deze in intacte gezinnen? Uit de literatuur blijkt dat samengestelde gezinnen een fundamenteel andere beginstructuur hebben dan intacte gezinnen (zie [2.2.4.](#)) In dit deel proberen we op bovenstaande vraag een antwoord te geven aan de hand van zowel informatie over de aard van de partnerrelatie, als over de kwaliteit van de partnerrelatie en over de mate waarin ouders in samengestelde gezinnen tevreden zijn over de partnerrelatie. De hier besproken kenmerken van de partnerrelatie in gezinnen werden eerder reeds uitgebreid beschreven in [partnerrelaties in gezinnen](#) (Pasteels en Emmery, 2018) en [de kwaliteit van de partnerrelatie](#) (Emmery en Pasteels, 2018). In deze laatste bijdrage werden ook resultaten voor samengestelde gezinnen opgenomen. We verwijzen de geïnteresseerde lezer graag naar deze bijdragen. In hetgeen volgt focussen we op samengestelde gezinnen en beperken we ons tot de status van de partnerrelatie, het voorkomen van voorgaande partnerrelaties, de relatieduur, de kwaliteit van en de tevredenheid met de partnerrelatie en de gepercipieerde steun van de partner, telkens voor intacte gezinnen en samengestelde gezinnen en waar relevant ook voor alleenstaande ouders met een LAT-relatie.

4.1 GEHUWD OF WETTELIJK SAMENWONEND?

Bijna de helft van de samengestelde gezinnen betreft een gehuwd koppel (48,7%), net geen vijfde woont wettelijk samen (19,3%) en bijna een derde woont ongehuwd samen (32,0%). Dit wijkt sterk af van de intacte gezinnen. Immers, vier op de vijf intacte gezinnen is een gehuwd koppel (79,9%); net iets meer dan één op de tien intacte gezinnen bestaat uit een wettelijk samenwonend koppel (11,8%) en de overige 8,4% vormt een ongehuwd koppel (zie tabel 1). Samengestelde gezinnen zijn dus minder vaak gehuwd en vaker wettelijk samenwonend, maar vooral ook vaker een ongehuwd en niet-wettelijk samenwonend koppel dan intacte gezinnen.

Bijna een vijfde (18,0%) van de alleenstaande ouders heeft een LAT-relatie (wel een partner waarmee men niet is gehuwd, noch een verklaring van wettelijke samenwoning heeft afgelegd, en die men niet tot het gezin rekent).

Tabel 1. Status van de partnerrelatie in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (kolompercentages)

	intacte gezinnen	alleenstaande ouders	samengestelde gezinnen
Gehuwd met partner	79,9	0,8 ²¹	48,7
Wettelijk samenwonend met partner	11,8	0,0	19,3
Partner, maar niet gehuwd noch wettelijk samenwonend	8,4	18,0	32,0
Geen partner	0,0	81,2	0,0
<i>n</i>	1.517	415	227

Significantieniveau: Pearson χ^2 : $p < 0,001$, ook wanneer we de alleenstaande ouders buiten beschouwing laten.

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

4.2 RELATIEVERLEDEN

Bijna acht op de tien mannen (79,7%) en bijna negen op de tien vrouwen (89,1%) in een samengesteld gezin heeft voorheen reeds een partnerrelatie (incl. LAT-relaties) gehad (zie tabel 2). Met andere woorden, voor twee op de tien mannen (20,3%) en voor één op de tien vrouwen (10,9%) is het samengestelde gezin de eerste partnerrelatie. Wanneer we louter de voorgaande samenwoonrelaties in beeld brengen (en LAT-relaties buiten beschouwing laten), zijn de cijfers nog frappanter: een derde van de mannen (33,6%) en bijna een vijfde van de vrouwen (19,6%) in een samengesteld gezin had voorafgaand aan deze relatie nog niet eerder samengewoond met een partner. Samen gaat het over een kwart van de respondenten in een samengesteld gezin (26,5%). Voor deze respondenten is het samengestelde gezin dus de eerste samenwoonrelatie. Deze cijfers verschillen wezenlijk van de intacte gezinnen waar 86,4% van de respondenten (86,2% voor de mannen en 86,6% voor de vrouwen) niet eerder had samengewoond. Voor vier op de tien van de respondenten in een samengesteld gezin (42,0%) gaat het om een eerste huwelijk of de eerste samenwoonrelatie die wettelijk is vastgelegd.

Tabel 2. Aandeel respondenten dat voorafgaand aan de huidige relatie reeds een vaste relatie heeft gehad, reeds heeft samengewoond of reeds gehuwd geweest is of wettelijk heeft samengewoond met één (of meerdere) vorige partner(s) in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (percentages)

	vorige vaste relatie(s) ***		reeds eerder samengewoond ***		reeds eerder gehuwd geweest of wettelijk samengewoond ***		<i>n</i>
	neen	ja	neen	ja	neen	ja	
Intacte gezinnen	53,9	46,1	86,4	13,6	93,9	6,1	1.518
Alleenstaande ouders	4,2	95,8	25,4	74,6	37,8	62,2	416
Samengestelde gezinnen	15,5	84,5	26,5	73,5	42,0	58,0	227
mannen	20,3	79,7	33,6	66,4	45,6	54,4	91
vrouwen	10,9	89,1	19,6	80,4	38,4	61,6	136
Totaal	40,8	59,2	69,0	31,0	78,2	21,8	2.155

Significantieniveau: Pearson χ^2 : * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; n.s. niet significant.

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

²¹ De enkele alleenstaande ouders die verklaren gehuwd te zijn betreffen respondenten waarvan de partner bv. door werkomstandigheden of het ontbreken van de nodige verblijfspapieren permanent in het buitenland woont. Ook zij rekenden deze partner op het moment van bevraging niet tot hun gezin en worden dus als éénoudergezinnen gezien.

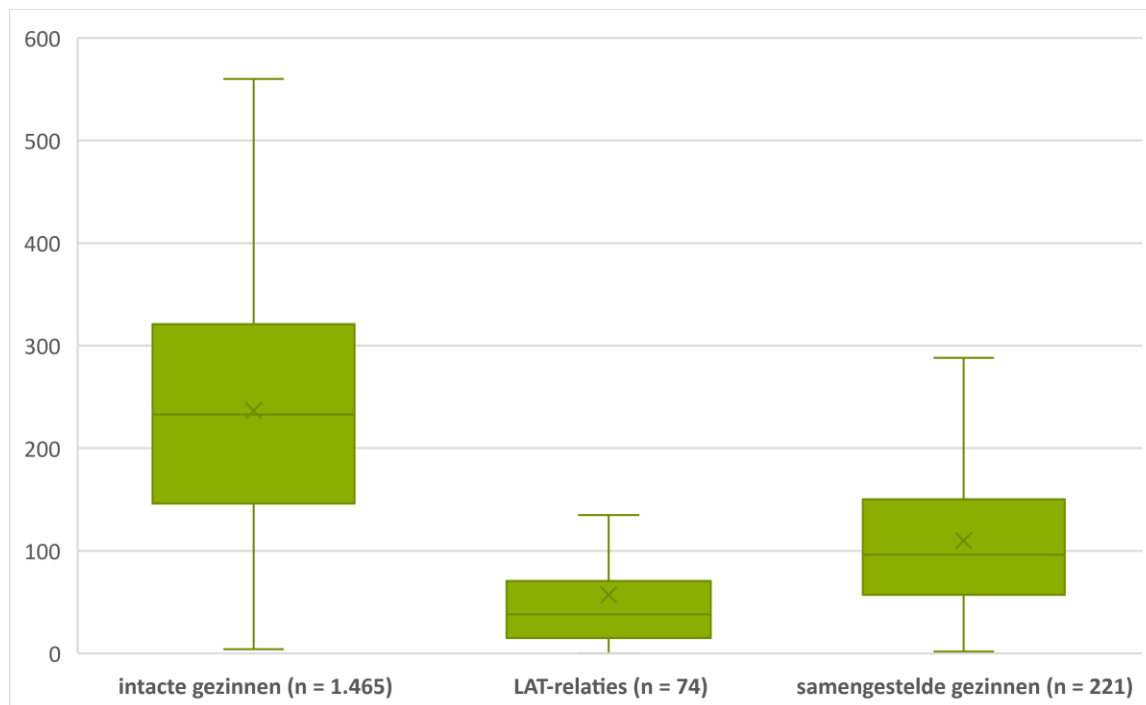
4.3 SAMENGESTELDE GEZINNEN NA EEN SCHEIDING VERSUS NA OVERLIJDEN VAN DE VORIGE PARTNER?

Slechts 9 respondenten in een samengesteld gezin gaven aan dat de andere ouder van hun kind (uit de vorige relatie) was overleden. Omdat voor de stiefkinderen niet werd gepeild naar de relationele voorgeschiedenis van de biologische ouders kunnen we hier niet dieper op ingaan.

4.4 RELATIEDUUR

De gemiddelde relatieduur ligt bij samengestelde gezinnen een pak lager dan bij intacte gezinnen, nl. negen jaar en twee maanden tegenover net geen 19 jaar (18 jaar en 11 maanden). NOOT: De gemiddelde relatieduur van alleenstaande ouders met een LAT-relatie (wiens partner dus ook niet tot het gezin behoort) is vier jaar en bijna zes maanden (zie figuur 5).

Figuur 5. Boxplot²² voor de relatieduur (in aantal maanden op 1/3/2016) in intacte, éénouder- (met een LAT-relatie) en samengestelde gezinnen

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

De duurtijd van de partnerrelatie blijkt een belangrijk criterium te zijn voor het welslagen van het samengesteld gezin. Onder therapeuten is er een consensus dat de eerste vier jaren cruciaal zijn. Dus stiefgezinnen 'slagen' of 'slagen niet' in die periode van vier jaar of zoals Papernow (2009) stelt: *'stepfamilies make it or break it within four years'*. Om die reden bakenden we de duurtijd van de partnerrelatie af in categorieën 0 tot 4 jaar (of de jaren waarin de kans op een relatiebreuk in samengestelde gezinnen het hoogst is), 4 tot 8 jaar en 8 jaar of langer. Iets meer dan een vijfde van de samengestelde gezinnen in de gezinsenquête (21,5%) bevindt zich qua

²² Een boxplot is een grafische, informatieve weergave van de verdeling van de data voor een bepaalde parameter met het minimum (eerste horizontale lijn), het eerste kwartiel (de onderrand van het blok), de mediaan of het tweede kwartiel (horizontale lijn in het midden van het blok), het derde kwartiel (de bovenrand van het blok), het maximum (bovenste horizontale lijn) en het gemiddelde (kruisje).

duurtijd van de partnerrelatie nog in de 'gevaarzone' (tussen 0 en 4 jaar), 31,3% van de samengestelde gezinnen heeft een relatieduur van 4 tot 8 jaar en bijna de helft (47,2%) van de samengestelde gezinnen heeft een relatieduur van 8 jaar of langer. Dit verschilt wezenlijk van de verdeling van intacte gezinnen naar duurtijd van de partnerrelatie waar we zien dat het overgrote merendeel van de intacte gezinnen (87,5%) reeds 8 jaar of langer duurt.

Tabel 3. Relatieduur in intacte en samengestelde gezinnen (rijpercentages)

	0 tot 4 jaar	4 tot 8 jaar	8 jaar of langer	n
Intacte gezinnen	2,5	10,0	87,5	1.465
Samengestelde gezinnen	21,5	31,3	47,2	221
Totaal	5,0	12,8	82,2	1.686

Significantieniveau: Mantel-Haenszel χ^2 : $p < 0,001$.

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

We zien ook dat hoe langer men samen is, hoe vaker men gehuwd is, ook in samengestelde gezinnen. Zo is één op drie (33,4%) van de samengestelde gezinnen met een relatie tussen 0 en 4 jaar gehuwd; 40,0% van de samengestelde gezinnen met een relatie tussen 4 en 8 jaar en 62,3% van de samengestelde gezinnen met een relatie van 8 jaar of langer²³.

4.5 KWALITEIT VAN DE PARTNERRELATIE

De kwaliteit van de partnerrelatie wordt in de gezinsenquête bevestigd aan de hand van de Revised Dyadic Adjustment Scale, afgekort RDAS (Busby, Christensen, Crane, & Larson, 1995)²⁴. Deze schaal meet drie globale concepten van relatiekwaliteit: *consensus*, *satisfactie* en *cohesie* aan de hand van 14 items. Meer specifiek gaan we aan de hand van RDAS na in welke mate sprake is van '*dyadic adjustment*' binnen een koppel. Dyadic adjustment wordt gezien als het resultaat van verschillende aspecten die bijdragen aan een bevredigende partnerrelatie (Spanier, 1976) waaronder de in de gezinsenquête bevestigde aspecten: consensus, cohesie en satisfactie.

Consensus verwijst naar de mate waarin er overeenstemming is met de partner over belangrijke zaken in de partnerrelatie: beslissingen nemen, waarden delen en affectie tonen. Om de mate van consensus na te gaan werd de vraag gesteld: *De meeste mensen hebben wel eens onenigheden in hun relatie. In welke mate zijn u en uw partner het eens of niet eens met de onderstaande thema's: religieuze thema's, het tonen van liefde voor elkaar, het nemen van belangrijke beslissingen, uw seksuele relatie, zich correct of gepast gedragen en beslissingen nemen over uw carrière*. Respondenten geven op een vijfpuntsschaal de mate van consensus aan van 'altijd eens' tot 'nooit eens'.

Satisfactie verwijst naar de mate waarin men tevreden is met de partnerrelatie. Er wordt zowel gepeild naar de mate van stabiliteit als de mate van conflict aan de hand van de volgende vragen: *'Hoe vaak overweegt u om te scheiden, om uit elkaar te gaan of om de relatie te beëindigen?'*, *'Hoe vaak hebben u en uw partner ruzie?'*, *'Hoe vaak heeft u spijt dat u getrouwd bent of dat u samenwoont?'* en *'Hoe vaak werken u en uw partner elkaar op de zenuwen?'*. Respondenten worden gevraagd om op een vijfpuntsschaal aan te geven hoe vaak bepaalde situaties voorkomen: van 'dagelijks' tot 'zelden of nooit'.

Cohesie verwijst naar de mate van engagement in de relatie, en meer in het bijzonder: *'Hoe vaak gebeurt het volgende tussen u en uw partner? samen activiteiten doen buitenshuis, een diepgaand gesprek hebben, samen*

²³ Verschillen in het aandeel gehuwden bij samengestelde gezinnen naargelang de duurtijd van de partnerrelatie: Pearson χ^2 : $p < 0,001$.

²⁴ We gebruikten in de gezinsenquête een aangepaste versie van de Nederlandse vertaling van de Dyadic Adjustment Scale (DAS) door Buysse & Heene, 1997 (zie [methodologisch rapport](#), Audenaert & Stuyck, 2018).

aan iets werken en iets rustig bespreken'. Respondenten worden gevraagd om op een vijfpuntenschaal aan te geven hoe vaak bepaalde situaties voorkomen: van 'dagelijks' tot 'zelden of nooit'.

Op basis van de 14 items van de RDAS wordt ook een totaalscore berekend die een indicatie geeft van de globale relatiekwaliteit. Een hogere score wijst op een hogere relatiekwaliteit. De mogelijke totaalscore van de RDAS in de gezinsenquête varieert tussen 0 en 56. Voor een gedetailleerde bespreking van de RDAS en de scores op de subschalen van de RDAS naar een aantal achtergrondkenmerken van de respondent verwijzen we naar de [kwaliteit van de partnerrelatie](#) (Emmery & Pasteels, 2018). We beperken ons hier tot de scores voor de samengestelde gezinnen en intacte gezinnen.

Tabel 4. Relatiekwaliteit (RDAS) naar geslacht in intacte en samengestelde gezinnen (gemiddelde somscore subschalen en totaalscore)

	consensus	satisfactie	cohesie	RDAS
Mannen	18,4	13,9	10,0	42,3
intacte gezinnen	18,2*	n.s.	n.s.	n.s.
samengestelde gezinnen	19,0*	n.s.	n.s.	n.s.
Vrouwen	18,5	13,6	9,9	42,3
intacte gezinnen	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
samengestelde gezinnen	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.

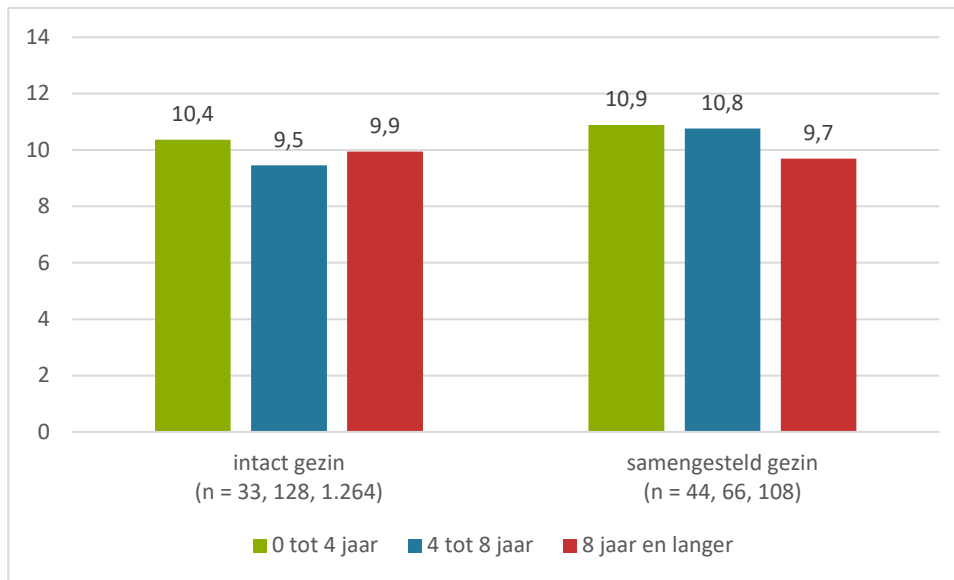
Significantieniveau: *p < 0,05; **p < 0,01; *** p < 0,001; n.s. niet significant (T-test).

[BRON: GEZINSENQUÊTE 2016, UIT EMMERY & PASTEELS \(2018\)](#)

Emmery en Pasteels concluderen dat mannen in samengestelde gezinnen gemiddeld genomen een iets hogere score voor de subschaal consensus rapporteren dan mannen in intacte gezinnen. Voor de andere gemeten aspecten van relatiekwaliteit zien ze geen betekenisvolle verschillen tussen mannen in samengestelde gezinnen en mannen in intacte gezinnen. Ook bij de vrouwen zien ze geen betekenisvolle verschillen tussen vrouwen in samengestelde gezinnen en vrouwen in intacte gezinnen voor geen enkel van de gemeten aspecten van relatiekwaliteit.

Voor cohesie zien we wel een verschil tussen intacte gezinnen en samengestelde gezinnen wanneer we ook de duurtijd van de partnerrelatie bekijken (zie figuur 6). De mate van gerapporteerde cohesie in de partnerrelatie bij samengestelde gezinnen is hoger dan bij intacte gezinnen in het begin van de partnerrelatie, maar naarmate de partnerrelatie langer duurt daalt de cohesie licht. Voor intacte gezinnen zien we een ander patroon, met een laagste score in de periode vier tot acht jaar. Bij de andere aspecten van relatiekwaliteit zien we dit verschil in patroon niet. We zien binnen de samengestelde gezinnen ook geen betekenisvolle verschillen tussen stiefmoeders en stiefvaders.

Figuur 6. Cohesie in intacte en samengestelde gezinnen naar duurtijd van de partnerrelatie (gemiddelde somscore)

Significantieniveau: Two-Way-ANOVA met $p = 0,0135$ voor het interactie-effect.

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

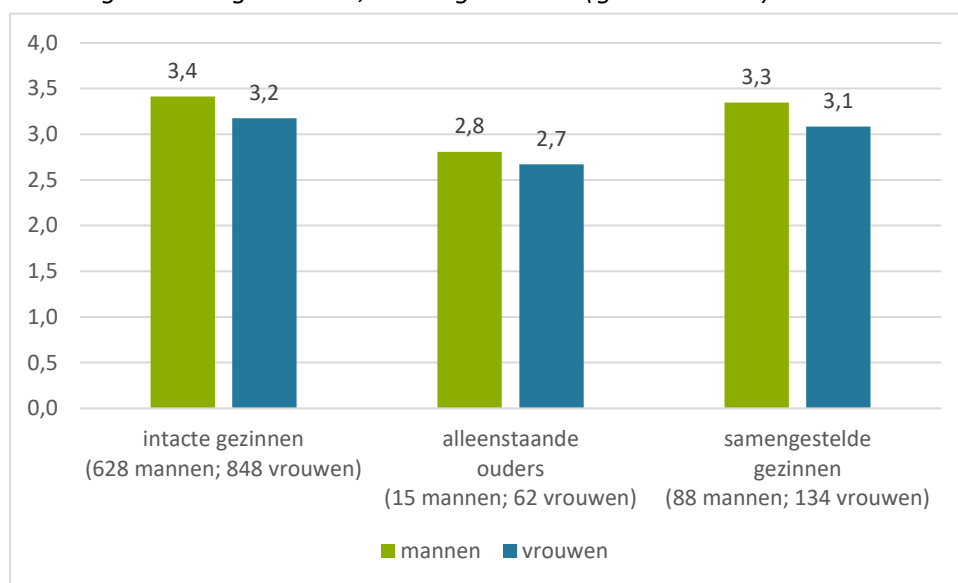
4.6 GEPERCIPIEERDE STEUN DOOR DE PARTNER

In de gezinsenquête werd tevens gepeild naar de mate van ervaren of gepercipieerde steun door de partner rond een selectie van 8 thema's die in de gezinsenquête aan bod komen. Zo vroegen we onder meer: *'In welke mate voelt u zich gesteund door uw partner bij zorgen over uw relatie of problemen in uw relatie?'* of *'In welke mate voelt u zich gesteund door uw partner bij de opvoeding van uw kinderen?'*. De meerderheid van de respondenten voelt zich tamelijk veel of heel veel gesteund door de partner op alle verschillende domeinen. De gemiddelde score is 3,3 (het maximum is 4) (Emmery en Pasteels, 2018). Mannen en vrouwen in samengestelde gezinnen scoren gemiddeld genomen niet betekenisvol lager dan mannen en vrouwen in intacte gezinnen. Alleen de verschillen tussen alleenstaande ouders met een LAT-relatie²⁵ en intacte gezinnen en alleenstaande ouders en samengestelde gezinnen zijn betekenisvol²⁶.

²⁵ 18% van de alleenstaande ouders zegt een partner te hebben die niet tot het gezin behoort (n = 505), LAT-relaties.

²⁶ Meervoudige vergelijkingen van de mate waarin respondenten steun ervaren geboden door de partner volgens de Dwass, Steel, Critchlow-Fligner methode: we zien zowel voor mannen als voor vrouwen een betekenisvol verschil tussen alleenstaande ouders en ouders in intacte gezinnen ($p < 0,001$ voor zowel mannen als vrouwen), en tussen alleenstaande ouders en ouders in samengestelde gezinnen (voor mannen: $p < 0,01$; voor vrouwen: $p < 0,001$), maar niet tussen ouders in intacte gezinnen en ouders in samengestelde gezinnen (voor mannen: $p = 0,7087$ (n.s.); voor vrouwen: $p = 0,5655$ (n.s.)).

Figuur 7. Mate van gepercipieerde steun door de partner in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen, naar geslacht (gemiddelde)

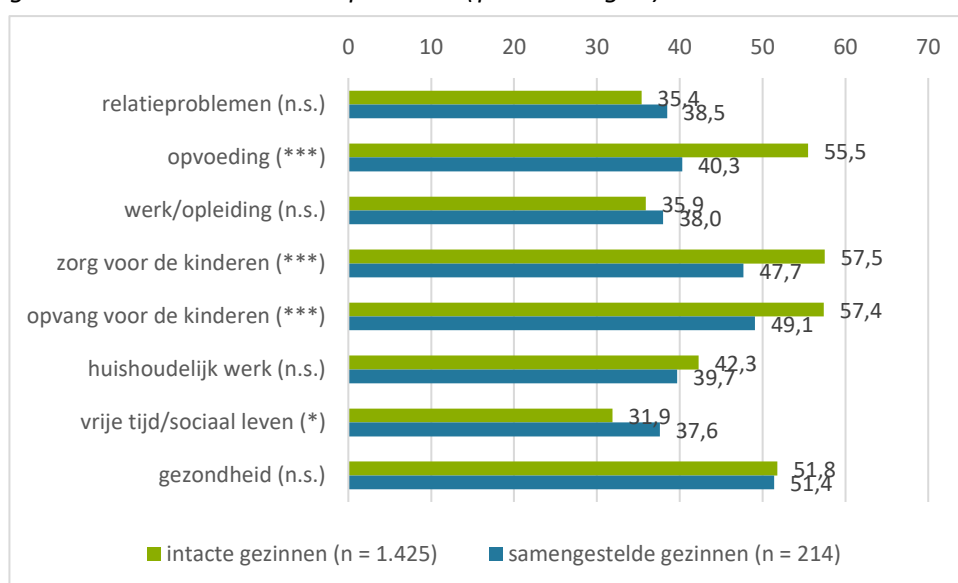

Significantieniveau: Kruskal-Wallis voor het mediaanverschil tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen, voor mannen: $p < 0,001$; voor vrouwen: $p < 0,001$.

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

Wanneer we echter naar de individuele items kijken, de onderwerpen waarin men zich meer of minder gesteund voelt door de partner, zien we dat op het domein van de opvoeding, zorg en opvang voor de kinderen, respondenten in samengestelde gezinnen minder vaak aangeven dat ze zich heel erg gesteund voelen door hun partner (zie figuur 8). Het verschil is het grootst voor het thema 'opvoeden van de kinderen'. Opmerkelijk is ook dat wat betreft vrije tijd en het sociaal leven, respondenten in een samengesteld gezin vaker aangeven dat ze zich heel veel gesteund voelen door hun partner dan respondenten in intacte gezinnen.

Figuur 8. Aandeel respondenten in intacte en samengestelde gezinnen dat zich heel veel gesteund voelt door de partner (percentages)

Significantieniveau: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; n.s. niet significant (Pearson χ^2)

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

We kijken ook hier naar de ervaren steun geboden door de partner naarmate de duurtijd van de partnerrelatie langer is²⁷. We zien wel verschillen tussen intacte en samengestelde gezinnen: bij relaties van acht jaar of langer, ervaren respondenten in een samengesteld gezin minder steun van de partner dan respondenten in intacte gezinnen (zie tabel 5). Wanneer de relatieduur korter is dan acht jaar, dan zien we geen betekenisvolle verschillen tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen. Dus als respondenten in samengestelde gezinnen minder steun van de partner ervaren, dan zien we dit vooral bij de samengestelde gezinnen die reeds langer samen zijn. Mogelijk speelt de leeftijd van de kinderen een rol, want eerder zagen we ook al dat de mate waarin men zich gesteund voelt door de partner afneemt, naarmate het jongste kind in het gezin ouder is (Emmery & Pasteels, 2018) en het jongste kind is doorgaans wat ouder dan bij intacte gezinnen (zie 3.1.).

Tabel 5. Mate van gepercipieerde steun in intacte en samengestelde gezinnen naar duurtijd van de partnerrelatie (gemiddelde)

	0 tot 4 jaar		4 tot 8 jaar		8 jaar en langer	
	gemiddelde (n.s.)	n	gemiddelde (n.s.)	n	gemiddelde ***	n
Intacte gezinnen	3,2	33	3,4	128	3,3	1.280
Samengestelde gezinnen	3,3	45	3,3	67	3,1	109

Significantieniveau: Kruskal-Wallis: *p < 0,05; **p < 0,01; *** p < 0,001; n.s. niet significant

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

We verwachten hier binnen de samengestelde gezinnen ook wel verschillen te zien naargelang men zelf stiefouder is of niet. Hoewel de aantallen in de steekproef te klein zijn om uitspraken te doen over alle samengestelde gezinnen in Vlaanderen, geven we toch, bij wijze van indicatie en inspiratie voor toekomstig onderzoek, mee dat in de gezinsenquête vrouwen in een samengesteld gezin gemiddeld genomen minder steun ervaren dan mannen (ongeacht of ze zelf stiefouder zijn of niet) en dat ze het minst steun ervaren wanneer ze zelf stiefmoeder zijn in een samengesteld gezin met een biologische vader (zie tabel 6). Wanneer beide ouders stiefouder zijn, zien we geen verschil.

Tabel 6. Mate van gepercipieerde steun door de partner naar geslacht en positie van de ouder in het samengestelde gezin (gemiddelde)

	Beide partners zijn stiefouder		Stiefvadergezin		Stiefmoedergezin	
	gemiddelde	n	gemiddelde	n	gemiddelde	n
Mannen	3,3	21	3,4	47	3,4	20
Vrouwen	3,2	30	3,1	77	3,0	27

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

4.7 TEVREDENHEID MET DE PARTNERRELATIE

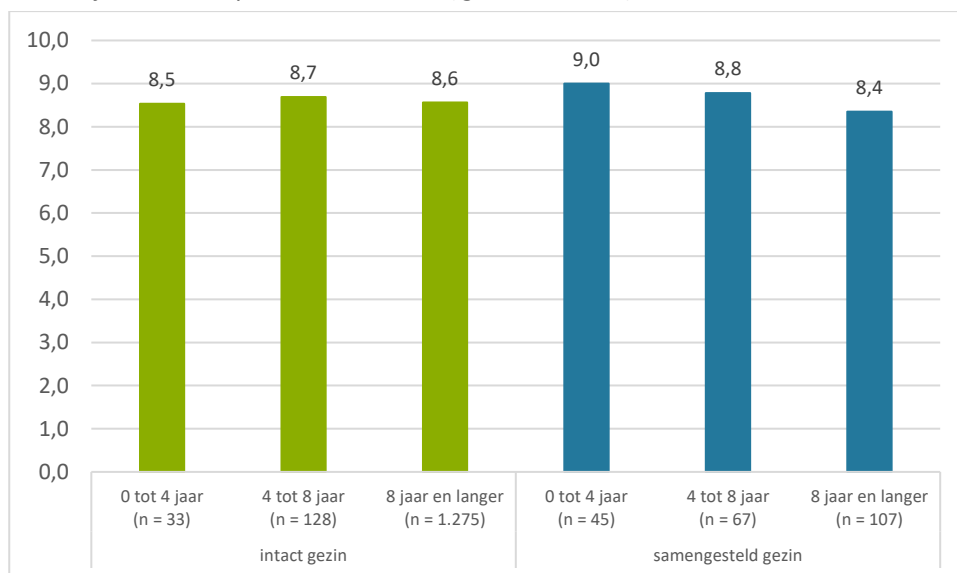
Naast de bevraging van de relatiekwaliteit aan de hand van de RDAS, werd in de gezinsenquête gepeild naar de tevredenheid met de partnerrelatie door middel van de volgende vraagstelling: *'Hoe tevreden of ontevreden bent u met uw relatie?'*. De gemiddelde relatietevredenheid is 8,5 op een score van 0 tot 10, waarbij 0 zeer ontevreden en 10 perfect tevreden betekent. Het overgrote merendeel (83,9%) van de respondenten geeft een score van 8 of meer. 27,5% geeft de maximumscore van 10. Ook hier zien Emmery en Pasteels (2018) geen

²⁷ Voor de alleenstaande ouders met een LAT-relatie is het aantal respondenten te klein om ook naar de duurtijd van de partnerrelatie te kijken.

betekenisvolle verschillen tussen respondenten in samengestelde gezinnen en respondenten in intacte gezinnen (beiden scores gemiddeld 8,6 op 10). Wanneer alleenstaande ouders hebben aangegeven een partnerrelatie te hebben (LAT-relaties), is de tevredenheid met die partnerrelatie met 7,9 op 10 echter wel betekenisvol lager dan bij intacte en samengestelde gezinnen. Omdat we weten uit voorgaande resultaten dat vrouwen wat lager scoren dan mannen (Emmery & Pasteels, 2018), kijken we ook naar de mate van tevredenheid met de partnerrelatie in intacte, éénoudergezinnen (met een LAT-relatie) en samengestelde gezinnen naar geslacht. Voor mannen zien we geen betekenisvol verschil naargelang ze een intact gezin, éénoudergezin of een samengesteld gezin vormen, voor vrouwen zien we wel dat alleenstaande moeders (met een LAT-relatie) met een gemiddelde score van 7,8 op 10 betekenisvol minder tevreden zijn met de partnerrelatie dan de vrouwen in intacte en samengestelde gezinnen (beiden scores gemiddeld 8,5 op 10)²⁹. Met andere woorden, het verschil in de mate van tevredenheid met de partnerrelatie naargelang men een intact, éénouder- of samengesteld gezin vormt, is te wijten aan de mindere tevredenheid van alleenstaande moeders met een LAT-relatie.

Een opdeling³⁰ naar relatieduur leert ons evenwel dat de samengestelde gezinnen die nog geen vier jaar samen zijn, het meest tevreden zijn over de relatie met de partner. Ze zijn ook meer tevreden met hun partnerrelatie dan de intacte gezinnen. Naarmate de relatie langer duurt, neemt de tevredenheid betekenisvol af tot op het niveau van de intacte gezinnen (zie figuur 9). Bij de intacte gezinnen zien we die afname niet. We zien binnen de samengestelde gezinnen verder geen betekenisvolle verschillen tussen stiefvaders en stiefmoeders³¹.

Figuur 9. Tevredenheid met de partnerrelatie in intacte en samengestelde gezinnen, naar duurtijd van de partnerrelatie (gemiddelde)

Significantieniveau: Kruskal-Wallis voor het mediaanverschil in de tevredenheid met de gezinssamenstelling naar relatieduur, voor intacte gezinnen: $p = 0,6797$ (n.s.); voor samengestelde gezinnen: $p < 0,05$.

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

²⁹ Kruskal-Wallis voor het mediaanverschil in de mate van tevredenheid met de partnerrelatie in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen: voor mannen: $p = 0,6585$ (n.s.), voor vrouwen: $p < 0,01$. Meervoudige vergelijkingen volgens de Dwass, Steel, Critchlow-Fligner methode voor vrouwen: een betekenisvol verschil tussen alleenstaande moeders en moeders in intacte gezinnen ($p < 0,05$), en tussen alleenstaande moeders en moeders in samengestelde gezinnen: $p < 0,05$), maar niet tussen moeders in intacte gezinnen en moeders in samengestelde gezinnen: $p = 0,9810$ (n.s.).

³⁰ Voor de alleenstaande ouders met een LAT-relatie zijn de absolute aantallen te klein om een verdere opdeling naar duurtijd van de relatie te kunnen maken.

³¹ Kruskal-Wallis voor het mediaanverschil in de mate van tevredenheid met de partnerrelatie in samengestelde gezinnen naargelang men stiefkinderen heeft of niet: $p = 0,4552$ (n.s.).

4.8 SAMENVATTING EN BESLUIT

In de gezinsenquête werd zowel de aard (samenwonen of niet, duurtijd van de relatie e.d.) als de kwaliteit van de partnerrelatie uitvoerig bevraagd. We namen in dit deel dan ook deze vragen onder de loep, specifiek voor intacte en samengestelde gezinnen, en waar zinvol ook voor alleenstaande ouders met een LAT-relatie. Vanuit de rationele keuzetheorie kunnen we verwachten dat gescheiden ouders de kosten en negatieve effecten van de scheiding zullen proberen te minimaliseren. Daarnaast tonen cijfers voor Vlaanderen aan dat samenwonen met een partner bevorderlijk is voor het psychisch welzijn (Corijn, 2016). Uit eerder gepubliceerde resultaten uit de gezinsenquête (zie [de samenstelling van het gezin](#) (Audenaert, 2018a)) leren we dat alleenstaande ouders in de gezinsenquête veelvuldig aangeven dat ze liever een 'normaal' gezin zouden vormen met een (nieuwe) partner. De nood aan emotionele en financiële steun wordt veelvuldig vermeld, maar ook het kunnen 'delen' van de zorg en de opvoeding. Is herpartneren dan de oplossing? Een aantal alleenstaande ouders verwijzen expliciet wel naar het 'willen samenwonen' met een (nieuwe) partner, soms omwille van het 'niet alleen willen zijn' of het niet 'alleen willen instaan voor bijvoorbeeld de financiën of de opvoeding', maar ook omwille van wat men 'gezinsbeleving' of 'gezinsgevoel' noemt. Best wel wat respondenten die een relatiebreuk achter de rug hadden geven ook mee dat ze 'liever niet gescheiden' waren. Een nieuwe partner en een nieuw gezin kunnen dan (geheel of gedeeltelijk) compenseren voor de leegte die de vorige partner heeft achtergelaten. We zouden dan verwachten dat samengestelde gezinnen zich wat de partnerrelatie betreft minstens in een tussenpositie bevinden tussen intacte gezinnen en alleenstaande ouders in en mogelijk zelfs op hetzelfde niveau als de intacte gezinnen.

Globaal genomen zien we echter dat, waar *de aard van de partnerrelatie* wel fel verschilt tussen intacte gezinnen en samengestelde gezinnen, er nauwelijks verschillen zijn wat betreft *de kwaliteit van de partnerrelatie*.

Samengestelde gezinnen zijn minder vaak dan intacte gezinnen bezegeld door een huwelijk. Ze wonen wel iets vaker wettelijk samen dan intacte gezinnen, maar dit compenseert niet het kleiner aandeel gehuwden bij de samengestelde gezinnen. Samengestelde gezinnen zijn dus vaker dan intacte gezinnen niet vastgelegd in een wettelijke verbintenis. In de gezinsenquête peilden we niet naar de reden of de onderliggende motieven om de partnerrelatie al dan niet een wettelijk karakter te geven, maar we mogen niet uit het oog verliezen dat het ontbreken van een wettelijke verbintenis minder bescherming met zich meebrengt als een koppel uit elkaar gaat of als één van beide partners overlijdt.

De relatieduur bij samengestelde gezinnen is gemiddeld genomen ook een pak korter dan bij intacte gezinnen. Een op vijf samengestelde gezinnen bevindt zich nog in de gevarenzone. De duurtijd van de partnerrelatie is (op het moment van bevraging) korter dan 4 jaar. Uit de literatuur blijkt immers dat dit de periode is waarin samengestelde gezinnen zich nog volop aan het ontwikkelen zijn en dat ze, wanneer dit niet lukt, ook het vaakst terug uiteenvallen. Samengestelde gezinnen wijken ook sterk af van intacte gezinnen inzake de relationele voorgeschiedenis. Ze hebben veel vaker reeds samengewoond met een vorige partner en ze zijn veel vaker reeds gehuwd geweest dan respondenten in intacte gezinnen. Tegelijkertijd stellen we vast dat vier op de tien respondenten in een samengesteld gezin nog niet eerder gehuwd was of niet eerder wettelijk had samengewoond. Voor een kwart van de respondenten (meer voor mannen dan voor vrouwen) is het samengestelde gezin zelfs de eerste samenwoonrelatie. Zij hebben als het ware niet kunnen oefenen in het opbouwen van een partnerrelatie zonder kinderen, want hun eerste samenwoonrelatie is er dan één waar onmiddellijk kinderen in betrokken zijn.

Toch wordt de idee dat samengestelde gezinnen 'fragiel' zouden zijn dan intacte gezinnen althans wat betreft de kwaliteit van partnerrelatie, de steun die men van de partner krijgt en de tevredenheid met de partnerrelatie, niet ondersteund door de data uit de gezinsenquête. Respondenten in samengestelde gezinnen rapporteren geen lagere relatiekwaliteit, ervaren globaal genomen niet minder steun (tenzij op het domein van de opvoeding

en zorg voor de kinderen) en zijn niet minder tevreden met de partnerrelatie dan respondenten in intacte gezinnen. Als we betekenisvolle verschillen opmerken, dan is het even vaak ook omgekeerd. We zien immers dat mannen in een samengesteld gezin meer consensus in de partnerrelatie rapporteren dan mannen in intacte gezinnen en dat respondenten in een samengesteld gezin vaker aangeven dat ze veel steun krijgen van de partner bij het invullen van de vrije tijd en het uitbouwen van een sociaal leven.

Binnen de samengestelde gezinnen zien we wel dat de mate van cohesie, de ervaren steun van de partner en de tevredenheid met de partnerrelatie afnemen naarmate de relatie langer duurt. Vrouwen in een samengesteld gezin ervaren gemiddeld genomen ook minder steun dan mannen (ongeacht of ze zelf stiefouder zijn of niet) en ervaren het minst steun van hun partner wanneer ze zelf stiefmoeder zijn. Maar deze resultaten zijn – gezien de kleine aantallen respondenten waarop ze zijn gebaseerd – enkel indicatief en dienen bevestigd te worden in ander onderzoek met een grotere steekproef vooraleer we ze kunnen veralgemenen naar alle samengestelde gezinnen in Vlaanderen.

5 OPVOEDEN IN SAMENGESTELDE GEZINNEN

Wanneer ouders scheiden, worden moeders en vaders ex-partners. Tegelijkertijd veronderstellen wettelijke en culturele normen dat ouders in samenspraak blijven instaan voor de opvoeding van de kinderen. Vanassche en Matthijs (2013) komen in het onderzoek *Scheiding in Vlaanderen* echter tot de constatacie dat ouders meer dan met de ex-partner met hun nieuwe partner een ouderlijke eenheid vormen. Immers, een groot deel van de ex-partners communiceert niet over de opvoeding van de kinderen. Dit staat volgens Vanassche en Matthijs in contrast met de hoge frequentie van opvoedingsgerelateerde communicatie met de nieuwe partner. Met andere woorden, het is met de nieuwe partner binnen het samengestelde gezin dat het meest over de kinderen wordt gesproken. Heel vaak, schrijven ze, wordt er een nieuwe ouderlijke eenheid gevormd met de nieuwe partner, en is er weinig sprake van samen opvoeden met de ex-partner. In de gezinsenquête peilden we naar de wijze waarop ouders de opvoeding van de kinderen beleven, welke vragen en zorgen ze hebben, hoe ze de kinderen opvoeden alsook het gedrag van het kind. Voor elk van deze thema's gaan we na hoe samengestelde gezinnen zich hier verhouden tot de andere gezinnen.

5.1 HOE KIJKEN OUDERS IN SAMENGESTELDE GEZINNEN NAAR DE OPVOEDING VAN DE KINDEREN?

We bekijken hier of ouders in samengestelde gezinnen de opvoeding van de kinderen anders ervaren dan andere ouders. Nogal wat literatuur omtrent samengestelde gezinnen wijst immers in de richting van een grotere kost en (emotionele) belasting voor éénoudergezinnen (die dus baat hebben bij herpartneren), op verminderde opvoedingsvaardigheden door een verhoogd stressniveau tijdens opeenvolgende gezinstransities en op een verminderde betrokkenheid van stiefouders op stiefkinderen (zie [deel 2](#) in deze bijdrage).

5.1.1 Opvoedingsbeleving

In de gezinsenquête peilden we naar hoe ouders hun eigen rol als opvoeder beleven. De term opvoedingsbeleving verwijst naar de emotionele en cognitieve processen, die samengaan met het opvoedingsproces. Het gaat dus om de gedachten en gevoelens die ouders beleven bij het opvoeden. Zo moesten ouders uitspraken over de positieve en negatieve gevoelens met betrekking tot het opvoeden van hun kinderen beoordelen. De *Perceptions of Parenting Inventory (POPI)* van Lawson (2004) is één van de instrumenten die ontwikkeld werden om die beleving te meten. In de gezinsenquête beperkten we ons tot een aangepaste versie van de meest interessant bevonden subschalen 'verrijking', 'isolatie' en 'instrumentele kost'. Deze drie subschalen werden aangevuld met een vierde schaal die opvoedingsstress of *opvoedingsbelasting*

meet. Deze schaal is afkomstig uit het onderzoek Opvoeden in Nederland van het Sociaal Cultureel Planbureau (Bucx, 2011; SCP, 2010).

Voor elk van de vier subschalen konden telkens vier items worden beantwoord op een vijfpuntenschaal met '(helemaal) eens', 'eens', 'noch eens, noch oneens', 'oneens' en '(helemaal) oneens'. Per respondent werden de subschaalscores berekend door de scores van de onderliggende items waar nodig om te keren zodat een hogere score wijst op meer 'verrijking', meer 'isolatie' of meer 'kost' en deze scores op te tellen en te delen door het aantal ingevulde items. De scores hebben een minimum gelijk aan 0 en een maximum gelijk aan 5. Voor een meer gedetailleerde bespreking van de meetinstrumenten, de berekening van de schaalscores en resultaten naar achtergrondkenmerken verwijzen we naar [opvoeding en opvoedingsondersteuning](#) (Van Coppenolle & Dupont, 2018).

5.1.1.1 Verrijking

Verrijking werd gemeten aan de hand van vier items die peilen naar de positieve beleving van het ouderschap: '*Zorgen voor mijn kind(eren) maakt me gelukkig*', '*Mijn kind(eren) opvoeden is verrijkend*', '*Zorgen voor mijn kind(eren) is plezierig*', en '*Mijn kind(eren) opvoeden maakt me trots*'. Van Coppenolle en Dupont (2018) komen tot de bevinding dat een grote meerderheid van de ouders opvoeden verrijkend vindt. We zien hier dat de mate waarin ouders het ouderschap als verrijkend ervaren niet betekenisvol verschilt tussen intacte gezinnen, alleenstaande ouders en samengestelde gezinnen en binnen samengestelde gezinnen ook niet naargelang men zelf stiefkinderen³² heeft in het samengestelde gezin of niet (zie tabel 7).

Tabel 7. Mate waarin ouders het opvoeden van de kinderen als verrijkend ervaren in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (gemiddelde en mediaan)

	gemiddelde	standaarddeviatie	mediaan	n
Totaal	4,37	0,55	4,5	2.165
Gezinstype (n.s.)				
intacte gezinnen	4,38	0,55	4,5	1.510
alleenstaande ouders	4,39	0,54	4,5	410
samengestelde gezinnen (n.s.)	4,29	0,59	4,3	220
<i>enkel eigen kinderen</i>	4,33	0,53	4,3	99
<i>stiefkinderen</i>	4,26	0,63	4,3	121

Significantieniveau: Kruskal-Wallis voor mediaanverschillen tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen: $p = 0,1166$ (n.s.); naar men wel of niet stiefkinderen heeft in samengestelde gezinnen: $p = 0,6183$ (n.s.).

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

5.1.1.2 Isolatie

Van Coppenolle en Dupont (2018) komen verder ook tot de bevinding dat hoewel een grote meerderheid van de ouders opvoeden dus wel verrijkend vindt, er ook ouders zijn die aangeven dat opvoeden een behoorlijke impact heeft op hun sociaal, persoonlijk en relationeel leven. Dit werd gemeten aan de hand van de POPI subschalen 'isolatie' en 'instrumentele kost'.

Isolatie wordt gemeten aan de hand van de volgende vier items: '*Zorgen voor mijn kind(eren) staat de tijd die ik wil doorbrengen met mijn partner in de weg*', '*Zorgen voor mijn kind(eren) staat de tijd die ik wil doorbrengen met mijn vrienden in de weg*', '*Ik heb minder tijd om te doen wat ik graag doe*' en '*Het opvoeden zorgt voor spanningen in de relatie met mijn partner*'. Ook hier zien we geen betekenisvolle verschillen in de mate waarin

³² Stiefouders kunnen naast één of meerdere stiefkind(eren), ook nog eigen kinderen hebben in het samengestelde gezin.

ouders het opvoeden als isolerend ervaren tussen ouders in intacte gezinnen, alleenstaande ouders en ouders in samengestelde gezinnen (met of zonder stiefkind(eren) in het samengestelde gezin) (zie tabel 8).

Tabel 8. Mate waarin ouders het opvoeden van de kinderen als isolerend ervaren, in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (gemiddelde en mediaan)

	gemiddelde	standaarddeviatie	mediaan	n
Totaal	2,52	0,87	2,50	2.150
Gezinstype (n.s.)				
intacte gezinnen	2,54	0,84	2,50	1.503
alleenstaande ouders	2,50	0,99	2,50	406
samengestelde gezinnen (n.s.)	2,47	0,83	2,50	218
enkel eigen kinderen	2,49	0,78	2,50	99
stiefkinderen	2,46	0,87	2,50	119

Significantieniveau: Kruskal-Wallis test voor mediaanverschillen tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen: $p = 0,3429$ (n.s.); naar men wel of niet stiefkinderen heeft in samengestelde gezinnen: $p = 0,9801$ (n.s.).

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

5.1.1.3 Instrumentele kost

Instrumentele kost werd gemeten aan de hand van de volgende vier items: *'Mijn kind(eren) grootbrengen kost veel geld'*, *'Ik maak me zorgen over de toekomst van mijn kind(eren)'*, *'Mijn kind(eren) opvoeden is emotioneel uitputtend'* en *'Zorgen voor mijn kind(eren) put me lichamelijk uit'*. Hier zien we wel een verschil tussen intacte gezinnen, alleenstaande ouders en samengestelde gezinnen (zie tabel 9). Het betekenisvolle verschil zit 'm tussen alleenstaande ouders en ouders in intacte gezinnen, waar alleenstaande ouders meer kosten linken aan de opvoeding van de kinderen dan de ouders in intacte gezinnen³³. Samengestelde gezinnen nemen een tussenpositie in en verschillen in de mate waarin ze kosten ervaren aan het opvoeden, hetzij financieel, hetzij lichamelijk of emotioneel, niet betekenisvol van intacte gezinnen, noch van alleenstaande ouders. In die zin kunnen we wel stellen dat er indicaties zijn dat toch een deel van de kosten verbonden aan het opvoeden in een éénoudergezin worden verminderd bij het vormen van een samengesteld gezin.

Of de respondent in een samengesteld gezin wel of niet stiefkinderen heeft, dus wel of niet stiefouder is, maakt inzake de mate waarin men kosten ervaart aan de opvoeding van de kinderen, niet uit. Het verschil tussen het wel of niet hebben van stiefkinderen in samengestelde gezinnen is immers niet betekenisvol.

³³ Meervoudige vergelijkingen van de mate waarin ouders instrumentele kosten ervaren volgens de Dwass, Steel, Critchlow-Fligner methode: we zien een betekenisvol verschil tussen alleenstaande ouders en ouders in intacte gezinnen ($p < 0,001$), maar niet tussen alleenstaande ouders en ouders in samengestelde gezinnen ($p = 0,1676$, n.s.) en ook niet tussen ouders in intacte gezinnen en ouders in samengestelde gezinnen ($p = 0,3256$, n.s.).

Tabel 9. Mate waarin ouders kosten ervaren (financieel, lichamelijk, emotioneel) aan het opvoeden van de kinderen, in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (gemiddelde en mediaan)

	gemiddelde	standaarddeviatie	mediaan	n
Totaal	3,10	0,76	3,00	2.155
Gezinstype ***				
intacte gezinnen	3,06	0,75	3,00	1.506
alleenstaande ouders	3,25	0,77	3,25	409
samengestelde gezinnen (n.s.)	3,11	0,79	3,25	217
enkel eigen kinderen	3,17	0,80	3,25	99
stiefkinderen	3,06	0,77	3,00	118

Significantieniveau: Kruskal-Wallis voor mediaanverschillen tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen: $p < 0,001$; naar men wel of niet stiefkinderen heeft in samengestelde gezinnen: $p = 0,2351$ (n.s.).

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

5.1.1.4 Opvoedingsbelasting

Om te peilen naar de ervaringen van ouders op vlak van opvoedingsbelasting maakten we in de gezinsenquête gebruik van een schaal opvoedingsbelasting. De vier items zijn: *'Ik merk dat ik goed in staat ben om voor mijn kind(eren) te zorgen'*, *'Het ouderschap is moeilijker dan ik dacht'*, *'Ook al doe ik mijn best, ik heb soms het gevoel dat ik mijn kind(eren) niet in de hand heb'* en *'Ik heb vaak het gevoel dat ik de opvoeding van mijn kind(eren) niet goed aankan'*.

Tabel 10. Mate waarin ouders de opvoeding van de kinderen als belastend ervaren, in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (gemiddelde en mediaan)

	gemiddelde	standaarddeviatie	mediaan	n
Totaal	2,32	0,69	2,25	2.161
Gezinstype *				
intacte gezinnen	2,30	0,68	2,25	1.508
alleenstaande ouders	2,38	0,71	2,25	410
samengestelde gezinnen (n.s.)	2,41	0,71	2,25	219
enkel eigen kinderen	2,39	0,76	2,25	99
stiefkinderen	2,43	0,68	2,50	120

Significantieniveau: Kruskal-Wallis voor mediaanverschillen tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen: $p < 0,05$; naar men wel of niet stiefkinderen heeft in samengestelde gezinnen: $p = 0,5365$ (n.s.).

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

De mate waarin ouders opvoedingsbelasting ervaren verschilt betekenisvol naargelang men een ouder is in een intact gezin, een alleenstaande ouder of een ouder in een samengesteld gezin. We zien dat alleenstaande ouders en ouders in samengestelde gezinnen meer opvoedingsbelasting ervaren dan ouders in intacte gezinnen³⁴. Of

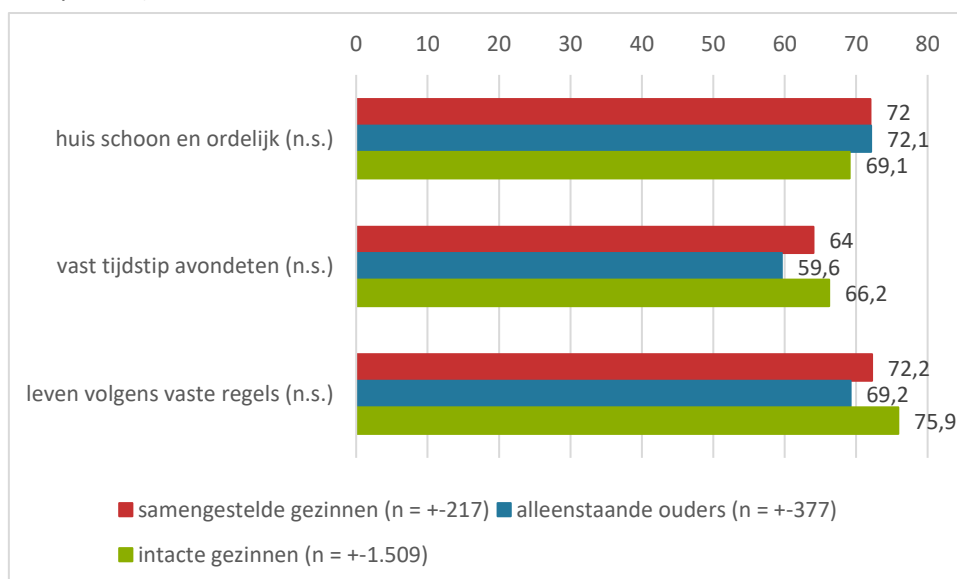
³⁴ Meervoudige vergelijkingen van de mate waarin ouders opvoedingsbelasting ervaren volgens de Dwass, Steel, Critchlow-Fligner methode tonen, ondanks de Kruskal-Wallis test geen betekenisvolle verschillen tussen de intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen op niveau $p < 0,05$, maar we geven toch ook mee dat als we - statistisch gezien - iets minder streng zijn, we op niveau $p < 0,10$ wel een betekenisvol verschil zien tussen alleenstaande ouders en ouders in intacte gezinnen ($p = 0,0688$) en tussen ouders in intacte gezinnen en ouders in samengestelde gezinnen ($p = 0,0972$, n.s.), maar niet tussen alleenstaande ouders en ouders in samengestelde gezinnen ($p = 0,9363$, n.s.). Een grotere steekproefgrootte zou wellicht meer eenduidigheid met zich meebrengen in de resultaten van deze toetsen.

de respondent in het samengestelde gezin stiefkinderen heeft, maakt qua ervaren opvoedingsbelasting geen betekenisvol verschil.

5.1.2 Regelmaat en consistentie op het vlak van disciplineren

Naast de vragen waarin we peilden naar hoe ouders de opvoeding van de kinderen beleven, dienden ze enkele aspecten van hun opvoedingsstijl te beoordelen. Opvoeden houdt in dat ouders het kind begeleiden bij zijn of haar ontwikkeling tot een zelfstandig participierend lid van de samenleving. Dit doen ze door een verzorgende en beschermende omgeving en structuur te bieden. Maar ook door kennis, waarden en normen over te dragen. De manier waarop ouders dit doen, is zeer divers. In de gezinsenquête werd gepeild naar enkele aspecten van dergelijke 'opvoedingsstijl'. We vroegen naar de **regelmaat** die ouders in het huishouden kunnen brengen en naar **de mate waarin ze consistent zijn op vlak van grenzen stellen en disciplineren** naar hun kind toe. Van Coppenolle & Dupont (2018) bespreken in [opvoeding en opvoedingsondersteuning](#) het gekozen meetinstrument en de resultaten naar een aantal relevante achtergrondkenmerken. We beperken ons hier tot een bespreking van de items omdat uit Van Coppenolle en Dupont (2018) blijkt dat deze items niet voldoende consistentie hebben om als schaal te kunnen worden gebruikt. Voor structuur en regelmaat zijn de items de volgende: *'Ons huis is schoon en ordelijk'*, *'Wij hebben een vast tijdstip voor het avondeten'* en *'Ik zorg dat mijn kind(eren) volgens vaste regels leven, dat is voor hen wat gemakkelijker'*. De verschillen tussen intacte gezinnen, alleenstaande ouders en samengestelde gezinnen zijn klein en niet betekenisvol (zie figuur 10). Met andere woorden, ook ouders in samengestelde gezinnen wijken voor geen enkele van de drie items betekenisvol af van de ouders in intacte gezinnen of van alleenstaande ouders.

Figuur 10. Regelmaat in de opvoeding, in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (percentage ouders dat aangeeft 'helemaal mee eens' of 'mee eens' te zijn met de uitspraak)

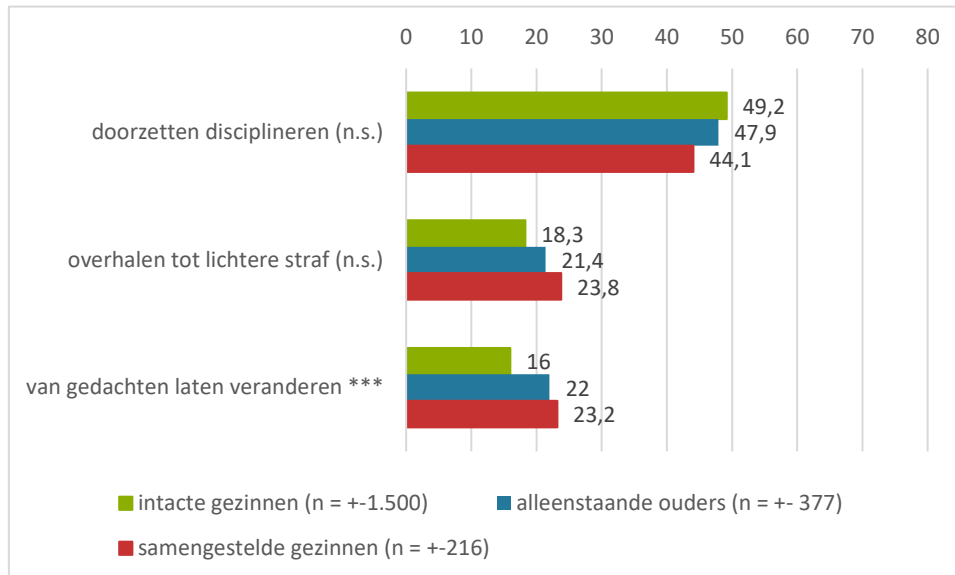
Significantieniveau: Pearson χ^2 : *p < 0,05; **p < 0,01; *** p < 0,001; n.s. niet significant

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

De items die iets zeggen over (in)consistentie in de opvoeding zijn: *'Ik zet altijd door met disciplineren van mijn kind(eren), ongeacht hoe lang het duurt'*, *'Mijn kind(eren) weten mij vaak te overhalen hen lichter te straffen dan ik van plan was'* en *'Als ik 'nee' heb gezegd, weet/weten mijn kind(eren) mij vaak toch van gedachten te veranderen'*. Alleen bij het laatste item zien we een statistisch betekenisvol verschil tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen. Alleenstaande ouders en ouders in samengestelde gezinnen zeggen vaker dan ouders in intacte gezinnen dat de kinderen hen vaak toch van gedachten laten veranderen als ze eerst 'nee'

hebben gezegd (zie figuur 11). Of men wel of niet stiefkinderen heeft in het samengestelde gezin maakt geen verschil³⁵. Voor de overige twee items zijn de verschillen tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen te klein om betekenisvol te zijn.

Figuur 11. Inconsistentie in de opvoeding, in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (percentage ouders dat aangeeft 'helemaal mee eens' of 'mee eens' te zijn met de uitspraak)

Significantieniveau: *p < 0,05; **p < 0,01; *** p < 0,001; n.s. niet significant (Pearson χ^2)

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

5.1.3 Tevredenheid over de opvoeding van de kinderen

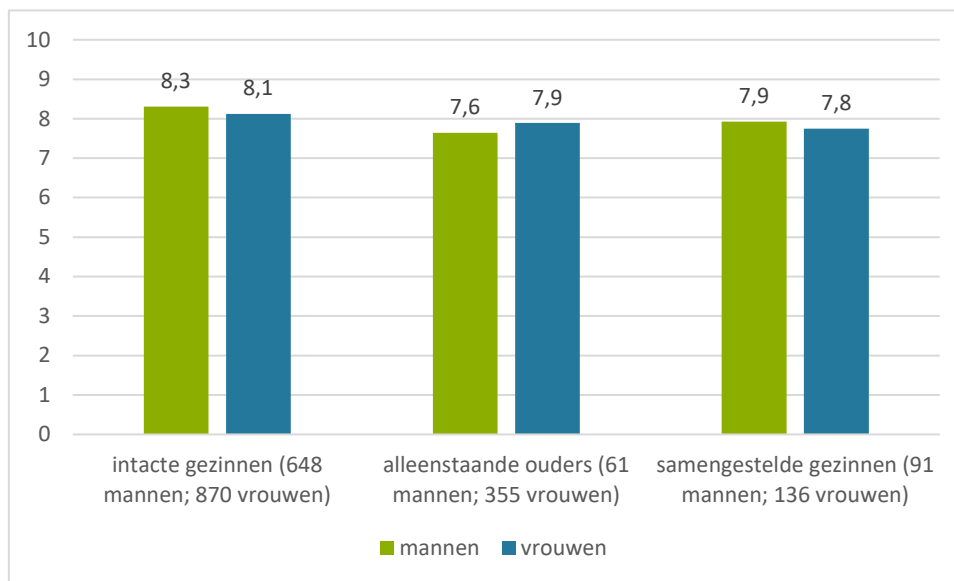
Analoog aan de vragen naar de tevredenheid met de samenstelling van het gezin en de tevredenheid met de partnerrelatie, vroegen we in de gezinsenquête ook naar de tevredenheid met de opvoeding door middel van de volgende vraagstelling: *'Hoe tevreden of ontevreden bent u met het verloop van de opvoeding van uw kind(eren)?'*. Men kon antwoorden met een score van 0 tot 10. Respondenten in samengestelde gezinnen scoren gemiddeld genomen 7,8 op 10. Dat is betekenisvol minder dan respondenten in intacte gezinnen, maar niet betekenisvol meer dan respondenten in een éénoudergezin (zie figuur 12), zowel voor mannen als voor vrouwen³⁶. Vaders in een intact gezin scoren met gemiddeld 8,3 op 10 het hoogst, vergeleken met de andere groepen; alleenstaande vaders scoren met 7,6 op 10 het laagst. Of men in samengestelde gezinnen wel of niet stiefkinderen heeft, maakt geen betekenisvol verschil³⁷.

³⁵ Verschil in de mate waarin men zich van gedachten laat veranderen binnen samengestelde gezinnen, naar men wel of niet stiefkinderen heeft in het gezin: Pearson χ^2 : p = 0,9061 (n.s.).

³⁶ Meervoudige vergelijkingen van de mate waarin ouders tevreden zijn met het verloop van de opvoeding volgens de Dwass, Steel, Critchlow-Fligner methode tonen zowel voor mannen als voor vrouwen betekenisvolle verschillen tussen intacte gezinnen en samengestelde gezinnen (voor mannen: p < 0,001; voor vrouwen: p = 0,001) en tussen intacte gezinnen en alleenstaande ouders (voor mannen: p < 0,001; voor vrouwen: p < 0,01), maar niet tussen alleenstaande ouders en samengestelde gezinnen (voor mannen: p = 0,6515 (n.s.); voor vrouwen: p = 0,3375 (n.s.)).

³⁷ Verschil in de tevredenheid met het verloop van de opvoeding in samengestelde gezinnen, naar men wel of niet stiefkinderen heeft in het gezin: Kruskal-Wallis: p = 0,0709 (n.s.).

Figuur 12. Tevredenheid over de opvoeding van de kinderen, in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen, naar geslacht (gemiddelde)

Significantieniveau: Kruskal-Wallis voor het mediaanverschil tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen, zowel voor mannen als voor vrouwen: $p < 0,001$.

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

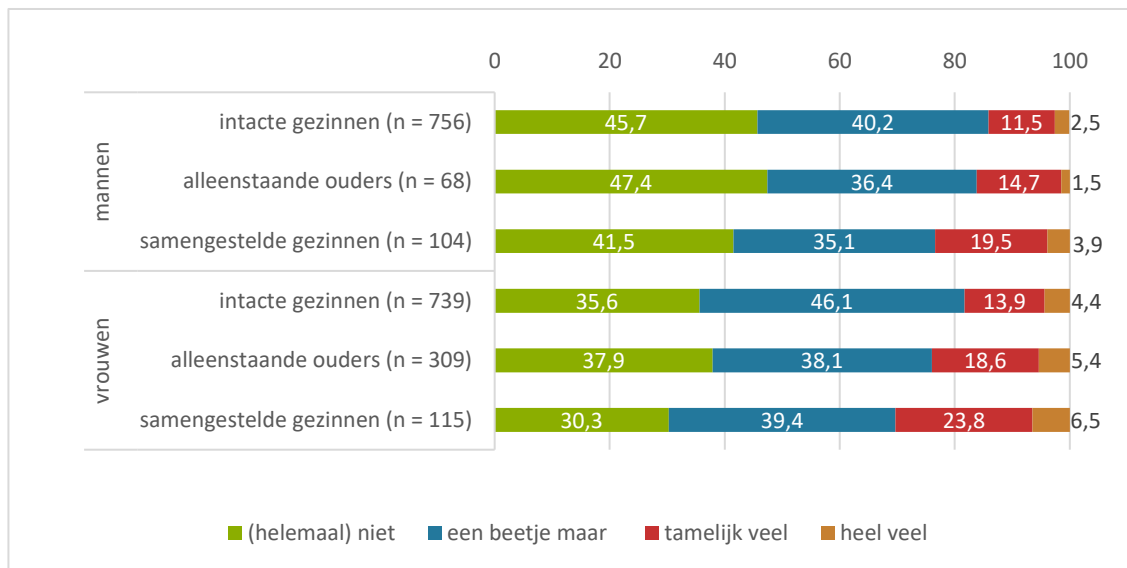
5.2 VRAGEN OF ZORGEN OVER DE OPVOEDING VAN DE KINDEREN

We vroegen in de gezinsenquête *of men het afgelopen jaar vragen of zorgen heeft gehad over de opvoeding van de kinderen*. Vier op de tien ouders (39,6%) hebben het afgelopen jaar (helemaal) geen vragen of zorgen over de opvoeding gehad. Vaders hebben vaker dan moeders helemaal geen vragen of zorgen over de opvoeding gehad (respectievelijk 45,5% versus 34,9%). Moeders hebben vaker dan vaders tamelijk veel of zelfs heel veel vragen of zorgen over de opvoeding (Van Coppenolle & Dupont, 2018). Een uitgebreide neerslag van de resultaten is te vinden in [opvoeding en opvoedingsondersteuning](#) (Van Coppenolle & Dupont, 2018). Hier bekijken we enkel of en zo ja waarom samengestelde gezinnen vaker dan andere gezinnen vragen hebben over of zich zorgen hebben gemaakt over de opvoeding van de kinderen. Uit onderstaande figuur en de bijhorende statistische toets blijkt alvast dat vaders in samengestelde gezinnen het jaar voor de bevraging niet betekenisvol vaker vragen of zorgen hebben gehad over de opvoeding van de kinderen dan vaders in andere gezinnen. Voor de moeders in samengestelde gezinnen zien we, analoog aan de resultaten van Van Coppenolle en Dupont (2018) voor alle gezinnen, echter wel een betekenisvol verschil, met andere woorden, moeders in samengestelde gezinnen in Vlaanderen hebben vaker dan moeders in intacte gezinnen vragen of zorgen over de opvoeding van de kinderen gehad in het jaar voorafgaand aan de bevraging (zie figuur 13).

Mogelijk te begrijpen in lijn met de literatuur over een verminderde betrokkenheid van stiefouders bij de stiefkinderen, zien we dat ouders in samengestelde gezinnen die stiefkinderen hebben in het gezin, zich betekenisvol minder zorgen maken over of betekenisvol minder vragen hebben bij de opvoeding van de kinderen dan ouders die geen stiefkinderen hebben (en dus enkel eigen kinderen hebben) in het samengestelde gezin³⁸.

³⁸ Verschil tussen ouders met en zonder stiefkind(eren) in samengestelde gezinnen: Mantel-Haenszel χ^2 : $p < 0,05$.

Figuur 13. Mate waarin mannen en vrouwen het afgelopen jaar vragen en zorgen hadden over de opvoeding van de kinderen, in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (percentages)

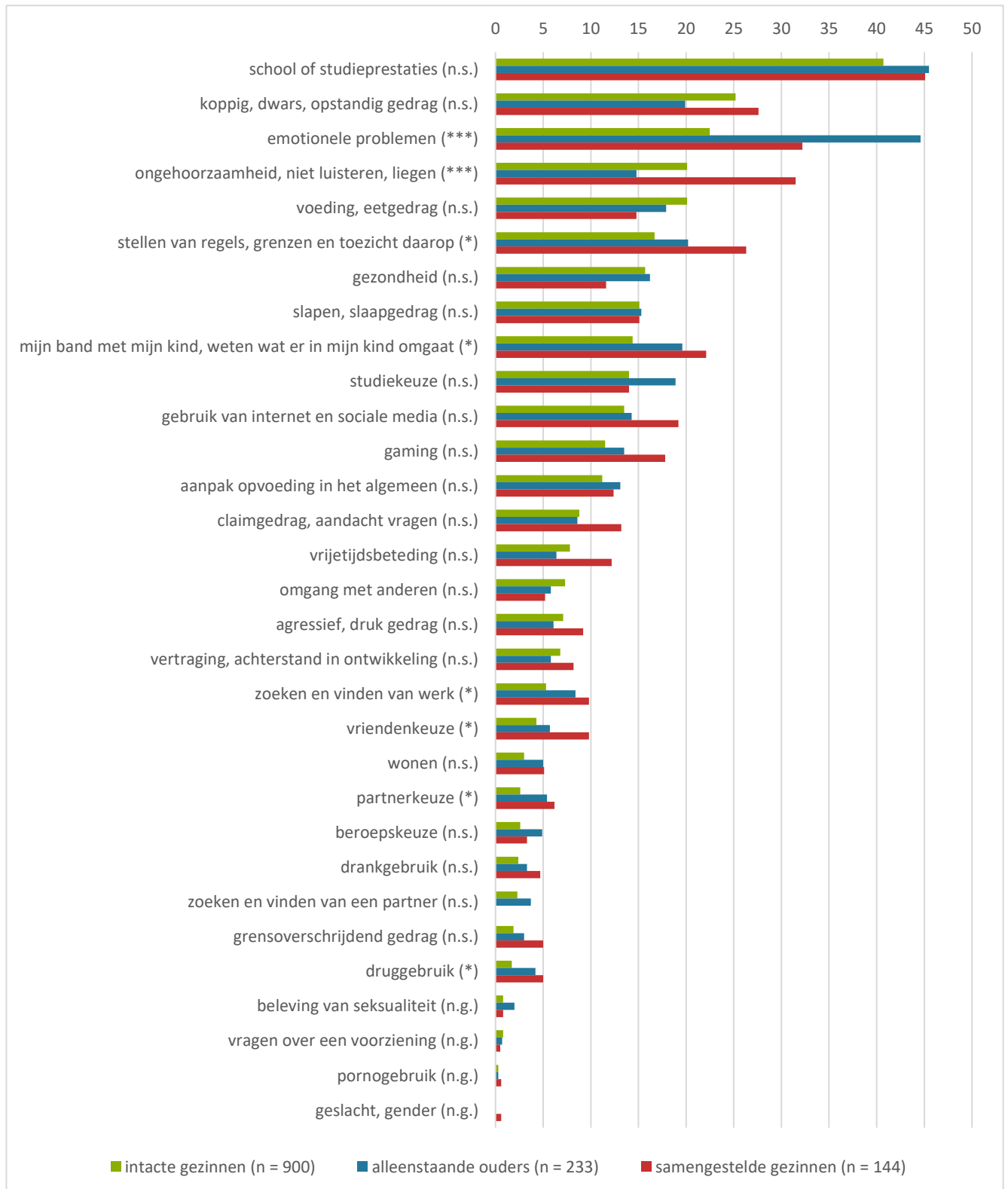
Significantieniveau: Pearson χ^2 voor de mannen: $p = 0,3095$ (n.s.); voor de vrouwen: $p < 0,05$ en wanneer we de test beperken tot intacte gezinnen en samengestelde gezinnen: voor de mannen: $p = 0,0958$ (n.s.); voor de vrouwen: $p < 0,05$.

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

In figuur 14 geven we de onderwerpen waar men vragen of zorgen over heeft, weer naarmate ze vaker zijn aangevinkt. Ouders in samengestelde gezinnen vinken vaker dan ouders in intacte gezinnen de volgende onderwerpen aan waarover men vragen of zorgen heeft gehad het jaar voor de bevraging (we beperken ons tot die verschillen die betekenisvol zijn): emotionele problemen (32,2% tegenover 22,5%)³⁹, ongehoorzaamheid, niet luisteren en liegen (31,5% tegenover 20,1%), het stellen van regels, grenzen en toezicht daarop (26,3% tegenover 16,7%), mijn band met mijn kind, weten wat er in mijn kind omgaat (22,1% tegenover 14,4%) en in mindere mate 'gaming' (17,8% tegenover 11,5%), het zoeken en vinden van werk (9,8% tegenover 5,3%), de vriendenkeuze (9,8% tegenover 4,3%), partnerkeuze (6,2% tegenover 2,6%) en druggebruik (5% tegenover 1,7%). De laatste thema's hangen mogelijk ook samen met de eerdere vaststelling dat het jongste kind in samengestelde gezinnen wat ouder is dan in de intacte gezinnen.

³⁹ Alleenstaande ouders hebben nog vaker vragen of zorgen over emotionele problemen: 44,6%.

Figuur 14. Thema's waarover ouders het afgelopen jaar vragen en zorgen hadden over de opvoeding van de kinderen, in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (percentages)

Significantieniveau: Pearson χ^2 : * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; en *** $p < 0,001$ of wanneer $p > 0,05$ met n.s. (niet significant) en n.g. (geen geldige toets wegens te kleine aantallen).

5.3 OPVOEDINGSGEDRAG VAN OUDERS

Het feitelijk opvoedgedrag van ouders wordt bevraagd aan de hand van de *Verkorte Schaal Ouderlijk Gedrag (VSOG)*, ontwikkeld door Van Leeuwen en Vermulst (2018). De VSOG bestaat uit 25 items, onderverdeeld in vijf ouderlijke vaardigheden: *positieve betrokkenheid* (bv. 'Als mijn kind mij iets wil vertellen, maak ik tijd om er naar te luisteren'), *regels aanleren* (bv. 'Ik leer mijn kind om zich aan afspraken te houden'), *materieel belonen* (bv. 'Ik laat mijn kind iets kopen als hij/zij iets goed gedaan heeft'), *straffen* (bv. 'Als mijn kind iets doet dat niet mag, geef ik hem/haar straf'), en *hard (fysiek) straffen* (bv. 'Ik geef mijn kind een klap als hij/zij ongehoorzaam is'). De ouders beoordelen hun eigen opvoedingsgedrag door te kiezen uit vijf antwoordcategorieën die gaan van '(bijna) nooit' tot '(bijna) altijd'. Voor de schalen met opvoedingsgedragingen waarvan uit onderzoek bekend is dat ze de ontwikkeling van kinderen in positieve zin steunen, zoals positieve betrokkenheid en regels aanleren, geldt dat een hoge schaalscore wijst op meer gewenst functioneren. Bij de schalen materieel belonen, straffen en hard (fysiek) straffen, wijst een hoge score op mogelijke problemen, in die zin dat door het frequent voorkomen van deze gedragingen ouders mogelijk niet goed weten hoe ze (op een andere manier) met het gedrag van hun kind kunnen omgaan. De VSOG is gebaseerd op de 'Sociaal Interactioneel Leren' theorie van Patterson en collega's van het Oregon Social Learning Center (OSLC). Dit werk omvat een combinatie van perspectieven over sociaal leren (leertheorieën), sociale interactie en gedrag (Patterson, Forgatch, & Degarmo, 2010). De VSOG wordt ingevuld voor hetzelfde kind als de vragen over het kindgedrag (zie verder onder 5.4.). Meer informatie over de achtergrond van de VSOG en het omzetten van de antwoorden van ouders in categorieën 'geen problemen', 'milde problemen' en 'ernstige problemen' is te vinden op <http://www.praktikon.nl>. De resultaten over het opvoedingsgedrag van ouders in Vlaanderen (naar een aantal achtergrondkenmerken) werden eerder uitgebreid beschreven in de bijdrage [opvoedingsgedrag en gedrag bij kinderen](#) (Bastaitis, Van Leeuwen, & Travers, 2018).

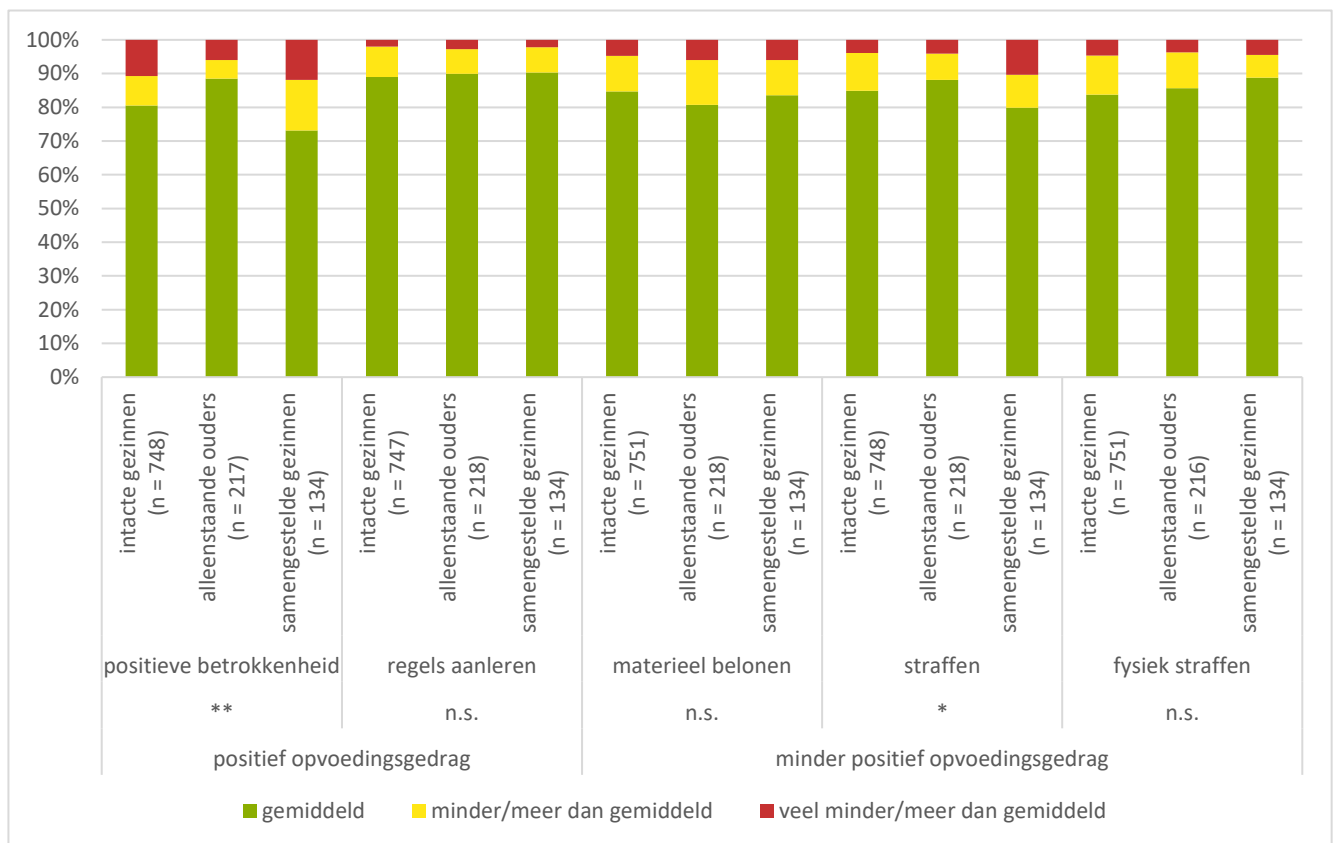
We zien – in lijn met de vakliteratuur (zie 2.2.3.) – dat ouders in samengestelde gezinnen minder dan gemiddeld positief betrokken zijn op de kinderen (zie figuur 15). In samengestelde gezinnen vallen meer ouders in de categorieën 'minder en veel minder dan gemiddeld' (26,9%) dan in intacte gezinnen (19,5%) of bij alleenstaande ouders (11,5%). Alleenstaande ouders zijn het vaakst positief betrokken op de kinderen (zie figuur 15).

Daarmee samenhangend wellicht, blijkt dat ouders in samengestelde gezinnen vaker in de categorieën 'meer dan gemiddeld' of 'veel meer dan gemiddeld' vallen wat betreft straffen (21,1%) dan ouders in intacte gezinnen (15,1%) of alleenstaande ouders (11,9%). Ouders in samengestelde gezinnen straffen dus meer dan andere ouders. Hoewel ook betekenisvol zijn de verschillen hier kleiner dan bij positieve betrokkenheid.

Wat betreft de ouderlijke vaardigheden regels aanleren, materieel belonen en fysiek straffen zien we geen betekenisvolle verschillen tussen intacte gezinnen, alleenstaande ouders en samengestelde gezinnen.

We bekeken ook of er verschillen zijn binnen de samengestelde gezinnen naargelang het bevraagde kind een stiefkind is of niet en we zien daar bovenop de vaststelling dat alle ouders in samengestelde gezinnen wat minder positief betrokken zijn op de kinderen ook een groter aandeel stiefouders dat veel minder dan gemiddeld positief betrokken is op het stiefkind. Verder zien we ook een groter aandeel stiefouders dat veel minder dan gemiddeld regels aanleert aan het stiefkind (zie figuur 16). Voor straffen, hard straffen en materieel belonen zien we geen betekenisvolle verschillen naargelang de verwantschapsband met het kind.

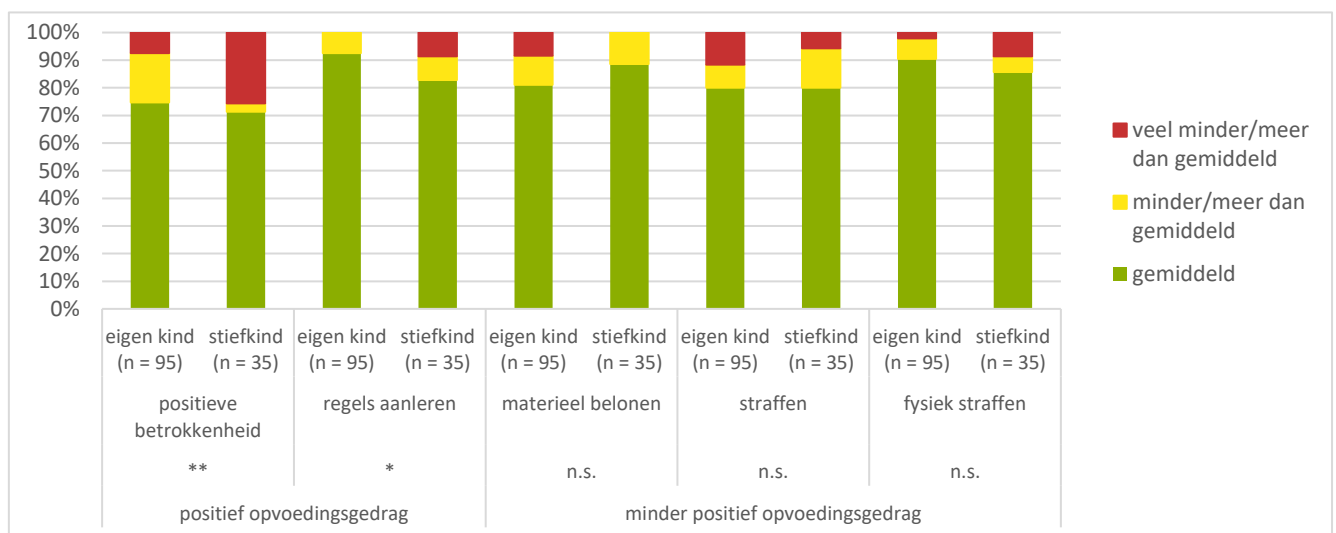
Figuur 15. Opvoedingsgedrag van ouders in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (percentages)

Significantieniveau: Pearson χ^2 : * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; en *** $p < 0,001$ of wanneer $p > 0,05$ met n.s. (niet significant).

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

Figuur 16. Opvoedingsgedrag in samengestelde gezinnen naargelang de verwantschapsband met het kind (percentages)

Significantieniveau: Fisher's Exact test: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; en *** $p < 0,001$ of wanneer $p > 0,05$ met n.s. (niet significant).

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

5.4 KINDGEDRAG

Om de sterktes en moeilijkheden in gedrag bij kinderen en jongeren in kaart te brengen, is de Vragenlijst Sterke Kanten en Moeilijkheden (versie 4-18 jaar) gebruikt, een Nederlandse vertaling van de *Strengths and Difficulties Questionnaire - SDQ*. De SDQ bevat 25 vragen over gedragingen van kinderen. De ouders geven bij elk van de 25 gedragingen aan of dit voor hun kind de laatste zes maanden ‘niet waar’, ‘een beetje waar’ of ‘zeker waar’ was. Deze 25 gedragingen kunnen toegewezen worden aan vijf domeinen of subschalen, met vijf vragen per subschaal: *emotionele problemen* (bv. ‘Mijn kind heeft veel zorgen, lijkt vaak over dingen in te zitten’), *gedragsproblemen* (bv. ‘Mijn kind heeft vaak driftbuien of woede-uitbarstingen’), *hyperactiviteit/aandachtstekort* (bv. ‘Mijn kind is rusteloos, overactief, kan niet lang stilzitten’), *problemen met leeftijdsgenoten* (bv. ‘Mijn kind wordt getreiterd of gepest door andere kinderen’) en *prosociaal gedrag* (bv. ‘Mijn kind heeft minstens één goede vriend of vriendin’). De combinatie van de subschalen emotionele problemen en problemen met leeftijdsgenoten wordt aangeduid met ‘internaliserende problemen’ en de combinatie van de schalen gedragsproblemen en hyperactiviteit/aandachtstekort wordt als ‘externaliserende problemen’ benoemd. Goodman heeft sommige problemen tegengesteld geformuleerd, bv. handelt impulsief wordt ‘denkt na voor iets te doen’. De betreffende schalen krijgen daardoor een enigszins bipolair karakter; een lage score betekent niet alleen dat er geen problemen zijn, maar ook dat er één of meer sterke kanten zijn (Goedhart, Treffers, & van Widenfelt, 2003).

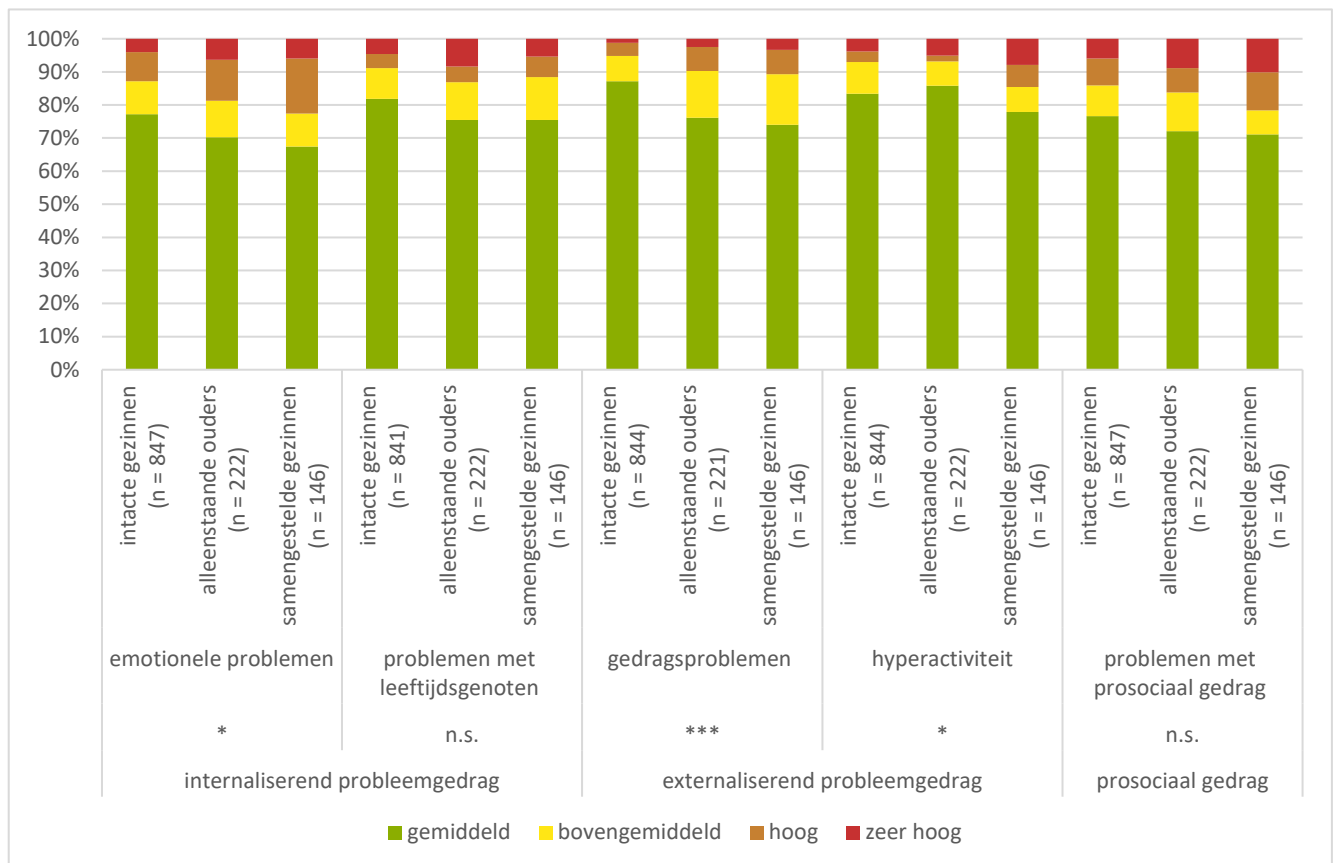
De vragen uit de SDQ over het gedrag van het kind werden over één specifiek kind gesteld, nl. het kind wiens verjaardag het eerst komt (op het moment van bevraging). We beperken ons hier dan ook tot de informatie van ouders die de vragen beantwoorden over een kind tussen 4 en 18 jaar. De schaalscores (van 0 tot 10) zijn vervolgens omgezet naar vier categorieën die aangeven hoe de score zich situeert binnen een internationaal geldende, Britse normgroep (Meltzer, Gatward, Goodman, & Ford, 2000) omdat er geen vergelijkingsgroep uit Vlaanderen beschikbaar is. Ook in het JOnG!-onderzoek heeft men gebruik gemaakt van deze Britse normgroepen (Pieters, Roelants, Van Leeuwen, Desoete, & Hoppenbrouwers, 2014). De categorie ‘gemiddeld’ verwijst naar een score rond het gemiddelde (die bij 80% van de normgroep voorkomt), ‘bovengemiddeld’ is een score boven het gemiddelde en kan wijzen op lichte problemen (bij 10% van de normgroep), ‘hoog’ verwijst naar hoge scores die bij 5% van de normgroep voorkomen, en ‘zeer hoog’ betreft de 5% kinderen met de hoogste scores. Dit instrument beoogt een *ruwe screening van mogelijke probleemgebieden en sociaal gedrag*. Het is dus geen middel om een individuele diagnose te stellen.

Een uitgebreide bespreking van de resultaten voor gezinnen in Vlaanderen naar een aantal relevante achtergrondkenmerken is te vinden in [kindgedrag en opvoedingsgedrag](#) (Bastaitis e.a., 2018). We keken voor deze bijdrage naar de verschillen in het gedrag van kinderen⁴⁰, zoals gerapporteerd door de ouders, tussen intacte gezinnen, alleenstaande ouders en samengestelde gezinnen.

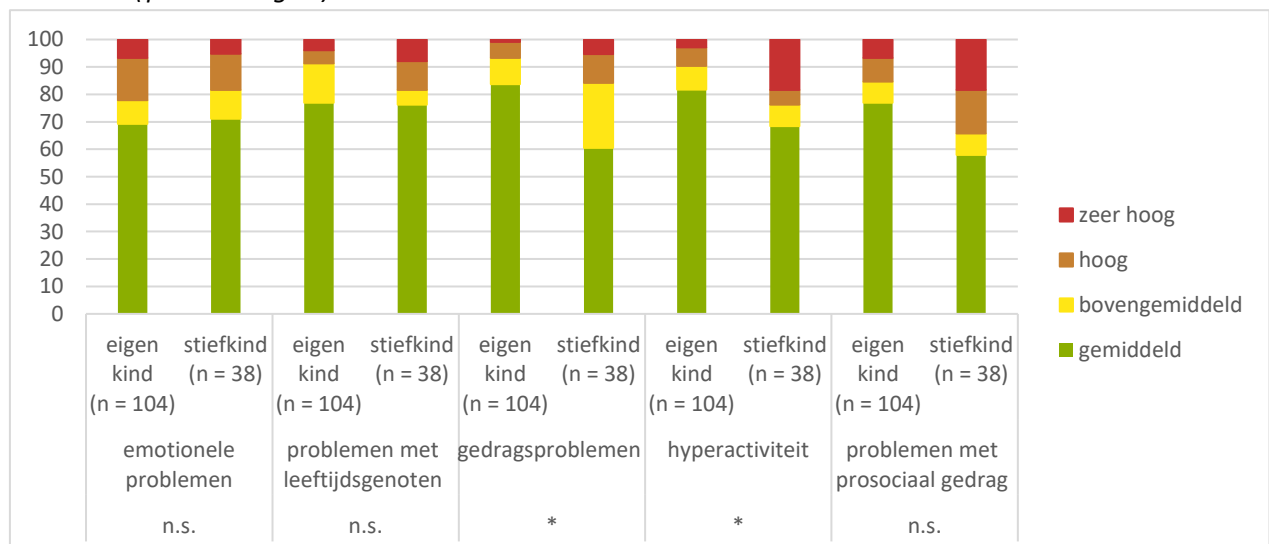
In het algemeen suggereert onderzoek dat kinderen in samengestelde gezinnen het minder goed stellen dan kinderen uit intacte gezinnen, en dat ze het even slecht stellen als kinderen uit éénoudergezinnen (zie [deel 2](#)). De verschillen zijn echter klein (Van Eeden-Moorefield & Pasley, 2013). We zien in de gezinsenquête vergelijkbare resultaten. Zowel voor emotionele problemen, als voor gedragsproblemen en hyperactiviteit/aandachtstekort – hoewel de verschillen beperkt blijven in grootte – vermelden ouders in samengestelde gezinnen toch betekenisvol vaker problemen over het gedrag van hun kind dan ouders in intacte gezinnen. Alleenstaande ouders bevinden zich, met uitzondering voor hyperactiviteit, in een tussenpositie (zie figuur 17). Voor problemen met leeftijdsgenoten en sociaal gedrag zien we geen betekenisvolle verschillen tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen.

⁴⁰ De volgende resultaten gaan over 1.149 eigen kinderen, 38 stiefkinderen, 6 adoptiekinderen en 7 pleegkinderen (grootouders die voor hun kleinkind zorgen werden meegenomen in de gezinsenquête) en 1 niet verwant kind.

Figuur 17. Kindgedrag in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (percentages)

Figuur 18. Kindgedrag in samengestelde gezinnen naargelang de verwantschapsband met het kind (percentages)

Wanneer we enkel kijken naar samengestelde gezinnen zien we dat stiefouders vaker dan biologische ouders gedragsproblemen en hyperactiviteit bij hun stiefkind rapporteren (zie figuur 18). We kunnen op basis van de gezinsenquête niet uitmaken of de wijze waarop stiefouders kijken naar het gedrag en mogelijke gedragsproblemen van hun stiefkinderen verschilt van de wijze waarop biologische ouders kijken naar hun eigen kinderen, dan wel of stiefkinderen meer problemen vertonen bij hun stiefouder dan bij hun eigen ouder. De antwoordverdeling voor respondenten in een samengesteld gezin die biologische ouder zijn van het bevraagde kind verschilt nauwelijks van deze van ouders in intacte gezinnen (die per definitie biologische ouder zijn van het kind⁴¹).

5.5 SAMENVATTING EN BESLUIT

Samengestelde gezinnen worden in de vakliteratuur op een eerder negatieve manier gelinkt aan de opvoeding van de kinderen, denk maar aan de vele deficit- en stressmodellen en het denken over de verminderde betrokkenheid van stiefouders. Aangezien we in de gezinsenquête uitgebreid peilden naar hoe ouders denken over hun eigen rol als opvoeder, en het feitelijk opvoedingsgedrag dat ouders stellen, konden we eventuele verschillen tussen ouders in intacte gezinnen en ouders in samengestelde gezinnen in kaart brengen, en wat meer in detail ook kijken naar de samenhang van de verwantschapsband tussen (stief)ouders en (stief)kinderen in samengestelde gezinnen en opvoeding.

Globaal genomen zien we tussen samengestelde gezinnen en intacte gezinnen geen betekenisvolle verschillen in opvoedingsbeleving in termen van verrijking, isolatie en instrumentele kost. Met andere woorden, ouders in samengestelde gezinnen beleven de opvoeding van hun kinderen en ev. stiefkinderen niet wezenlijk anders dan ouders in intacte gezinnen. Ze vinden de opvoeding even verrijkend, en linken de opvoeding even vaak aan financiële kosten en aan lichamelijke of emotionele vermoeidheid. Alleenstaande ouders linken wel meer lichamelijke, emotionele en financiële kosten aan het opvoeden van hun kind(eren) dan de andere ouders. Het lijkt er dus op dat ouders in samengestelde gezinnen deze kosten beter kunnen opvangen. Daarnaast vroegen we naar de mate waarin ouders opvoeden belastend vinden. Ouders in samengestelde gezinnen ervaren (net als alleenstaande ouders) het opvoeden wel als meer belastend dan ouders in intacte gezinnen. Ouders in samengestelde gezinnen linken dus minder kosten aan de opvoeding van de kinderen dan alleenstaande ouders, en kunnen meer dan alleenstaande ouders - althans in de wijze waarop ze de opvoeding beleven - een deel van de negatieve gevolgen van een scheiding compenseren. Maar ze vinden het opvoeden wel meer belastend.

We peilden ook naar de mate waarin ouders er in slagen regelmaat en structuur aan te bieden, en of ze consistent zijn in het disciplineren. Iets meer ouders in samengestelde gezinnen geven aan niet zo consistent te zijn in het disciplineren van hun kind(eren) dan andere ouders. Met name zeggen ouders in samengestelde gezinnen dat ze zich vaker dan andere ouders door hun kinderen van gedachten laten veranderen wanneer ze eerst 'neen' hadden gezegd. Maar het verschil is beperkt. Op het domein structuur en regelmaat zien we geen betekenisvolle verschillen tussen de ouders naargelang het type gezin waarin ze leven.

Wat de tevredenheid over het verloop van de opvoeding van hun kind(eren) betreft zien we dat ouders in samengestelde gezinnen (net als alleenstaande ouders) gemiddeld genomen minder tevreden zijn dan ouders in intacte gezinnen. Of ouders in samengestelde gezinnen wel of niet stiefkinderen in het gezin hebben, maakt geen betekenisvol verschil in de tevredenheid met het verloop van de opvoeding.

Moeders in samengestelde gezinnen in Vlaanderen hebben vaker dan moeders in intacte gezinnen vragen of zorgen over de opvoeding van de kinderen gehad in het jaar voorafgaand aan de bevraging. Voor vaders zien we dit verschil niet. Ouders in samengestelde gezinnen melden vaker vragen of zorgen over (en we vermelden hier alleen de belangrijkste) (1) emotionele problemen, (2) ongehoorzaamheid, niet luisteren en liegen, (3) het

⁴¹ De enkele gezinnen die deze vragen beantwoordden over hun adoptie-, pleegkind of kleinkind uitgezonderd (zie de vorige bladzijde).

stellen van regels, grenzen en toezicht daarop (4) mijn band met mijn kind, weten wat er in mijn kind omgaat en in mindere mate (5) 'gaming', dan intacte gezinnen en alleenstaande ouders. Stiefouders in samengestelde gezinnen maken zich dan weer minder vaak zorgen of hebben minder vragen bij de opvoeding van de kinderen.

Het gedrag van ouders zelf werd bevraagd voor vijf aspecten van opvoedingsgedrag, nl. positieve betrokkenheid op het kind, het aanleren van regels, het (niet overmatig) materieel belonen, niet overmatig straffen en niet hard (fysiek) straffen. We zien dat – hoewel de verschillen ook hier beperkt blijven in grootte – ouders in samengestelde gezinnen vaker minder dan gemiddeld positief betrokken zijn op de kinderen en ook dat ouders in samengestelde gezinnen vaker in de categorieën 'meer dan gemiddeld' of 'veel meer dan gemiddeld' vallen wat betreft straffen. Stiefouders zijn iets minder vaak positief betrokken op hun stiefkind en leren minder vaak regels aan. Voor straffen, belonen en hard straffen zien we geen betekenisvolle verschillen tussen stiefouders en biologische ouders in samengestelde gezinnen. Deze resultaten liggen in lijn met wat we konden verwachten op basis van de literatuur (zie hieronder), en – net zoals uit onderzoek elders blijkt – zijn de verschillen die we zien klein.

Voor mogelijke verklaringen van deze eerder beperkte verschillen kunnen we terugkijken naar het profiel van de samengestelde gezinnen. We zagen eerder immers al dat het jongste kind in samengestelde gezinnen gemiddeld genomen wat ouder is (zie [3.1.](#)), dus het is goed mogelijk dat de oudere leeftijd van de kinderen in samengestelde gezinnen mede kan verklaren waarom ouders in deze gezinnen, en in het bijzonder de stiefouders, wat minder betrokken zijn op de kinderen. Bastiaens e.a. (2018) kwamen eerder al tot de bevinding dat ouders wat minder betrokken zijn op de kinderen naarmate het kind ouder is. Om dit na te gaan is een verdere opdeling naar leeftijd van de kinderen nodig, maar de steekproefgrootte van de gezinsenquête laat dit niet toe. Daarnaast zien we in [deel 7](#) dat niet altijd van stiefouders wordt verwacht dat ze veel zorgtaken voor de kinderen op zich nemen hetgeen een verminderde betrokkenheid van stiefouders in de hand kan werken. Of zoals een moeder zegt: *'Het zijn mijn kinderen. Het is dus logisch dat ik er vooral voor zorg'* (vrouw, 50 jaar, gehuwd, samengesteld gezin met 3 kinderen).

Deze gatekeeperrol van ouders is eerder ook al gedocumenteerd (L. H. Ganong & Coleman, 2004). Andere potentiële verklaringen voor de beperkte verschillen zijn terug te vinden in de literatuur over family stress modellen (zie [2.2.2.](#)) en de literatuur over de verminderde betrokkenheid van (stief)ouders (zie [2.2.3.](#)). Zo kan de grotere ervaren opvoedingsbelasting en de vaststelling dat moeders in samengestelde gezinnen meer vragen en zorgen hebben over de opvoeding van de kinderen verklaard worden vanuit de idee dat de transitie naar een samengesteld gezin een verhoogd stressniveau met zich meebrengt. De vaststelling dat niet alleen de stiefouder in het samengestelde gezin wat minder betrokken is bij de opvoeding van de kinderen, maar dat dit ook geldt voor de biologische ouder, sluit dan weer aan bij de eerder besproken idee dat ouders en stiefouders in samengestelde gezinnen minder tijd kunnen spenderen aan de kinderen omdat ze meer tijd en energie nodig hebben om de nieuwe partnerrelatie op te bouwen of om de relatie met de kinderen uit de vorige partnerrelatie te onderhouden.

Ouders werden ook bevraagd over het gedrag van hun kind. We zien zowel voor emotionele problemen, als voor gedragsproblemen en hyperactiviteit/aandachtstekort dat ouders in samengestelde gezinnen toch iets vaker problemen vermelden over het gedrag van hun kind dan ouders in intacte gezinnen. Binnen samengestelde gezinnen rapporteren stiefouders meer gedragsproblemen en hyperactiviteit/aandachtstekort dan biologische ouders. Dit bevestigt wat we reeds wisten uit de vakliteratuur (zie [2.2.3.](#)). Let wel: ook hier zijn de genoemde verschillen klein.

Alles tezamen genomen zien we, wat de bevraagde opvoedthema's in samengestelde gezinnen betreft, geen resultaten die ons moeten verontrusten. Vaak zijn er geen verschillen tussen samengestelde gezinnen en intacte gezinnen en daar waar we wel verschillen zien, zijn ze klein. Dat ouders in samengestelde gezinnen de opvoeding van de kinderen als meer belastend ervaren en dat er in deze gezinnen ietwat minder betrokkenheid is, wat

meer wordt gestraft en wat meer gedragsproblemen van de stiefkinderen worden ervaren heeft, gezien de kleien verschillen, niet per definitie als problematisch te worden gezien voor samengestelde gezinnen. Een goede voorlichting en ondersteuning van samengestelde gezinnen, gericht op de specifieke situatie waarin deze zich bevinden lijkt wel wenselijk.

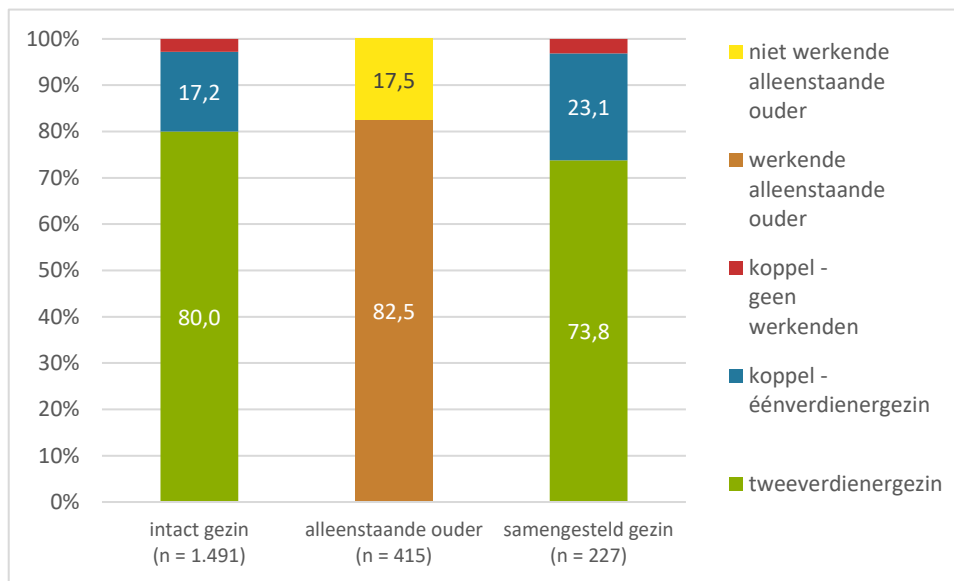
6 HOE COMBINEREN SAMENGESTELDE GEZINNEN WERK EN GEZIN?

In dit deel gaan we na hoe samengestelde gezinnen gezin, zorg en werk combineren. We kijken naar het betaald werk op gezinsniveau (tweeverdienergezinnen, éénverdienergezinnen, geen werkenden in het gezin) en hoe gezinnen gezin en werk op elkaar afstemmen. Het combineren van rollen binnen de arbeidssfeer en binnen het gezin kan immers conflicten genereren en resulteren in verhoogde stress en een verminderd psychisch welbevinden. Een goede balans vinden tussen gezin en werk is dus belangrijk, ongeacht het type gezin. Aangezien samengestelde gezinnen een andere samenstelling hebben dan intacte gezinnen (zie 3.2.), wilden we dit specifiek voor deze gezinnen van dichterbij onder de loep nemen. Willekens, Vanderheyden, en Mortelmans (2011) bekeken eerder al in het SIV-onderzoek de arbeidstransities van mannen en vrouwen na een scheiding en wanneer ze terug gaan samenwonen met een partner. Daaruit blijkt dat een aanzienlijk deel van de niet-werkende vrouwen, drie jaar na de scheiding aan het werk is en dat het ook de vrouwen met een nieuwe partner zijn die iets vaker aan het werk zijn. Verder geven ze aan dat werk-gezinsconflicten ook na de scheiding gendergekleurd zijn. Vanuit dit oogpunt wordt er voor samengestelde gezinnen ook gekeken naar de invloed van het werk op het gezinsleven en omgekeerd. In deel 7 wordt er verder ingegaan op de verdeling van de zorg voor de kinderen tussen de partners, het gebruik van betaalde en onbetaalde hulp bij de zorg en opvang voor de kinderen, het opnemen van mantelzorg en een eerlijke verdeling van het huishoudelijke werk. Meer resultaten en gedetailleerde informatie over de arbeidspositie van gezinnen en hoe gezinnen in Vlaanderen gezin en werk combineren is te vinden in [werk en de combinatie gezin en werk](#) (Doyen & Stuyck, 2018).

6.1 BETAALD WERK OP GEZINSNIVEAU

Aan de hand van de vraag of de respondent op dit moment betaald werk heeft en de vraag of de partner betaald werk heeft, konden we betaalde arbeid op gezinsniveau nagaan. Bijna 80% van de koppels bevindt zich in een situatie waarin beide partners werken (tweeverdienergezin), 17,9% maakt deel uit van een éénverdienergezin en 2,8% maakt deel uit van een gezin waar geen van beide partners werkt (Doyen & Stuyck, 2018). In onderstaande figuur geven we de verdeling van betaalde arbeid op gezinsniveau weer voor intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen. Er is geen betekenisvol verschil tussen intacte gezinnen en samengestelde gezinnen. Door het ontbreken van een partner in het gezin wijken alleenstaande ouders qua betaalde arbeid op gezinsniveau uiteraard sterk af van de andere gezinnen.

Figuur 19. Betaalde arbeid op gezinsniveau voor intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (percentages)

Significantieniveau: Pearson χ^2 : $p < 0,001$, maar wanneer we de test beperken tot intacte gezinnen en samengestelde gezinnen: $p = 0,8988$ (n.s.).

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

We peilden in de gezinsenquête ook naar de tevredenheid over de verdeling van betaald werk tussen beide partners (zie ook figuur 37). Ouders in samengestelde gezinnen zijn niet betekenisvol meer of minder tevreden dan ouders in intacte gezinnen met de wijze waarop ze betaald werk verdelen binnen het gezin.

6.2 DE COMBINATIE GEZIN EN WERK

Voor drie vierde van de respondenten met een job, blijkt de job (heel) goed te combineren met het gezin (Doyen & Stuyck, 2018). We zien daarin geen betekenisvol verschil tussen respondenten in intacte, éénouder en samengestelde gezinnen, de percentages zijn respectievelijk 77,3%, 77,2% en 76,5%⁴². Respondenten in samengestelde gezinnen (69,8%) kunnen iets minder vaak dan respondenten in intacte gezinnen (75,7%) en alleenstaande ouders (70,5%) altijd rekenen op begrip van de werkgever bij familiale problemen, maar ook dit verschil is klein en statistisch niet betekenisvol⁴³.

We zien ook geen betekenisvolle verschillen tussen intacte gezinnen en samengestelde gezinnen in de mate waarin de job van beide partners goed te combineren is met het gezinsleven⁴⁴. 62,9% van de respondenten in intacte gezinnen geeft aan dat beide partners een job hebben die (heel) goed te combineren is met het gezinsleven, tegenover 60,6% van de respondenten in samengestelde gezinnen⁴⁵.

We peilden in de gezinsenquête ook naar de mate waarin respondenten conflict ervaren tussen gezin en werk (ook wel 'spillover' genoemd) aan de hand van zes items uit de **Work-Family Conflict Scale (WFC)** van Carlson

⁴² Verschillen in de mate waarin men de job goed kan combineren met het gezinsleven tussen respondenten in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen: Pearson χ^2 : $p = 0,8756$ (n.s.).

⁴³ Verschillen in kunnen rekenen op begrip van de werkgever bij familiale problemen tussen respondenten in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen: Pearson χ^2 : $p = 0,1342$ (n.s.).

⁴⁴ Voor deze analyse weerhielden we alleen de gezinnen waar beide partners een betaalde job hebben op het moment van bevraging.

⁴⁵ Verschillen in de mate waarin beide jobs in het gezin goed te combineren zijn met het gezinsleven tussen respondenten in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen: Pearson χ^2 : $p = 0,8552$ (n.s.).

(2000) (zie ook [werk en de combinatie gezin en werk](#) (Doyen & Stuyck, 2018)). Carlson verwerkte drie dimensies van 'Work-Family Conflict' die in de vakliteratuur werden geïdentificeerd: 'tijdsdruk', 'stress' en 'gedrag', en de erkenning dat de negatieve invloed in twee richtingen kan gaan, van werk naar gezin, maar ook omgekeerd van gezin naar werk, in één meetinstrument. Aldus werd een 6-dimensioneel meetinstrument ontworpen. Voor een verkorte versie werden door Matthews en collega's (2010) uit deze vragenbatterij per dimensie één item overgehouden (zie tabel 11). Eerder onderzoek in Vlaanderen bij gescheiden personen toonde al aan dat gezin-werk conflicten ook na een scheiding gendergekleurd zijn, met gescheiden vrouwen die meer gezin-werk conflict ervaren dan gescheiden mannen (Willekens e.a. , 2011). Dus we splitsen de cijfers hier ook op voor mannen en vrouwen (zie figuur 20). Voor vrouwen zien we merkwaardig genoeg, want we hadden het op basis van het eerder vermelde onderzoek anders verwacht, geen betekenisvolle verschillen voor geen enkele van de 6 stellingen. Voor vaders vonden we slechts voor één enkele dimensie een betekenisvol verschil tussen vaders in intacte gezinnen, alleenstaande vaders en vaders in samengestelde gezinnen, nl. voor het item 'De manier waarop ik dingen aanpak op het werk, helpt me ook om thuis een betere ouder en partner te zijn'. Alleenstaande vaders zijn het hier opvallend vaker mee eens dan ouders in intacte of samengestelde gezinnen (57,9% tegenover 36,4% en 25,4%).

Het zijn echter de verschillen tussen intacte gezinnen en samengestelde gezinnen die ons het meest interesseren in dit rapport. Wanneer we de alleenstaande ouders buiten beschouwing laten, zien we dat:

- Vaders in samengestelde gezinnen betekenisvol minder vaak dan vaders in intacte gezinnen rapporteren dat ze activiteiten van het gezin moeten missen door de hoeveelheid tijd die ze aan het werk moeten besteden, 34,1% tegenover 45,3%⁴⁶. Tegelijk zien we dat ze minder positieve invloed ervaren van het werk op het gezinsleven. Immers, vaders in samengestelde gezinnen geven ook betekenisvol minder vaak aan dat de manier waarop ze dingen aanpakken op het werk hen helpt om ook thuis een betere ouder en partner te zijn, want het eerder aangehaalde verschil blijft behouden.
- Moeders in samengestelde gezinnen minder positieve invloed van het gezin op het werk ervaren. Ze geven minder vaak dan moeders in intacte gezinnen aan dat de manier waarop ze thuis problemen oplossen hen helpt om problemen op het werk op te lossen⁴⁷.

Dus globaal genomen kunnen we stellen dat ouders in samengestelde gezinnen niet meer conflict ervaren tussen hun rol in het gezin en hun rol op het werk, maar dat er iets minder positieve spillover is tussen gezin en werk in samengestelde gezinnen.

⁴⁶ Het verschil tussen vaders in intacte en samengestelde gezinnen in de mate waarin ze activiteiten van het gezin moeten missen door de hoeveelheid tijd die ze aan het werk moeten besteden: Pearson χ^2 : $p < 0,05$.

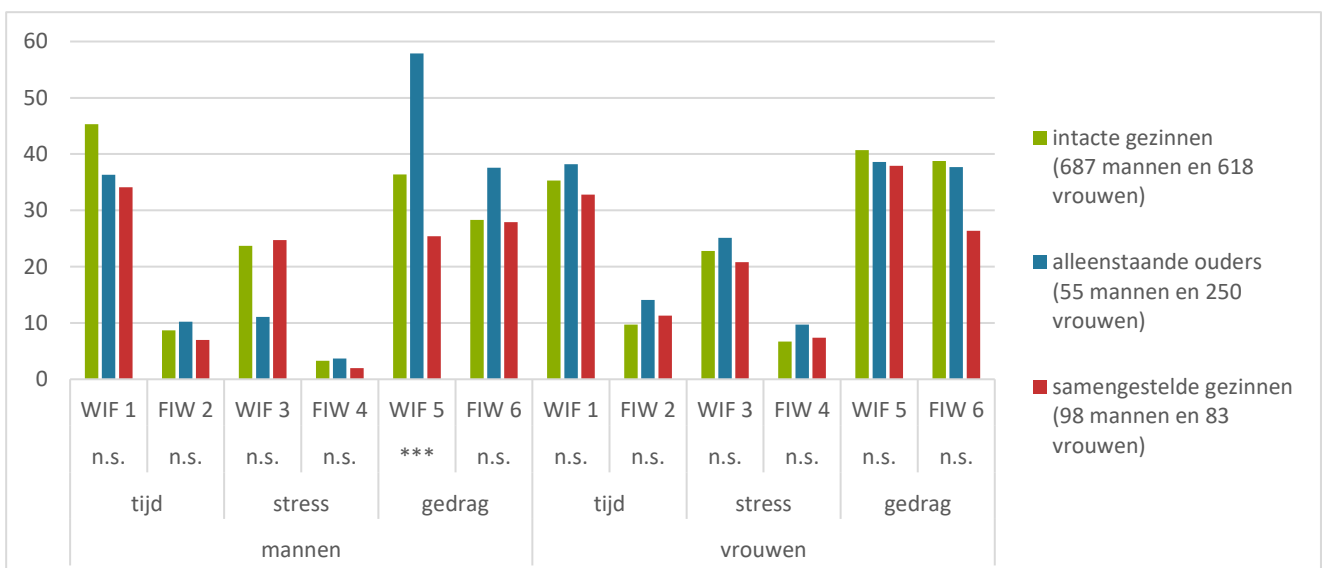
⁴⁷ Verschil tussen moeders in intacte en samengestelde gezinnen in de mate waarin ze aangeven dat de manier waarop ze thuis problemen oplossen hen helpt om problemen op het werk op te lossen: Pearson χ^2 : $p < 0,05$.

Tabel 11. Overzicht Work-Family Conflict Scale (verkorte versie)

Dimensie	Items	
tijd	WIF 1	Ik moet activiteiten van het gezin missen door de hoeveelheid tijd die ik aan mijn werk moet besteden.
	FIW 2	Ik moet activiteiten op het werk missen door de hoeveelheid tijd die ik moet besteden aan mijn gezin.
stress	WIF 3	Wanneer ik thuiskom van het werk, ben ik vaak emotioneel zo uitgeput dat het mij belemmert om aandacht te geven aan mijn gezin.
	FIW 4	Doordat ik me druk maak over mijn verantwoordelijkheden thuis, kan ik me moeilijk concentreren op mijn werk.
gedrag	WIF 5	De manier waarop ik dingen aanpak op het werk, helpt me ook om thuis een betere ouder en een betere partner te zijn.
	FIW 6	De manier waarop ik thuis problemen oplos, helpt me om problemen op het werk op te lossen.

WIF = 'work interferes with family', FIW = 'family interferes with work'.

Figuur 20. 'Work-Family Conflict Scale: aandeel mannen en vrouwen dat het (helemaal) eens is met de voorgelegde uitspraken in intacte, éénuouder- en samengestelde gezinnen (percentages)

Significantieniveau: Pearson χ^2 : * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; en *** $p < 0,001$ of wanneer $p > 0,05$ met n.s. (niet significant).

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

6.3 SAMENVATTING EN BESLUIT

De verdeling van betaalde arbeid op gezinsniveau verschilt niet tussen intacte gezinnen en samengestelde gezinnen. Door het ontbreken van een partner in het gezin wijken alleenstaande ouders hier uiteraard sterk af van de andere gezinnen.

Voor drie vierde van de respondenten met een (minstens deeltijdse) job, blijkt de job (heel) goed te combineren met het gezin, ongeacht het type gezin. Ook qua begrip van de werkgever bij familiale problemen zien we geen betekenisvolle verschillen. Uit een analyse van de invloed van het werk op het gezin en van het gezin op het werk leren we wel dat vaders in samengestelde gezinnen minder vaak werk-gezin conflict rapporteren dan vaders in intacte gezinnen. Dus globaal genomen kunnen we stellen dat ouders in samengestelde gezinnen niet

meer conflict ervaren tussen hun rol in het gezin en hun rol op het werk, maar er is wel iets minder positieve spillover tussen gezin en werk in samengestelde gezinnen.

Er zijn dus geen aanwijzingen dat respondenten in samengestelde gezinnen een slechtere combinatie van werk en gezin kunnen realiseren dan respondenten in intacte gezinnen. We kunnen hieruit afleiden, zij het indirect, dat de complexere gezinssamenstelling bij samengestelde gezinnen voor de meeste gezinnen niet voor bijkomende moeilijkheden zorgt wanneer gezin en werk op elkaar dienen te worden afgestemd.

7 DE TAAKVERDELING THUIS

Daar waar binnen de gezinssociologie een lange traditie bestaat in onderzoek over de persistente ongelijke verdeling van betaalde arbeid, huishoudelijk werk en zorg tussen mannen en vrouwen, is er opvallend weinig literatuur voorhanden over diezelfde taakverdeling in samengestelde gezinnen. Met name over het runnen van het huishouden (wie welke verantwoordelijkheden opneemt) of het opnemen van zorg voor familieleden is nauwelijks onderzoek voorhanden. Over de opvoeding en de betrokkenheid van stiefouders op stiefkinderen is dan weer wel al veel onderzoek gebeurd, voornamelijk over de betrokkenheid van stiefvaders en minder die van stiefmoeders (zie ook eerder onder [2.2.3.](#) en [5.3.](#)). Nochtans doen zich ook op het domein van de taakverdeling thuis ingrijpende verschuivingen voor na een scheiding: er ontstaan veelal twee verschillende huishoudens en de huishoudelijke taken worden niet meer verdeeld over beide ex-partners. Een uitzondering op het gebrek aan onderzoek over de taakverdeling is de analyse van Ivanova (2017) waarin gekeken wordt of het geslacht van de stiefouder en huwen een rol spelen in de wijze waarop zorgtaken worden verdeeld tussen de partners in het samengestelde gezin. Uit deze studie blijkt dat er grotere verschillen zijn in de taakverdeling tussen stiefmoedergezinnen en intacte gezinnen (dan tussen stiefvadergezinnen en intacte gezinnen) en dat wanneer een samengesteld gezin gehuwd is, er nauwelijks nog verschillen in taakverdeling zijn met intacte gezinnen. Zelf bekijken we in dit deel enkel de meest voorkomende zorgtaken en wie van beide ouders deze opneemt. Daarnaast peilden we vooral ook hoe men de taakverdeling in het gezin beleeft (eerlijke taakverdeling, voorkomen van spanningen, conflicten of meningsverschillen over de taakverdeling en de tevredenheid met de taakverdeling), zowel wat betreft de zorg voor de kinderen als het huishoudelijk werk.

7.1 DE ZORGTAKEN

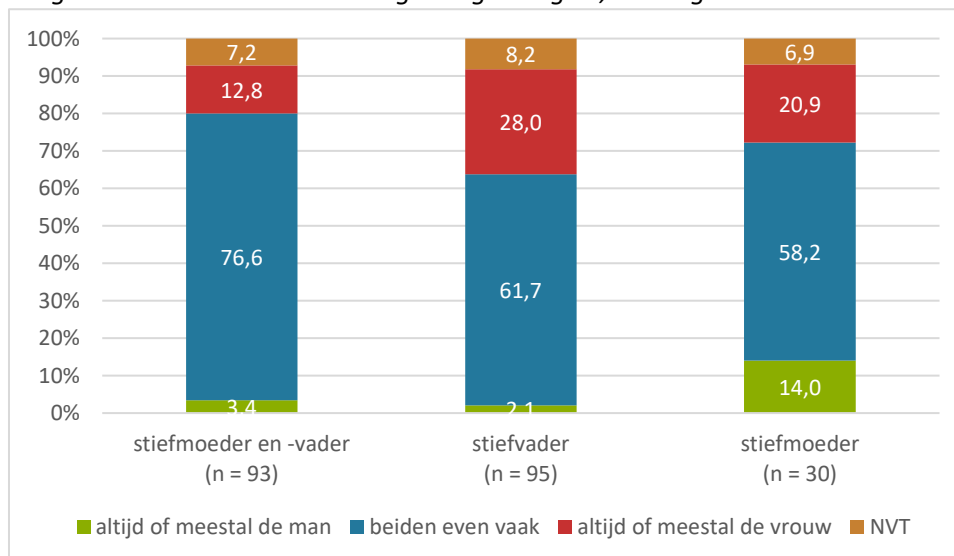
7.1.1 De verdeling van de zorgtaken

We vroegen in de gezinsenquête naar de verdeling van een aantal veel voorkomende zorgtaken voor de kind(eren) door middel van de vraag: *‘Wie zorgt er voor ...?’*. De volgende taken kwamen aan bod: *het ontbijt, dat uw kinderen ’s ochtends klaar zijn voor school, dat uw kinderen op school of in de opvang geraken, dat de kinderen ’s avonds terug thuis geraken, het avondeten, het vervoer van de kinderen naar hun hobby’s, het begeleiden van de kinderen bij hun huiswerk, het wassen van de kinderen, het in bed leggen van de kinderen, zorgen voor zieke kind(eren), zorgen dat de kinderen zich goed gedragen en het bijhouden van de gezinsagenda*. Respondenten konden antwoorden met ‘altijd ik’, ‘meestal ik’, ‘ik en mijn partner even vaak’, ‘meestal mijn partner’, ‘altijd mijn partner’ en ‘niet van toepassing’. ‘Niet van toepassing’ werd gebruikt indien deze zorgtaak nog niet of niet meer aan de orde is (omdat de kinderen bijvoorbeeld nog te klein zijn of dit reeds zelf doen). Ouders zonder partner moesten deze vraag niet beantwoorden. In figuur 21 geven we de mate weer waarin mannen zorgtaken op zich nemen in het gezin, zowel voor intacte gezinnen als voor samengestelde gezinnen. Andere resultaten over de verdeling van zorgtaken zijn te vinden in [de taakverdeling in het gezin](#) (Audenaert, 2018b). Voor deze figuur werden de antwoorden getransformeerd naar de indeling: ‘altijd of meestal de man’, ‘beiden even vaak’, ‘altijd of meestal de vrouw’ en ‘niet van toepassing’. We zien her en der wel eerder kleine verschillen, vooral te wijten aan de verschillen in ‘niet van toepassing’ doordat de leeftijd van het jongste kind verschilt tussen intacte gezinnen en samengestelde gezinnen (intacte gezinnen hebben vaker een jongste kind

tussen 0 en 3 jaar, zie 3.1.). Wanneer we de categorie ‘niet van toepassing’ buiten beschouwing laten is het enige verschil dat statistisch gezien nog betekenisvol is, het verschil voor het ‘zorgen dat de kinderen zich goed gedragen?’⁴⁸. Uit [de taakverdeling in het gezin](#) (Audenaert, 2018b) bleek eerder al dat *zorgen dat de kinderen zich goed gedragen* (hetgeen verwijst naar het opvoeden van de kinderen) een buitenbeentje is binnen de zorgtaken: meer dan enige andere bevraagde zorgtaak is dit een taak die gelijk wordt opgenomen door beide ouders. Hier zien we dan toch – in lijn met wat we hadden verwacht uit de literatuur (zie 2.2.3.) – dat in samengestelde gezinnen mannen minder vaak dan in intacte gezinnen er (mee) voor zorgen dat de kinderen zich goed gedragen (71,9% tegenover 81,3%). Het verschil bedraagt bijna 10%.

Maar ook, in samengestelde gezinnen zorgen vrouwen er vaker dan mannen voor dat de kinderen zich goed gedragen (zie figuur 22). We keken in navolging van de bevindingen uit de literatuur over de verminderde betrokkenheid van stiefvaders (zie 2.2.3.) ook of het geslacht van de stiefouder doorslaggevend is. In samengestelde gezinnen met zowel een stiefmoeder als een stiefvader wordt deze taak het vaakst door beiden ongeveer even vaak opgenomen (76,6% tegenover 61,7% en 58,2% bij samengestelde gezinnen met respectievelijk alleen een stiefvader en een stiefmoeder). In stiefvadergezinnen is het aandeel ‘altijd of meestal de vrouw’ (dus de biologische moeder van de kinderen) met 28% beduidend groter dan bij de andere gezinnen. In stiefmoedergezinnen is het aandeel ‘altijd of meestal de man’ (dus de biologische vader van de kinderen) met 14% groter dan bij de andere gezinnen, maar zelfs in deze gezinnen is het aandeel ‘altijd of meestal de vrouw’ met 20,9% hoger dan het aandeel ‘altijd of meestal de man’. Met andere woorden, in stiefmoedergezinnen nemen stiefmoeders vaker dan biologische vaders ‘altijd of meestal’ de taak op zich om ervoor te zorgen dat de kinderen zich goed gedragen⁴⁹. Dit zien we trouwens ook in gezinnen met zowel een stiefvader als een stiefmoeder.

Figuur 22. Genderverdeling van de mate waarin ouders in samengestelde gezinnen ervoor zorgen dat de kinderen zich goed gedragen, naar geslacht van de stiefouder (percentages)

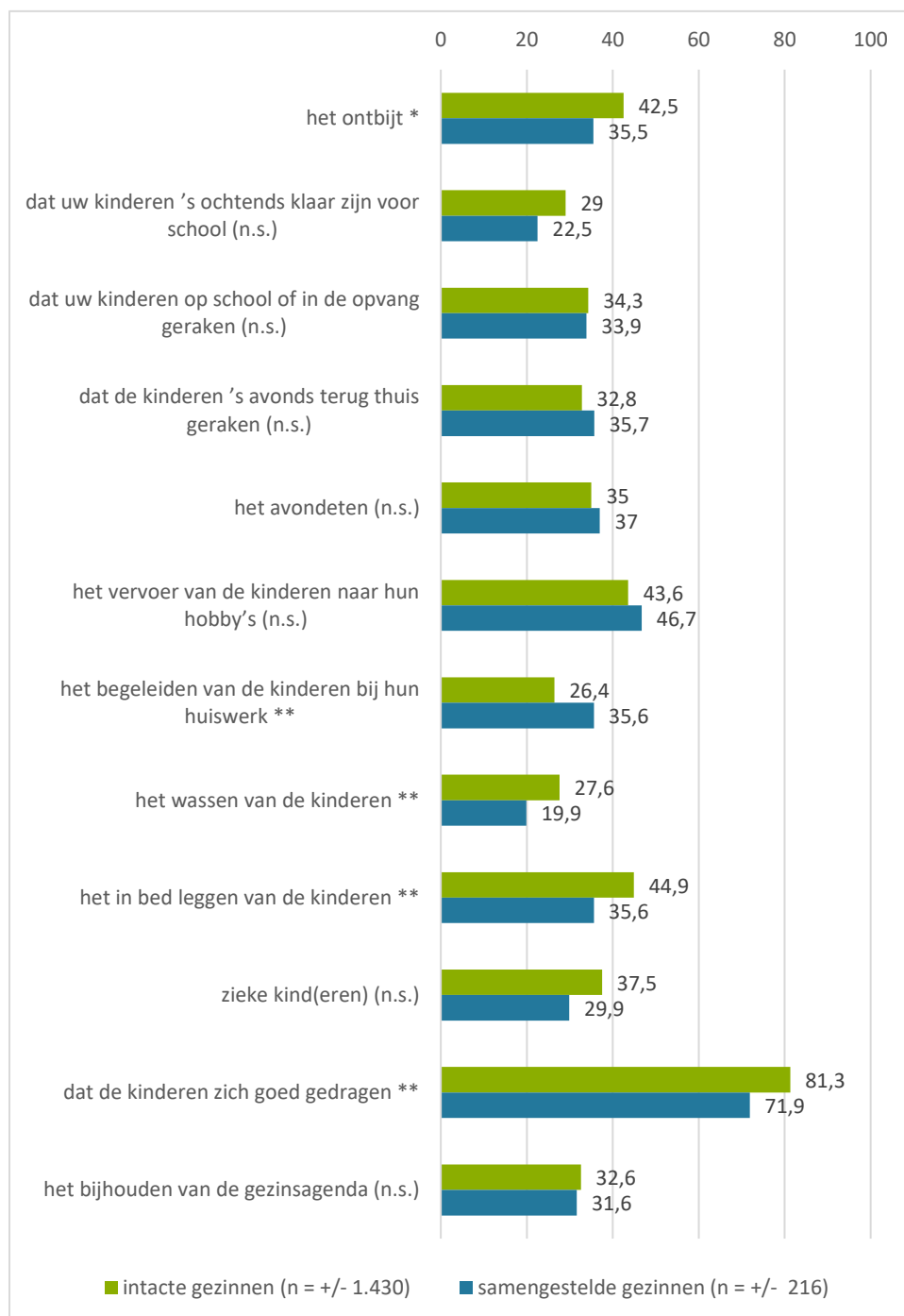

Significantieniveau: Pearson χ^2 voor verschillen in samengestelde gezinnen naargelang het geslacht van de stiefouder: $p < 0,05$. BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

⁴⁸ Verschillen voor verdeling tussen mannen en vrouwen voor de zorgtaak ‘zorgen dat de kinderen zich goed gedragen’ tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen: Pearson χ^2 : $p < 0,01$.

⁴⁹ Deze cijfers zijn gebaseerd op slechts 30 stiefmoedergezinnen en dit laat ons niet toe om deze resultaten te veralgemenen naar alle stiefmoedergezinnen in Vlaanderen.

Figuur 21. Aandeel mannen dat 'altijd', 'meestal' of 'even vaak als de vrouw' zorgtaken voor de kinderen opneemt in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (percentages)

Significantieniveau: Pearson χ^2 : * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; en *** $p < 0,001$ of wanneer $p > 0,05$ met n.s. (niet significant).

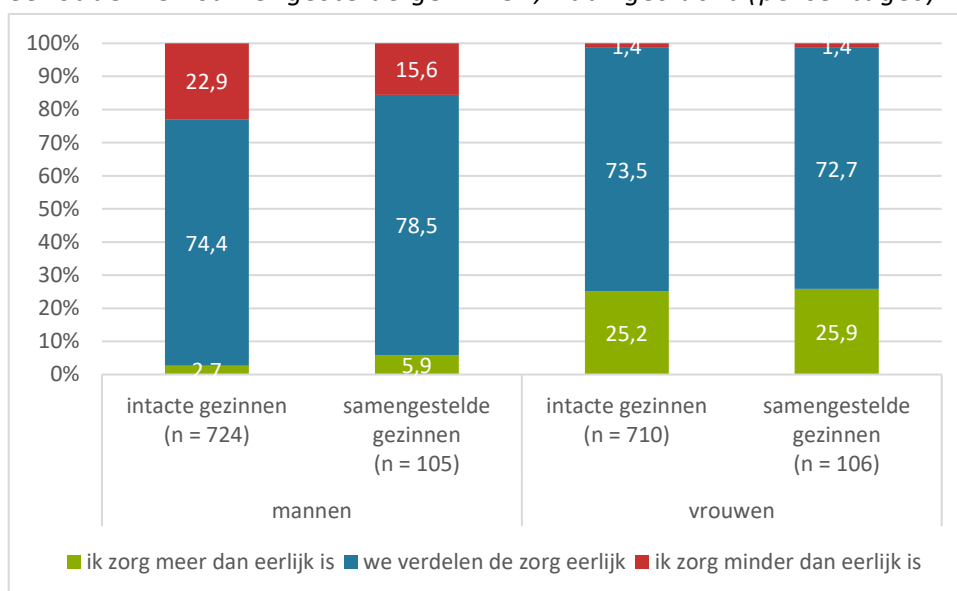
BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

7.1.2 Evaluatie van de verdeling van de zorgtaken

In de gezinsenquête peilden we ook naar de mate waarin mannen en vrouwen de verdeling van zorgtaken voor de kinderen eerlijk vinden, of de verdeling van de zorgtaken spanningen, conflict of meningsverschillen met zich meebrengt en hoe tevreden men is met de verdeling van de zorgtaken.

We vroegen aan de respondenten *'Hoe eerlijk vindt u uw aandeel in de zorg voor uw kind(eren)?'* Respondenten konden antwoorden met: 'ik vind dat ik meer zorg voor mijn kind(eren) dan eerlijk is', 'ik vind dat mijn partner en ik de zorg eerlijk verdelen' en 'ik vind dat ik minder zorg voor mijn kind(eren) dan eerlijk is'. We selecteerden opnieuw alleen de respondenten met een partner (van een verschillend geslacht) in het gezin. Zo vindt 25,7% van de vrouwen dat ze meer zorgen voor de kinderen dan eerlijk is, tegenover 3,1% van de mannen. 21,6% van de mannen vindt dan weer dat ze minder zorgen voor de kinderen dan eerlijk is, tegenover 1,4% van de vrouwen (zie [de taakverdeling in het gezin](#), Audenaert 2018b). We zien in figuur 23 een klein (maar statistisch niet betekenisvol) verschil tussen intacte en samengestelde gezinnen voor de mannen en quasi geen verschil voor de vrouwen.

Figuur 23. Mate waarin men de verdeling van de zorgtaken als eerlijk percipieert voor intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen, naar geslacht (percentages)

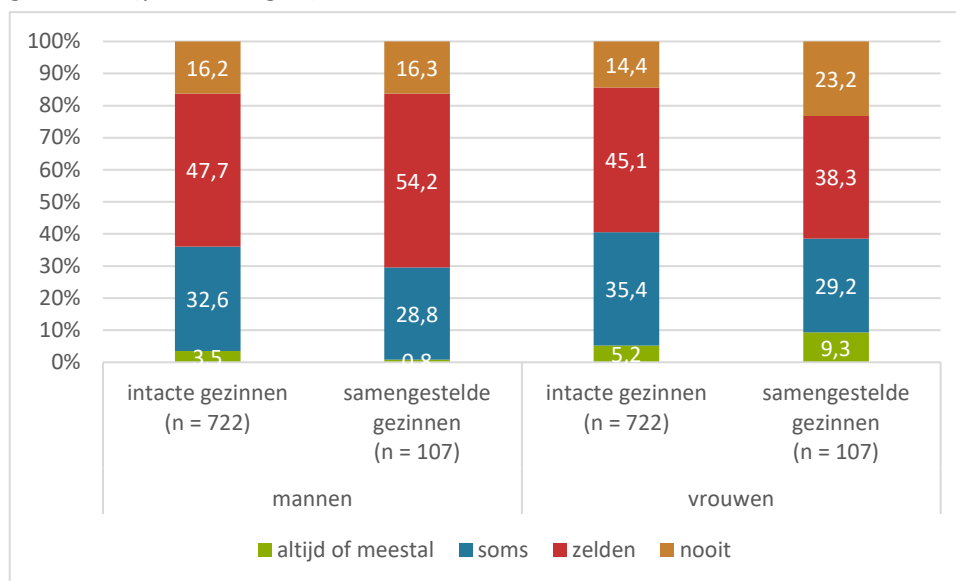

Significantieniveau: Pearson χ^2 voor mannen: $p = 0,0667$ (n.s.) en voor vrouwen: $p = 0,9851$ (n.s.)

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

Naast het peilen naar de mate waarin men de verdeling van de zorgtaken eerlijk vindt, peilden we ook naar de mate waarin zorgtaken zorgen voor conflicten of spanningen in het gezin. We vroegen aan de respondenten *'Hoe vaak zijn de zorgtaken voor uw kind(eren) een onderwerp van conflict, spanningen of meningsverschillen tussen u en uw partner?'* Slechts 4,4% van alle respondenten antwoordt 'altijd' of 'meestal', een derde antwoordt 'soms' (33,5%), bijna de helft antwoordt 'zelden' (46,2%) en 15,9% antwoordt 'nooit'. Een opdeling naar gezinstype laat geen betekenisvol verschil zien voor de mannen, maar wel voor de vrouwen. Vrouwen in samengestelde gezinnen rapporteren vaker 'altijd of meestal' spanningen, conflicten of meningsverschillen te hebben over de verdeling van de zorgtaken, en tegelijkertijd ook vaker 'nooit' dan vrouwen in intacte gezinnen.

Figuur 24. Mate waarin de zorgtaken voor de kinderen het onderwerp zijn van conflicten, spanningen of meningsverschillen voor intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen, naar geslacht (percentages)

Significantieniveau: Pearson χ^2 voor mannen: $p = 0,3391$ (n.s.) en voor vrouwen: $p < 0,05$.

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

Doorheen de gezinsenquête peilen we naar de tevredenheid met een aantal levensdomeinen. We bevragen de tevredenheid met de verdeling van de zorgtaken door middel van de volgende vraagstelling: *'Hoe tevreden of ontevreden bent u met de huidige verdeling van de zorgtaken voor uw kind(eren) tussen u en uw partner?'*. We zien dat het overgrote merendeel van de respondenten (70,7%) een score geeft van 8 of meer. Intacte gezinnen scoren gemiddeld 7,9 op 10, samengestelde gezinnen gemiddeld 8 op 10. Het verschil is echter niet statistisch betekenisvol, noch voor mannen, noch voor vrouwen⁵⁰ (zie ook figuur 37).

7.1.3 Betaalde en onbetaalde hulp bij de zorg en opvang van de kinderen

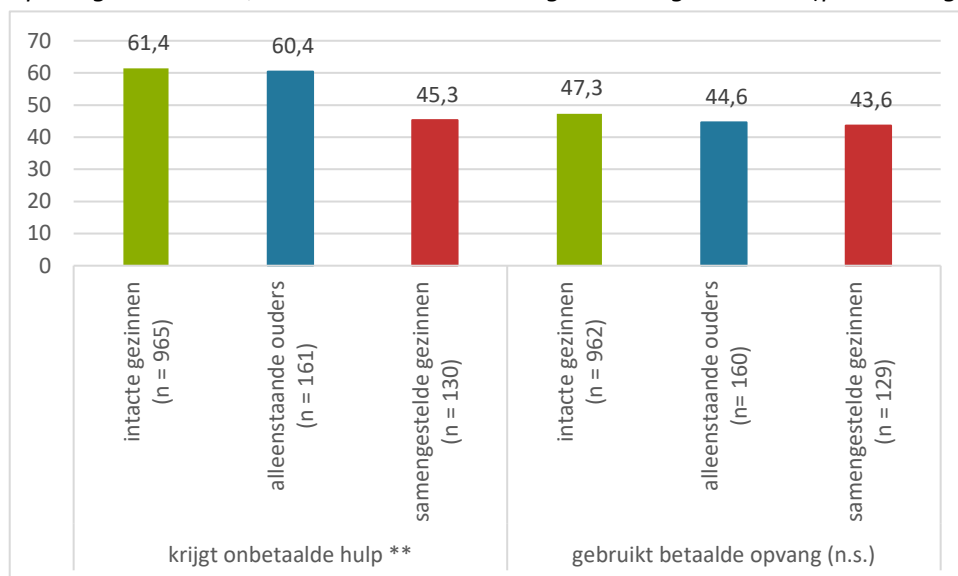
Samengestelde gezinnen krijgen betekenisvol minder onbetaalde hulp bij de zorg en opvang van de kinderen (45,3% tegenover 61,4% voor de intacte gezinnen en 60,4% voor de alleenstaande ouders)(zie figuur 25). Samengestelde gezinnen krijgen meer dan alleenstaande ouders hulp van schoonouders (49,3% tegenover 15,5%), al kunnen intacte gezinnen nog vaker rekenen op hulp van de schoonouders (75,9%). Alleenstaande ouders krijgen dan weer vaker hulp van vrienden of van andere personen (zie figuur 26).

Voor betaalde hulp zien we geen betekenisvolle verschillen. Samengestelde gezinnen maken niet meer of minder gebruik van betaalde opvang voor kinderen dan intacte gezinnen.

Alles tezamen genomen zien we in figuur 27 dat minder samengestelde gezinnen onbetaalde hulp krijgen bij de zorg en opvoeding van de kinderen dan intacte gezinnen (45% tegenover 61,4%), en vaker enkel beroep doen op betaalde opvang (23,4% tegenover 16,5%). In totaliteit maken samengestelde gezinnen minder gebruik van opvang voor de kinderen, mogelijk (ook) omdat de kinderen gemiddeld genomen wat ouder zijn en dus minder vaak opvang nodig is.

⁵⁰ Kruskal-Wallis voor mediaanverschillen voor de tevredenheid over de verdeling van de zorgtaken tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen: voor mannen: $p = 0,0528$ (n.s.) en voor vrouwen: $p = 0,6509$ (n.s.).

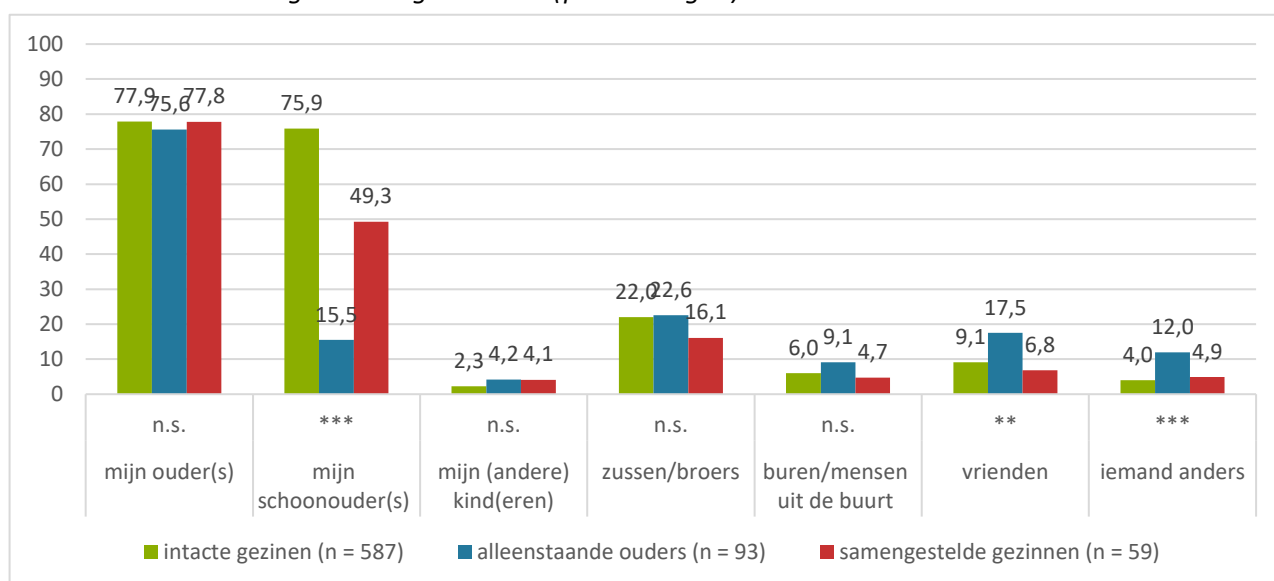
Figuur 25. Onbetaalde hulp bij de zorg en opvang van de kinderen en het gebruik van betaalde opvang in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (percentages)

Significantieniveau: Pearson χ^2 voor verschillen in het krijgen van onbetaalde hulp bij de zorg en opvang van de kinderen: $p < 0,01$; voor verschillen in het gebruik van betaalde opvang voor de kinderen: $p = 0,6273$ (n.s.).

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

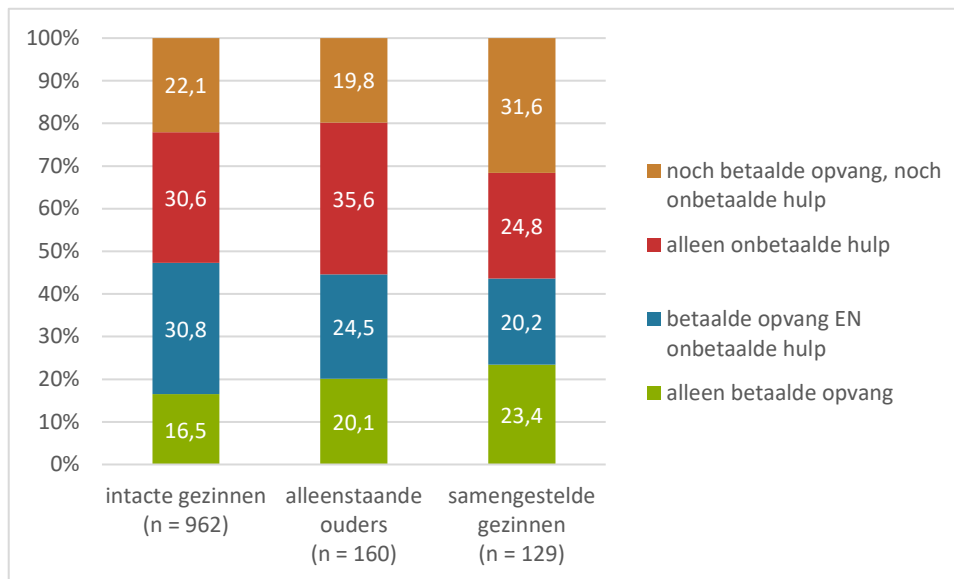
Figuur 26. Van wie krijgt men onbetaalde hulp bij de zorg en opvang van de kinderen in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (percentages)

Significantieniveau: Pearson χ^2 : * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; n.s. niet significant

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

Figuur 27. Betaalde opvang versus onbetaalde hulp bij de zorg en opvang van de in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (percentages)

Significantieniveau: Pearson χ^2 : $p < 0,01$; ook wanneer we de alleenstaande ouders buiten beschouwing laten.

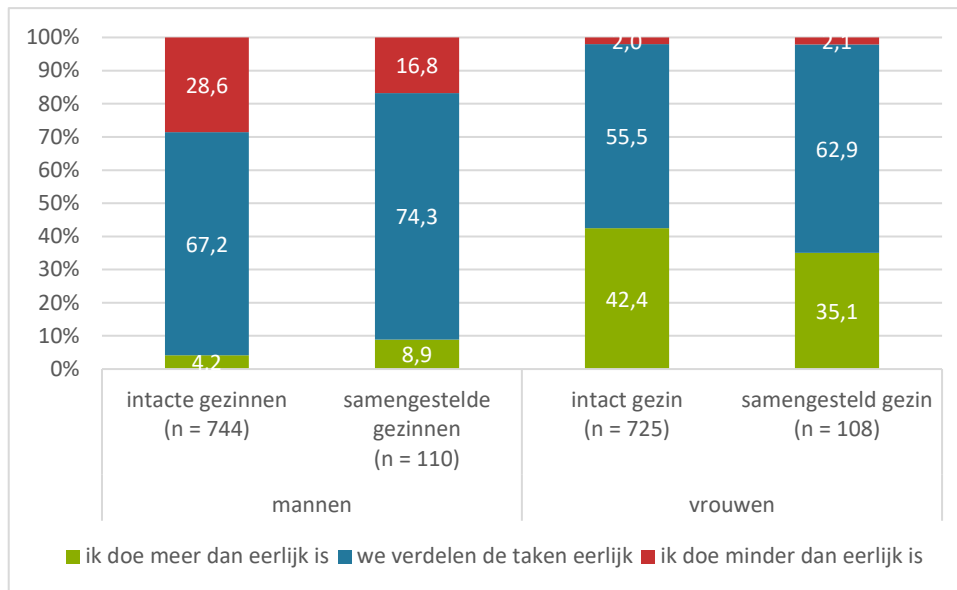
BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

7.2 HET HUISHOUDELIJKE WERK

7.2.1 Evaluatie van de verdeling van het huishoudelijke werk

Net zoals bij de verdeling van de zorgtaken, peilden we naar hoe ouders de verdeling van de huishoudelijke taken ervaren. We vroegen aan de respondenten dus ook *'Hoe eerlijk vindt u uw aandeel in de huishoudelijke taken?'* Respondenten konden antwoorden met: 'ik vind dat ik meer huishoudelijke taken doe dan eerlijk is', 'ik vind dat mijn partner en ik de huishoudelijke taken eerlijk verdelen' en 'ik vind dat ik minder huishoudelijke taken doe dan eerlijk is'. We selecteerden ook hier alleen de respondenten met een partner (van een verschillend geslacht) in het gezin. Net als bij de verdeling van de zorgtaken zien we een verschil tussen intacte gezinnen en samengestelde gezinnen bij de mannen, zij het dat dit keer het verschil statistisch ook betekenisvol is. Met andere woorden, in samengestelde gezinnen vinden meer mannen dat ze meer huishoudelijke taken doen dan eerlijk is en dat ze de huishoudelijke taken eerlijk verdelen dan in intacte gezinnen (zie figuur 28).

Figuur 28. Mate waarin men de verdeling van de huishoudelijke taken als eerlijk percipieert voor intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen, naar geslacht (percentages)

Significantieniveau: Pearson χ^2 : voor mannen: $p < 0,01$ en voor vrouwen: $p = 0,3458$ (n.s.)

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

Naast het peilen naar de mate waarin men de verdeling van de huishoudelijke taken eerlijk vindt, peilden we ook naar de mate waarin huishoudelijke taken (en de verdeling van de huishoudelijke taken) zorgen voor conflicten of spanningen in het gezin. We vroegen aan de respondenten *'Hoe vaak zijn de huishoudelijke taken een onderwerp van conflict, spanningen of meningsverschillen tussen u en uw partner?'*. Slechts 6,7% van de respondenten antwoordt 'altijd' of 'meestal', 37,2% antwoordt 'soms', 43,2% antwoordt 'zelden' en 12,9% antwoordt 'nooit'. Een opdeling naar gezinstype laat geen betekenisvol verschil zien voor de mannen, maar wel voor de vrouwen (zie figuur 29). Vrouwen in samengestelde gezinnen rapporteren minder vaak (ze vinken vaker de antwoordcategorieën 'zelden' en 'nooit' aan) spanningen, conflicten of meningsverschillen te hebben over de verdeling van de huishoudelijke taken dan vrouwen in intacte gezinnen.

We vroegen naar de tevredenheid met verdeling van de huishoudelijke taken door middel van de volgende vraagstelling: *'Hoe tevreden of ontevreden bent u met de huidige verdeling van de huishoudelijke taken tussen u en uw partner?'*. Het merendeel van de respondenten (60,5%), maar minder dan bij de verdeling van de zorgtaken (zie eerder), geeft een score van 8 of meer. De gemiddelde score is 7,5 op 10 en respondenten (zowel mannen, als vrouwen) in intacte gezinnen scoren gemiddeld genomen niet anders dan respondenten in samengestelde gezinnen⁵¹.

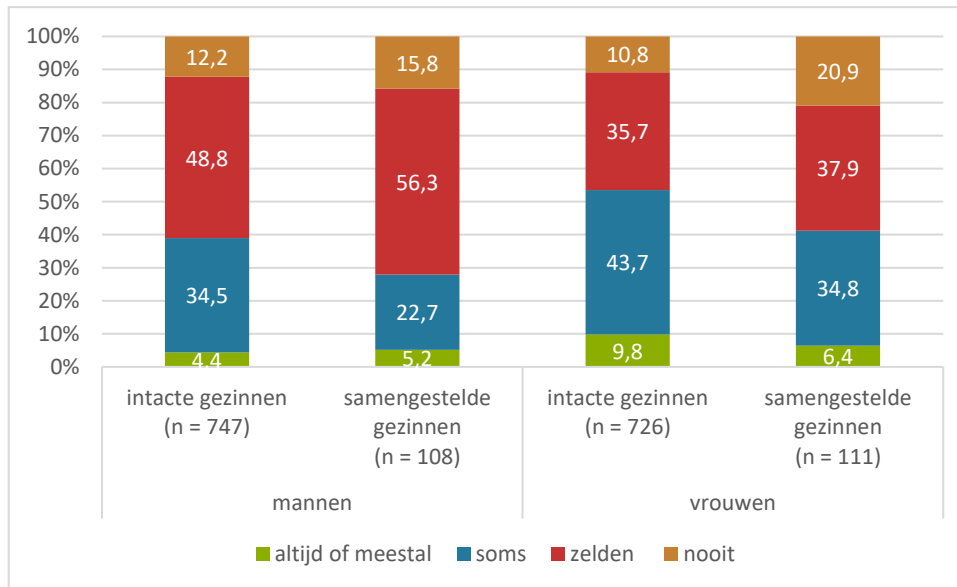
7.2.2 Gebruik van betaalde hulp in het huishouden

Alleenstaande ouders maken betekenisvol minder gebruik van betaalde hulp in het huishouden (16,7% tegenover 38,4% bij de intacte gezinnen en 32,4% bij de samengestelde gezinnen). Dit is niet verwonderlijk als we weten dat alleenstaande ouders het financieel vaak moeilijker hebben (zie 7.3. en verder). Het verschil tussen intacte gezinnen en samengestelde gezinnen is niet betekenisvol⁵².

⁵¹ Verschil in de tevredenheid met de verdeling van het huishoudelijke werk tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen: Kruskal-Wallis: voor mannen: $p = 0,4799$ (n.s.) en voor vrouwen: $p = 0,4684$ (n.s.).

⁵² Verschil in gebruik van betaalde hulp in het huishouden tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen: Pearson χ^2 : $p < 0,001$ en $p = 0,0780$ (n.s.) wanneer we de test beperken tot intacte gezinnen en samengestelde gezinnen.

Figuur 29. Mate waarin de huishoudelijke taken het onderwerp zijn van conflicten, spanningen of meningsverschillen voor intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen, naar geslacht (percentages)

Significantieniveau: Pearson χ^2 voor mannen: $p = 0,1122$ (n.s.) en voor vrouwen: $p < 0,01$.

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

7.3 MANTELZORG

We peilden in de gezinsenquête ook naar het opnemen van mantelzorg omdat we wilden weten hoeveel gezinnen met kinderen worden geconfronteerd met een bijkomende zorgbehoefte. Met mantelzorg bedoelen we de zorg voor personen met een **specifieke zorgbehoefte omwille van een beperking, ziekte of ouderdom**. De gewone zorg voor (kleine) kinderen is geen mantelzorg. We zien echter geen betekenisvolle verschillen tussen intacte gezinnen en samengestelde gezinnen in het hebben van een gezinslid met een specifieke zorgbehoefte of het geven van zorg aan iemand buiten het gezin⁵³. De percentages zijn respectievelijk 6,6% en 10,4% voor een gezinslid met een specifieke zorgbehoefte en 7,6% en 6,6% voor het geven van zorg aan iemand buiten het gezin.

7.4 SAMENVATTING EN BESLUIT

Verrassend genoeg vinden we in de gezinsenquête geen betekenisvolle verschillen in het opnemen van zorgtaken tussen samengestelde gezinnen en intacte gezinnen, behalve voor die zorgtaak die gelinkt is aan 'opvoeden', namelijk 'zorgen dat de kinderen zich goed gedragen'. In lijn met wat we hadden verwacht uit de literatuur (zie 2.2.3.) en de resultaten over de betrokkenheid bij de opvoeding in 6.3. – zien we dat in samengestelde gezinnen mannen minder vaak dan in intacte gezinnen er (mee) voor zorgen dat de kinderen zich goed gedragen. Al geven moeders daar ook een verklaring voor mee:

Het zijn mijn kinderen. Het is dus logisch dat ik er vooral voor zorg (vrouw, 50 jaar, gehuwd, samengesteld gezin met 3 kinderen).

of nog:

⁵³ Pearson χ^2 voor verschillen in het voorkomen van een persoon met een specifieke zorgbehoefte in het gezin tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen: $p = 0,1171$ (n.s.) en voor verschillen in het opnemen van mantelzorg voor iemand buiten het gezin tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen: $p = 0,7271$ (n.s.).

Mijn kinderen zijn ondertussen 16 jaar en kunnen al veel zelfstandig. Mijn huidige partner is hun echte papa niet en dus verwacht ik niet dat hij sommige taken op zich neemt. Indien hij wel hun papa zou zijn, zou ik het erg vinden dat alle taken voor mij zijn (vrouw, 37 jaar, ongehuwd, samengesteld gezin met 2 kinderen).

De genderkloof is er zelfs in stiefmoedergezinnen. Een uitdieping naar het geslacht van de stiefouder leert ons dat in stiefmoedergezinnen de stiefmoeders vaker dan de biologische vaders er voor zorgen dat de kinderen zich goed gedragen. Dit zien we trouwens ook in samengestelde gezinnen met zowel een stiefvader als een stiefmoeder. Dus mogelijk koesteren vaders wel meer de verwachting dat de stiefmoeder er voor zorgt dat de kinderen zich goed gedragen.

Hoe de taakverdeling ervaren wordt in samengestelde gezinnen is minder eenduidig. Samengestelde gezinnen verschillen niet van intacte gezinnen in de mate waarin mannen en vrouwen hun aandeel in de zorgtaken als eerlijk of niet eerlijk percipiëren en zijn even tevreden over de verdeling van de zorgtaken. Vrouwen in samengestelde gezinnen rapporteren wel vaker ‘altijd of meestal’ spanningen, conflicten of meningsverschillen te hebben over de verdeling van de zorgtaken, maar tegelijkertijd ook vaker ‘nooit’ dan vrouwen in intacte gezinnen. Ze kiezen met andere woorden vaker de uiterste antwoordmogelijkheden.

Echter, wat huishoudelijk werk betreft, vinden in samengestelde gezinnen meer mannen dat ze meer huishoudelijke taken doen dan eerlijk is of dat ze de huishoudelijke taken eerlijk verdelen dan in intacte gezinnen. Voor vrouwen zien we geen verschil. Maar ze rapporteren wel minder vaak spanningen, conflicten of meningsverschillen te hebben over de verdeling van de huishoudelijke taken dan vrouwen in intacte gezinnen. Dus alvast wat het huishoudelijk werk betreft lijken samengestelde gezinnen wat meer op weg naar een gelijke taakverdeling dan intacte gezinnen. Dit ligt in lijn met wat Coleman en collega's vaststellen op basis van een omvattende literatuurstudie, nl. dat beslissingen meer gedeeld worden tussen de partners bij tweede huwelijken. Vooral vrouwen hebben een groter aandeel in de besluitvorming dan in een eerste relatie doordat ze ervaringen over man-vrouw verhoudingen uit eerdere relaties meebrengen in de nieuwe partnerrelatie, doordat vrouwen meer financiële bronnen inbrengen in de tweede relatie en doordat mannen meer geneigd zijn toegevingen te doen bij conflicten in een tweede partnerrelatie (M. Coleman e.a. , 2000).

Samengestelde gezinnen krijgen tot slot betekenisvol minder onbetaalde hulp bij de zorg en opvang van de kinderen dan intacte gezinnen. Toch lijken ze opnieuw een familiaal netwerk te kunnen opbouwen, want bijna drie keer zoveel samengestelde gezinnen als alleenstaande ouders krijgen onbetaalde hulp van schoonouders.

8 ARMOEDE EN SCHULDEN

Aan een samengesteld gezin gaat meestal, voor minstens één van beide partners een relatiebreuk (door scheiding of het overlijden van de andere partner) vooraf. Doorgaans gaat dit gepaard met een aanzienlijk inkomensverlies, in het bijzonder wanneer één van de partners niet of weinig actief was op de arbeidsmarkt. Uit de gezinsenquête⁵⁴, maar ook uit de Vlaamse Armoedemonitor blijkt alvast dat alleenstaande ouders het financieel moeilijker hebben dan tweeoudergezinnen (Audenaert & Van Lancker, 2018; Noppe, Vergeynst, & Venweddingen, 2017). Opnieuw samenwonen met een werkende partner kan de financiële druk verlichten. Willekens e.a. (2011) bv. tonen op basis van het SIV-onderzoek aan dat de financiële situatie (in termen van gemiddeld huishoudinkomen) van gescheiden personen met een nieuwe partner opnieuw zeer dicht bij die van de gehuwde partners komt te liggen.

⁵⁴ Voor cijfers uit de gezinsenquête, zie de bijdrage rond [inkomen, armoede en schulden](#).

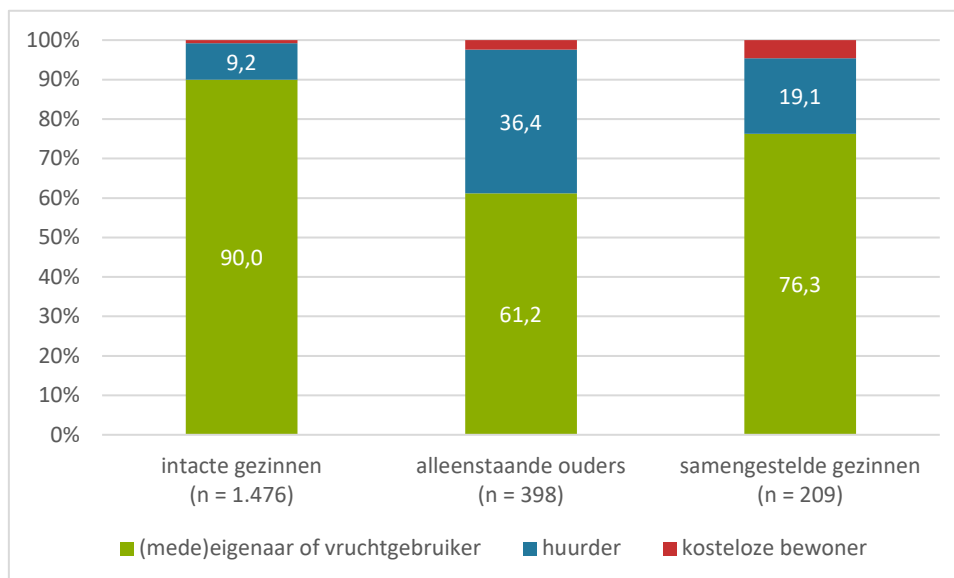
Op basis van internationaal vergelijkend onderzoek echter verwachten we dat samengestelde gezinnen vaker aangeven dat ze het financieel moeilijk tot zeer moeilijk hebben dan intacte gezinnen. Zo blijkt dat in Frankrijk en West-Duitsland samengestelde gezinnen vaker aangeven dat ze het financieel moeilijk hebben dan intacte gezinnen (31% tegenover 24%). Voor Frankrijk blijkt dat het aantal kinderen (samengestelde gezinnen zijn er gemiddeld genomen groter dan intacte gezinnen⁵⁵) de verschillen verklaart. In West-Duitsland blijven de verschillen tussen samengestelde gezinnen en intacte gezinnen bestaan (17% versus 12%), ook na controle voor de socio-economische positie. Maar niet in alle landen worden verschillen gevonden, bijvoorbeeld in Rusland en Oost-Duitsland werden geen verschillen gevonden in de financiële situatie tussen samengestelde gezinnen en intacte gezinnen (Kreyenfeld & Martin, 2011).

In deze optiek is het interessant om na te gaan of en zo ja, in welke mate anno 2016 in Vlaanderen samengestelde gezinnen rondkomen met het beschikbare gezinsinkomen en hoe er in het samengestelde gezin wordt omgegaan met de inkomens van de verschillende gezinsleden. We bekijken achtereenvolgens ook het bezit van de woning, het poolen van het gezinsinkomen, het gevoel niet rond te kunnen komen, het niet jaarlijks op vakantie kunnen gaan en het niet kunnen betalen van een onverwachte uitgave van 1.000 euro, alsook het hebben van problemen met het betalen van facturen.

8.1 BEZIT VAN DE WONING

Omdat huurders een verhoogd armoederisico lopen, ook in Vlaanderen (Coene & Delbeke, 2016), vroegen we in de gezinsenquête naar het bezit van de woning aan de hand van de volgende vraag: *'Bent u of iemand anders in uw gezin, eigenaar van deze woning of huurt u deze?'*. Men kon antwoorden met 'ik ben eigenaar / (mede) eigenaar of vruchtgebruiker van deze woning', 'ik ben huurder' of 'ik woon kosteloos (gratis bewoner)'.

Figuur 30. Bezit van de woning in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (percentages)

Significantieniveau: Pearson χ^2 : $p < 0,001$, ook wanneer we de test beperken tot intacte gezinnen en samengestelde gezinnen.

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

⁵⁵ Hetgeen de verschillen in fertiliteit tussen beide landen weerspiegelt.

82,6% van de respondenten geeft aan eigenaar, mede-eigenaar of vruchtgebruiker te zijn van de gezinswoning, 15,7% huurt de woning en 1,7% woont kosteloos. Iets meer dan drie vierde van de samengestelde gezinnen (76,3%) zijn eigenaar, mede-eigenaar of vruchtgebruiker van de woning. Voor intacte gezinnen is dat 90,0% (zie figuur 30). Met andere woorden: voor elk intact gezin dat een woning huurt, zijn er 2,5 samengestelde gezinnen die een woning huren. De duur van de partnerrelatie speelt hier een rol. Hoe langer de duurtijd van de partnerrelatie, hoe vaker men (mede)eigenaar is van de woning⁵⁶. De partnerrelatie in samengestelde gezinnen is korter dan bij intacte gezinnen. Wanneer we ook kijken naar de duurtijd van de partnerrelatie verdwijnen de verschillen in het bezit van de woning tussen intacte gezinnen en samengestelde gezinnen⁵⁷.

8.2 BIJDRAGEN AAN HET GEZINSINKOMEN

Een van de vragen die rees bij het opzetten van de gezinsenquête is *'Hoe gaan gezinnen de dag van vandaag om met het gegenereerde inkomen?* (zie ook [inkomen, armoede en schulden](#) (Audenaert & Van Lancker, 2018)). We vroegen in de gezinsenquête dan ook naar de mate waarin respondenten bijdragen aan het gezinsinkomen aan de hand van de vraag: *'In welke mate draagt u zelf bij aan het gezinsinkomen?'* Respondenten konden antwoorden met 'mijn inkomen wordt volledig opgenomen in het gezinsinkomen', 'ik draag maandelijks een deel bij aan het gezinsinkomen' en 'ik draag financieel niet bij aan het gezinsinkomen'. Van samengestelde gezinnen die het individueel verworven inkomen 'poolen' wordt gedacht dat ze meer als een 'eenheid' functioneren terwijl over samengestelde gezinnen die een 'two pot' strategie aanhouden wordt gedacht dat ze biologische loyaliteit en meer autonomie voor ogen hebben (Fishman, 1983) (voor een overzicht van de literatuur zie ook bv. Hamplova en Le Bourdais (2009)). 80,8% van alle respondenten ziet zijn of haar gehele inkomen opgenomen in het gezinsinkomen; 15,2% draagt een deel bij aan het gezinsinkomen en 4% draagt financieel niet bij aan het gezinsinkomen. Samengestelde gezinnen leggen iets minder vaak dan intacte gezinnen (70,4% tegenover 79,3%) hun hele inkomen bij aan het gezinsinkomen (zie figuur 31).

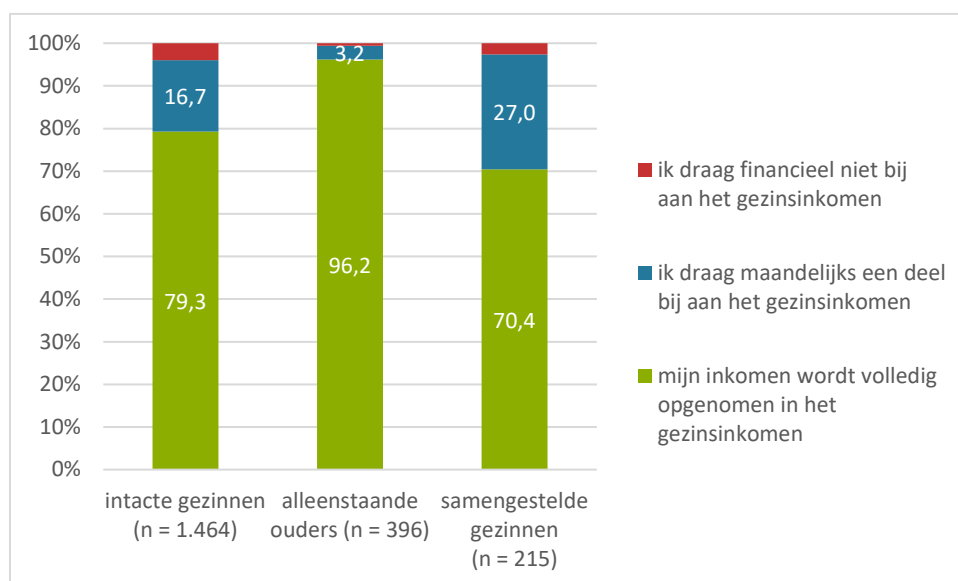
We weten uit de literatuur (Hamplova & Le Bourdais, 2009; Hiekel, Liefbroer, & Poortman, 2014; Marshall & Woolley, 1993) en uit voorgaande resultaten uit de gezinsenquête (Audenaert & Van Lancker, 2018) echter dat ongehuwd samenwonende koppels veel minder vaak hun hele inkomen bijdragen aan het gezinsinkomen, nl. 58,1% tegenover 84,2% van de gehuwde koppels. Zij houden vaker dan gehuwde koppels minstens een deel van het inkomen apart. Dit verklaart ook waarom samengestelde gezinnen minder vaak dan intacte gezinnen het hele inkomen bijdragen aan het gezinsinkomen. Zij wonen immers vaker ongehuwd samen dan intacte gezinnen. Dit hangt ook samen met de duurtijd van de partnerrelatie, want wanneer we naar de duurtijd van de partnerrelatie kijken, verdwijnen de verschillen tussen intacte gezinnen en samengestelde gezinnen⁵⁸. Hoe langer men samen is, hoe vaker men immers is gehuwd, en hoe vaker men alle inkomen in één pot samenlegt, ook in samengestelde gezinnen (zie [4.4.](#)).

⁵⁶ Percentage respondenten dat (mede)eigenaar of vruchtgebruiker is van de woning naargelang de duurtijd van de partnerrelatie: 0 tot 4 jaar: 55,1%; 4 tot 8 jaar: 79,8% en langer dan 8 jaar: 93,3% (Pearson χ^2 : $p < 0,001$).

⁵⁷ Verschillen in het bezit van de woning in intacte en samengestelde gezinnen: Pearson χ^2 : $p = 0,5716$ (n.s.) voor de respondenten met een partnerrelatie van minder dan 4 jaar; $p = 0,5519$ (n.s.) voor de respondenten met een partnerrelatie van 4 tot 8 jaar en $p = 0,0736$ (n.s.) voor de respondenten met een partnerrelatie van 8 jaar of langer.

⁵⁸ Verschillen in bijdragen aan het gezinsinkomen in intacte en samengestelde gezinnen: Pearson χ^2 : $p = 0,2555$ (n.s.) voor de respondenten met een partnerrelatie van minder dan 4 jaar (50,2% versus 67,6%); $p = 0,4925$ (n.s.) voor de respondenten met een partnerrelatie van 4 tot 8 jaar (64,9% versus 65,6%) en $p = 0,0513$ (n.s.) voor de respondenten met een partnerrelatie van 8 jaar of langer (81,7% versus 75,5%).

Figuur 31. Mate waarin men bijdraagt aan het gezinsinkomen in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (percentages)

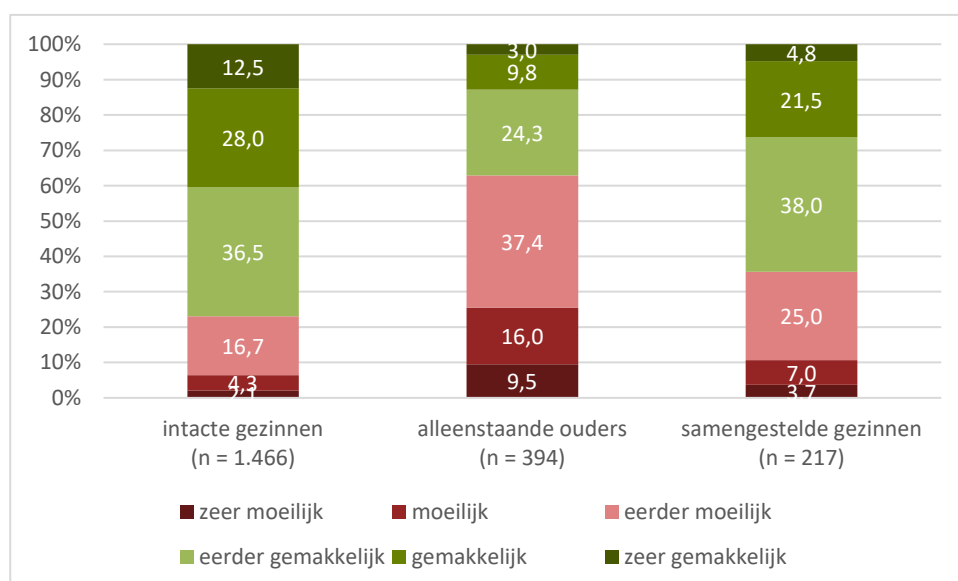

Significantieniveau: Pearson χ^2 : $p < 0,001$, ook wanneer we de test beperken tot intacte gezinnen en samengestelde gezinnen. [BRON: GEZINSENQUÊTE 2016](#)

8.3 SUBJECTIEVE ARMOEDE

Op basis van de vraag *‘Met het totale beschikbare inkomen van uw gezin voor ogen, kan uw gezin zeer gemakkelijk, gemakkelijk, eerder gemakkelijk, eerder moeilijk, moeilijk of zeer moeilijk rondkomen?’* kunnen we de subjectieve inschatting van het inkomen door de betrokkenen zelf in kaart brengen. Samengestelde gezinnen en alleenstaande ouders vinden het globaal genomen moeilijker om rond te komen met het beschikbare gezinsinkomen dan intacte gezinnen (zie figuur 32).

Figuur 32. Subjectieve armoede in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (rijpercentages)

Significantieniveau: Pearson χ^2 : $p < 0,001$, ook wanneer we de test beperken tot intacte gezinnen en samengestelde gezinnen. [BRON: GEZINSENQUÊTE 2016](#)

Wanneer we de klassieke EU-armoede-indicator berekenen (% respondenten dat aangeeft moeilijk tot zeer moeilijk te kunnen rondkomen met het totale beschikbare inkomen), dan zien we dat 10,8% van alle respondenten (zeer) moeilijk kan rondkomen met het totale beschikbare gezinsinkomen. Voor intacte gezinnen is dat 6,4% en voor samengestelde gezinnen bedraagt dit percentage 10,7%⁶⁰. Het zijn vooral de alleenstaande ouders die veel vaker dan andere gezinnen aangeven (zeer) moeilijk te kunnen rondkomen met het beschikbare gezinsinkomen (25,5%). Net als in Frankrijk (zie eerder in dit deel), blijken ook het aantal kinderen in het gezin relevant te zijn voor het gevoel niet rond te kunnen komen. De verschillen tussen intacte en samengestelde gezinnen verdwijnen immers wanneer we controleren voor het aantal kinderen⁶¹.

8.4 MATERIËLE DEPRIVATIE

Materiële deprivatie is een veelgebruikte armoede-indicator binnen de Europese Unie. Materiële deprivatie betekent dat men zich de gangbare levensstandaard niet kan veroorloven. Deze indicator analyseert met andere woorden niet de financiële situatie van individuen, maar eerder wat men zich kan veroorloven (of niet) met de beschikbare financiële middelen. In de EU-SILC-enquête meet men materiële deprivatie aan de hand van het ontbreken van negen materiële bezittingen en de onmogelijkheid om een aantal handelingen te doen die symbool staan voor de gemiddelde levensstandaard in onze maatschappij. In de gezinsenquête peilden we enkel naar de indicatoren 'jaarlijks op vakantie kunnen gaan' en 'een onverwachte uitgave kunnen doen van 1.000 euro'. We vroegen dus: *'Er zijn bepaalde dingen die veel mensen zich niet kunnen veroorloven, ook als zij dat zouden willen. Kan uw gezin het zich veroorloven om jaarlijks een week op vakantie te gaan?'* en *'Stel dat uw gezin verplicht is een onverwachte uitgave te betalen van ongeveer 1.000 euro. Kan uw gezin deze met eigen middelen betalen?'*. Meer dan één op vijf of 22% van alle respondenten geeft aan dat het gezin het zich niet kan veroorloven om jaarlijks een week op vakantie te gaan. Bijna één op vijf of 19,0% van alle respondenten zegt dat het gezin geen onverwachte uitgave van ongeveer 1.000 euro met eigen middelen kan betalen.

Een vijfde (20,5%) van de samengestelde gezinnen geeft aan niet jaarlijks een week op vakantie te kunnen gaan. Voor intacte gezinnen ligt dit percentage iets lager, nl. 15,4% (en het verschil tussen beide is statistisch gezien niet betekenisvol, zie ook figuur 33). Bijna één op twee of 48,0% van de alleenstaande ouders geeft echter aan zich geen week vakantie per jaar te kunnen veroorloven.

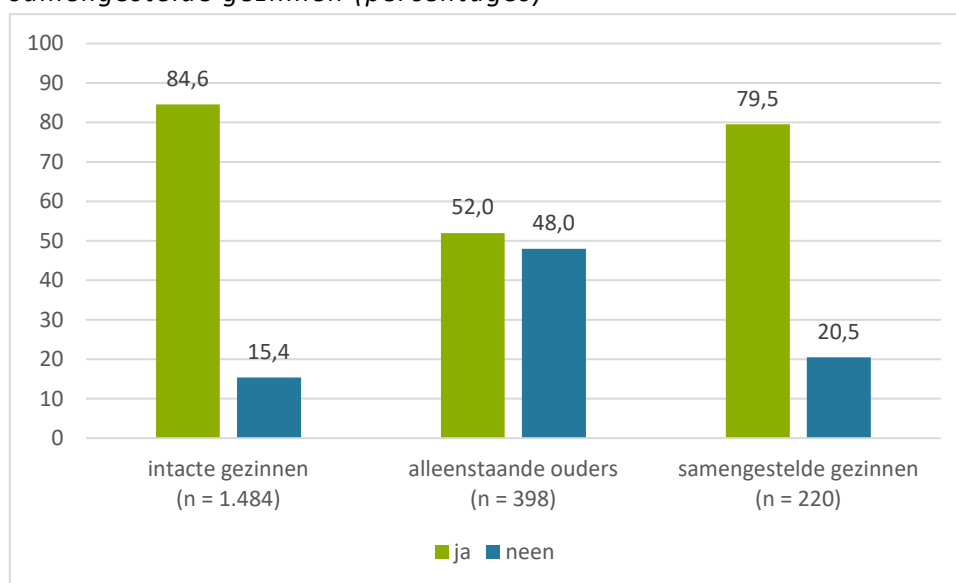
Samengestelde gezinnen kunnen wel minder vaak dan intacte gezinnen een onverwachte uitgave van 1.000 euro met eigen middelen betalen. De verschillen zijn niet groot, maar wel betekenisvol. Ze hebben ook niet te maken met het wel of niet werken van beide partners in een samengesteld gezin, want we zien dat zelfs wanneer beide partners aan het werk zijn nog steeds 19,6% van de samengestelde gezinnen zegt geen onverwachte uitgave van 1.000 euro met eigen middelen te kunnen betalen, tegenover 7,9% van de intacte gezinnen⁶². Mogelijk hebben samengestelde gezinnen meer onkosten dan intacte gezinnen omdat ze gemiddeld genomen meer kinderen tellen. Ook hier zien we dat alleenstaande ouders het vaker moeilijk hebben. 39,0% van de alleenstaande ouders kan geen onverwachte uitgave van 1.000 euro met eigen middelen betalen.

⁶⁰ Verschil in subjectieve armoede (EU-indicator) tussen intacte en samengestelde gezinnen: Pearson χ^2 : $p < 0,05$.

⁶¹ Verschillen in subjectieve armoede (EU-indicator) tussen intacte en samengestelde gezinnen: Pearson χ^2 : $p = 0,0819$ (n.s.) voor de respondenten met 1 kind; $p = 0,0886$ (n.s.) voor de respondenten met 2 kinderen en $p = 0,6655$ (n.s.) voor de respondenten met 3 of meer kinderen.

⁶² Voor gezinnen waar beide partners aan het werk zijn: Pearson χ^2 : $p < 0,001$.

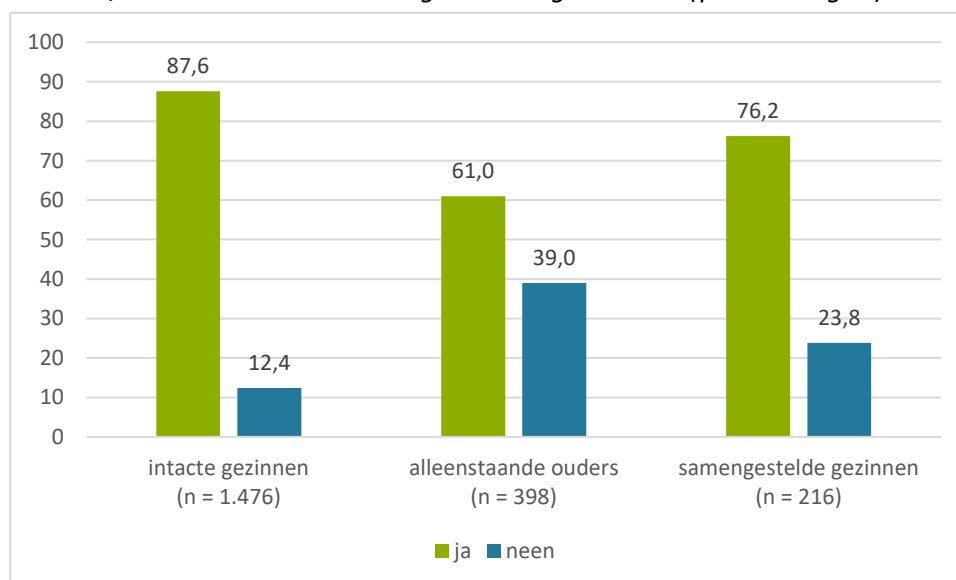
Figuur 33. Materiële deprivatie (jaarlijkse vakantie veroorloven) in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (percentages)

Significantieniveau: Pearson χ^2 : $p < 0,001$, maar wanneer we de test beperken tot intacte gezinnen en samengestelde gezinnen blijkt het verschil niet langer betekenisvol ($p = 0,0513$, n.s.).

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

Figuur 34. Materiële deprivatie (een onverwachte uitgave kunnen doen van 1.000 euro) in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (percentages)

Significantieniveau: Pearson χ^2 : $p < 0,001$, ook wanneer we de test beperken tot intacte gezinnen en samengestelde gezinnen.

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

8.5 SCHULDEN

We vroegen ook: *‘Heeft u of uw gezin problemen met het betalen van facturen?’* We wilden immers weten hoeveel gezinnen problemen ervaren met het betalen van facturen. Uit de gezinsenquête blijkt alvast dat één op tien gezinnen in Vlaanderen problemen heeft met het betalen van facturen (Audenaert & Van Lancker, 2018).

5,8% van de intacte gezinnen en bijna twee keer zoveel of 10,7% van de samengestelde gezinnen zegt problemen te hebben met het betalen van facturen⁶³; daartegenover zegt liefst 21,8% van de alleenstaande ouders problemen te hebben met het betalen van facturen.

8.6 SAMENVATTING EN BESLUIT

Respondenten in samengestelde gezinnen zijn minder vaak (mede)eigenaar van de woning en leggen minder vaak hun hele inkomen samen in de pot. Op zich verschillen de samengestelde gezinnen niet van intacte gezinnen wat hun inkomenspositie betreft, maar met name de kortere relatieduur en het feit dat ze vaker ongehuwd samenwonen dan intacte gezinnen zijn redenen waarom respondenten in een samengesteld gezin minder vaak (mede)eigenaar of vruchtgebruiker zijn van de woning en minder vaak hun hele inkomen bijdragen aan het gezinsinkomen. Immers, wanneer samengestelde gezinnen langer samen zijn, leggen ze ook vaker het individuele inkomen in één pot. Het zou dus wel eens kunnen zijn dat de neiging tot meer persoonlijke autonomie zoals in de literatuur wordt gesuggereerd (Fishman, 1983; Hamplova & Le Bourdais, 2009) slechts tijdelijk is en dat wanneer samengestelde gezinnen goed en wel gesetteld zijn, er qua financiële huishouding, nog maar weinig verschillen zijn met intacte gezinnen.

Zo zien we ook dat, hoewel samengestelde gezinnen globaal genomen wel aangeven dat ze moeilijker (of minder gemakkelijk) rondkomen met het beschikbare gezinsinkomen, het aandeel samengestelde gezinnen dat aangeeft moeilijk tot zeer moeilijk te kunnen rondkomen eerder weinig verschilt van het aandeel intacte gezinnen. Wat betreft het zich jaarlijks een week vakantie kunnen veroorloven zien we zelfs geen verschillen. Ook wat betreft een onverwachte uitgave met eigen middelen kunnen betalen en het hebben van schulden zien we dat samengestelde gezinnen iets vaker dan intacte gezinnen aangeven dat ze hier problemen ervaren, maar het verschil tussen intacte en samengestelde gezinnen is (hoewel statistisch gezien betekenisvol) eerder beperkt.

Alleenstaande ouders scoren op alle parameters met betrekking tot armoede en schulden daarentegen wel opvallend slechter dan tweeoudergezinnen.

Deze vaststellingen tonen aan dat samengestelde gezinnen er wel in slagen om op min of meer gelijke voet te komen met de intacte gezinnen als we kijken naar de klassieke armoede-indicatoren. Deze resultaten komen overeen met het onderzoek Scheiding in Vlaanderen waarbij men vaststelde dat gescheiden mannen en vrouwen met een nieuwe partner qua financiële situatie (gemiddeld huishoudinkomen, subjectieve armoede en het vinden dat de financiële situatie is verbeterd of verslechterd sinds de scheiding) weer ongeveer op het niveau van gehuwden komen. Ook daar stelde men vast dat herpartneren op lange termijn een efficiënte strategie is om een daling van het inkomen tegen te gaan (Willekens e.a. , 2011).

9 WELBEVINDEN EN DE SFEER IN HET GEZIN

Het welbevinden staat voor de mate waarin iemand zich lichamelijk, geestelijk en sociaal goed voelt om met de 'uitdagingen' op lichamelijk, geestelijk en sociaal vlak om te gaan (Dodge, Daly, Huyton, & Sanders, 2012). Deze drie elementen werden bevraagd in de gezinsenquête (zie de bijdragen rond [lichamelijke gezondheid](#) en [psychisch en sociaal welbevinden](#) voor een uitgebreide beschrijving van de gekozen meetinstrumenten, algemene resultaten (Van den Bergh, 2018a, 2018b). Het SIV-onderzoek in Vlaanderen toont aan dat gescheiden personen doorgaans meer depressieve gevoelens en lagere niveaus van algemene levenstevredenheid rapporteren in vergelijking met gehuwde personen (Symoens, Colman, Pasteels, & Bracke, 2011). Het hebben

⁶³ Verschil in het hebben van problemen met het betalen van facturen tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen: Pearson χ^2 : $p < 0,001$, wanneer we alleenstaande ouders buiten beschouwing laten: $p < 0,01$.

van een nieuwe partner blijkt daarin het meest doorslaggevend. Wie na de scheiding een nieuwe partner heeft, heeft minder depressieve gevoelens en is meer tevreden met het leven (Botterman, Sodermans, & Matthijs, 2013; Symoens, Bastaits, Mortelmans, & Bracke, 2013). Hier kijken we dan of ouders in samengestelde gezinnen qua verschillende aspecten van welbevinden anders scoren dan ouders in intacte gezinnen en alleenstaande ouders⁶⁴.

9.1 LICHAMELIJK WELBEVINDEN EN SUBJECTIEVE GEZONDHEID

9.1.1 Subjectieve gezondheid

Ervaren gezondheid of subjectieve gezondheid geeft het oordeel over de eigen gezondheid weer. We peilden in de gezinsenquête naar de subjectieve gezondheid aan de hand van de vraag: *Hoe is het met uw gezondheid in het algemeen?* Respondenten konden antwoorden met: zeer goed, goed, het gaat wel (redelijk), slecht of zeer slecht. Het percentage respondenten met een 'goede gezondheid' wordt berekend door alle respondenten die 'zeer goed' en 'goed' hebben geantwoord op deze vraag samen te nemen⁶⁵. 77,5% van de respondenten geeft zo aan een goede gezondheid te hebben; 22,5% van de respondenten ervaart zijn haar gezondheid als (eerder) slecht ('redelijk', 'slecht' of 'zeer slecht'). Het percentage respondenten dat aangeeft zich gezond te voelen is bij respondenten in een samengesteld gezin (74,6%) significant lager dan bij respondenten in een intact gezin (80,9%)⁶⁶, maar het verschil bedraagt maar 6%. Het gaat om een verdoken leeftijdseffect, want wanneer we binnen elke leeftijdsgroep van respondenten kijken, dan zien we geen betekenisvolle verschillen in de subjectieve gezondheid tussen beide soorten gezinnen⁶⁷. Alleenstaande ouders (die doorgaans ook iets ouder zijn) voelen zich nog minder vaak gezond (65,0%) dan ouders in intacte of samengestelde gezinnen.

9.1.2 Langdurige ziekte of aandoening

Naast de subjectieve gezondheid vroegen we in de gezinsenquête ook naar het hebben van een langdurige ziekte of aandoening en of men beperkt is in dagdagelijkse activiteiten aan de hand van de vragen *'Heeft u een langdurige ziekte of aandoening (gezondheidsprobleem)?'* en *'Bent u vanwege dit gezondheidsprobleem, sinds 6 maanden of langer beperkt geweest in activiteiten die mensen gewoonlijk doen?'*

81,3% van de respondenten geeft aan dat ze niet kampen met een chronische ziekte of aandoening en voor 18,7% van de respondenten is dit wel het geval. Dit laatste percentage verschilt naar gezinstype en is dus verschillend bij respondenten in een intact gezin (16,7%), in een (nieuw) samengesteld gezin (22,2%) en bij alleenstaande respondenten (24,0%)⁶⁸. Maar ook hier zien we het leeftijdseffect⁶⁹.

⁶⁴ De cijfers in dit deel wijken licht af van de eerder gepubliceerde cijfers (zie [lichamelijke gezondheid](#) (Van den Bergh, 2018a) en [psychisch en sociaal welbevinden](#) (Van den Bergh, 2018b)) omdat de cijfers in deze publicaties op een beperkter deel van de respondenten gebaseerd zijn.

⁶⁵ Conform de richtlijnen van EUROSTAT (2013).

⁶⁶ Verschil in subjectieve gezondheid tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen: Pearson χ^2 : $p < 0,001$ en $p < 0,05$ wanneer we alleenstaande ouders buiten beschouwing laten.

⁶⁷ Verschillen in subjectieve gezondheid tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen naar leeftijd: Pearson χ^2 : $p = 0,2707$ (n.s.) voor verschillen tussen intacte en samengestelde gezinnen wanneer de respondent jonger is dan 35 jaar; $p = 0,0583$ (n.s.) voor de 35-44-jarigen; $p = 0,7452$ (n.s.) voor de 45-54-jarigen en $p = 0,6809$ (n.s.) voor de 55-jarigen en ouder.

⁶⁸ Verschil in langdurige ziekte of aandoeningen tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen: Pearson χ^2 : $p < 0,01$.

⁶⁹ Verschillen in langdurige ziekte of aandoeningen tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen naar leeftijd: Pearson χ^2 /Fisher Exact: $p < 0,001$ voor verschillen tussen intacte en samengestelde gezinnen wanneer de respondent jonger is dan 35 jaar; $p = 0,3695$ (n.s.) voor de 35-44-jarigen; $p = 0,1882$ (n.s.) voor de 45-54-jarigen en $p = 0,3227$ (n.s.) voor de 55-jarigen en ouder. Voor respondenten jonger dan 35 jaar zien we dus wel een betekenisvol verschil waarvoor we niet direct een sluitende verklaring hebben: het % respondenten met een langdurige ziekte of aandoening is 7,6% bij de intacte gezinnen, 13,3% bij de alleenstaande ouders en 22,9% bij de samengestelde gezinnen.

Van de 17,9% (oftewel 392) respondenten die aangeven een chronische ziekte of aandoening te hebben, geeft 15,4% aan hierdoor erg beperkt te zijn, 49,4% geeft aan beperkt te zijn en 35,2% rapporteert geen **langdurige functionele beperking** te ervaren. We zien geen betekenisvolle verschillen tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen⁷⁰.

9.2 PSYCHISCH WELBEVINDEN

Psychisch welbevinden wordt ook aangeduid met de termen *geestelijke gezondheid* of *mentale gezondheid*. In de gezinsenquête werd psychisch welbevinden gemeten met twee schalen namelijk **‘psychische gezondheid’** en **‘vitaliteit’**.

9.2.1 Psychische gezondheid

De schaal **‘psychische gezondheid’** peilt naar gevoelens van depressie en angst gemeten met de volgende vijf vragen: *‘Hoe vaak gedurende de afgelopen vier weken ...’* 1. *‘voelde u zich zenuwachtig?’* 2. *‘zat u zo erg in de put dat niets u nog kan opvrolijken?’* 3. *‘voelde u zich kalm en rustig?’* 4. *‘voelde u zich neerslachtig en somber?’* 5. *‘voelde u zich gelukkig?’* De vragen hebben betrekking op de maand voorafgaand aan het moment dat de vragenlijst wordt ingevuld. Er worden vijf antwoordmogelijkheden voorzien: altijd, meestal, soms, zelden en nooit⁷¹. Hoe hoger de score, hoe meer een persoon psychisch gezond is, hoe lager de score, hoe meer psychisch ongezond (angstig, depressief) een persoon zich voelt.

De gemiddelde score bedraagt 7,0 op 10. Dit wijst er op dat respondenten zich de maand voorafgaand aan het invullen van de vragenlijst gemiddeld gezien eerder gelukkig, rustig en kalm voelden dan dat ze zenuwachtig of neerslachtig waren of het gevoel hadden in de put te zitten. Respondenten in intacte gezinnen scoren gemiddeld 7,1, respondenten in samengestelde gezinnen scoren niet betekenisvol minder met 6,8 en alleenstaande ouders scoren gemiddeld genomen wel betekenisvol lager met 6,5⁷².

9.2.2 Vitaliteit

De schaal **‘vitaliteit’** die het niveau van energie versus het vermoeidheidsniveau meet, telt 4 vragen: *‘Hoe vaak gedurende de afgelopen vier weken ...’* 1. *‘voelde u zich levenslustig?’* 2. *‘voelde u zich energiek?’* 3. *‘voelde u zich uitgeblust?’* 4. *‘voelde u zich moe?’* Ook bij deze schaal hebben de vragen betrekking op de maand voorafgaand aan het moment dat de vragenlijst wordt ingevuld en worden vijf antwoordmogelijkheden voorzien voor elke vraag: altijd, meestal, soms, zelden of nooit⁷³. Hoe hoger de score hoe vitaler, levenslustig, energiek iemand zich voelt; hoe lager de score hoe minder vitaal, energiek en hoe meer vermoeid en uitgeblust iemand is.

De gemiddelde score bedraagt 6,3 op 10. Dit wijst er op dat, gemiddeld gezien, de respondenten zich, in de maand voorafgaand aan het invullen van de vragenlijst, moe en uitgeblust hebben gevoeld en zich niet overwegend levenslustig of energiek hebben gevoeld (Van den Bergh, 2018b). Respondenten in intacte gezinnen

⁷⁰ Verschil in de mate waarin men beperkt is door langdurige ziekte of aandoeningen tussen intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen: Pearson χ^2 : $p = 0,1474$ (n.s.).

⁷¹ Voor de vragen 3 en 5 worden de scores omgedraaid. De somscore wordt via een lineaire transformatie omgerekend naar een score tussen 0 en 100 (Eurostat, 2010, 2013), voor deze bijdrage beperken we ons voor het leesgemak tot een score tussen 0 en 10.

⁷² Meervoudige vergelijkingen voor de psychische gezondheid van respondenten volgens de Dwass, Steel, Critchlow-Fligner methode: we zien een betekenisvol verschil tussen alleenstaande ouders en respondenten in intacte gezinnen ($p < 0,001$), tussen alleenstaande ouders en respondenten in samengestelde gezinnen ($p < 0,01$) maar niet tussen respondenten in intacte gezinnen en respondenten in samengestelde gezinnen ($p = 0,0693$, n.s.).

⁷³ Voor de vragen 1 en 2 worden de scores omgedraaid. Via een lineaire transformatie wordt de score naar een score tussen 0 en 100 omgezet (Eurostat, 2010, 2013), voor deze bijdrage beperken we ons voor het leesgemak tot een score tussen 0 en 10.

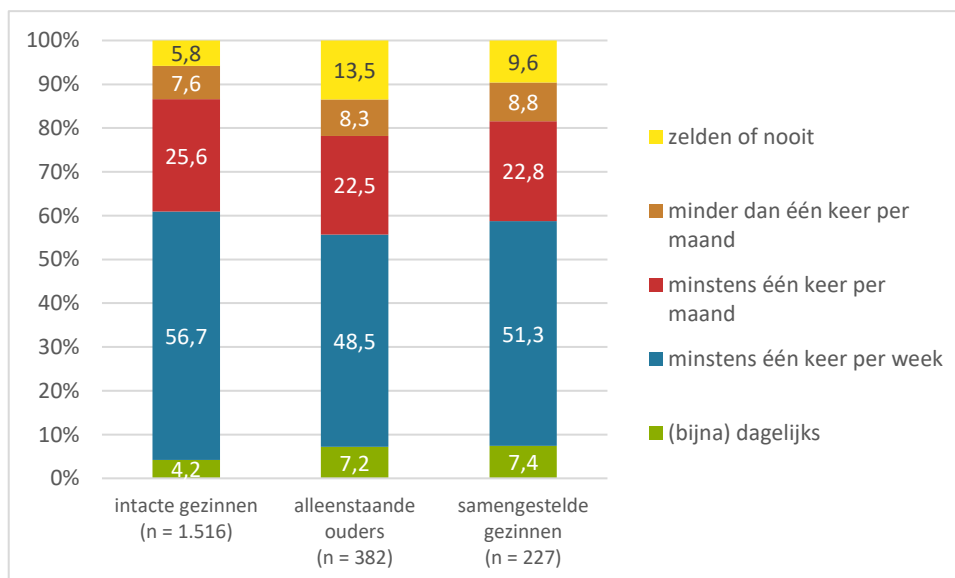
scoren gemiddeld 6,4; respondenten in samengestelde gezinnen scoren 6,1 en alleenstaande ouders scoren met 5,9 betekenisvol minder dan respondenten in intacte gezinnen⁷⁴.

9.3 SOCIAAL WELBEVINDEN

9.3.1 Deelname sociale activiteiten

De frequentie waarmee gezinnen deelnemen aan sociale activiteiten werd bevraagd aan de hand van de vraag: *'Hoe vaak neemt u deel aan sociale activiteiten?'*. Respondenten konden antwoorden met (bijna) dagelijks, minstens één keer per week, minstens één keer per maand, minder dan één keer per maand en zelden of nooit. De antwoordverdeling verschilt betekenisvol tussen respondenten in intacte gezinnen, alleenstaande ouders en respondenten in samengestelde gezinnen. Zo nemen zowel alleenstaande ouders als ouders in samengestelde gezinnen verhoudingsgewijs betekenisvol minder vaak deel aan sociale activiteiten dan ouders in intacte gezinnen.

Figuur 35. Frequentie van deelname aan sociale activiteiten in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen (percentages)

Significantieniveau: Pearson χ^2 : $p < 0,001$, en wanneer we de test beperken tot intacte gezinnen en samengestelde gezinnen is $p < 0,05$.

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

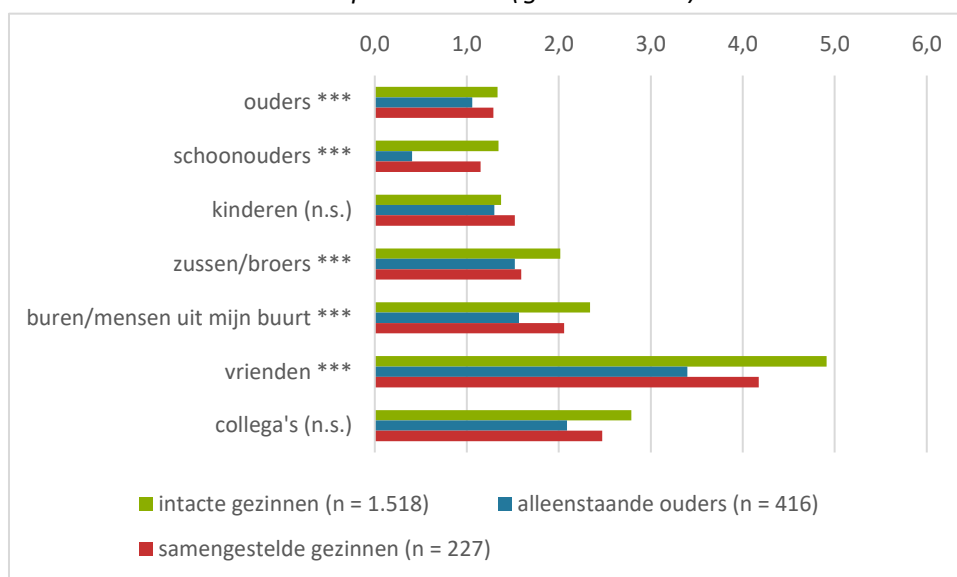
9.3.2 Gepercipieerde sociale steun

We peilden in de gezinsenquête bij hoeveel personen uit de volgende categorieën men terecht kan voor hulp en steun: ouders, schoonouders, kind(eren), zussen, broers, burens, mensen uit de buurt, vrienden en collega's. Gemiddeld genomen noemen respondenten in de gezinsenquête 11,6 personen op. Respondenten in intacte gezinnen sommen gemiddeld 12,5 personen op; respondenten in samengestelde gezinnen sommen 1 persoon minder op (11 personen) en alleenstaande ouders sommen gemiddeld genomen slechts 8,8 personen op. Alle

⁷⁴ Meervoudige vergelijkingen voor de vitaliteit van ouders volgens de Dwass, Steel, Critchlow-Fligner methode: we zien een betekenisvol verschil tussen alleenstaande ouders en ouders in intacte gezinnen ($p < 0,001$), maar niet tussen alleenstaande ouders en ouders in samengestelde gezinnen ($p = 0,2287$, n.s.) en ook niet tussen ouders in intacte gezinnen en ouders in samengestelde gezinnen ($p = 0,0778$, n.s.).

drie de genoemde verschillen zijn betekenisvol⁷⁵. Zijn er dan verschillen te zien in de verwantschapsrelatie met de personen bij wie men terecht kan voor hulp en steun naargelang het type gezin waarin de ouders zich bevinden? Uit figuur 36 blijkt dat ouders in intacte en in samengestelde gezinnen op meer personen kunnen rekenen dan alleenstaande ouders voor hulp en steun voor de volgende relatiecategorieën: hun eigen ouders, schoonouders, zussen/broers, buren en de mensen uit de buurt en vrienden. Voor kinderen en collega's zien we geen betekenisvol verschil. Ouders in samengestelde gezinnen kunnen bij betekenisvol minder schoonouders terecht dan ouders in intacte gezinnen⁷⁶ (dus alleenstaande ouders buiten beschouwing gelaten). Of dit verschil te wijten is aan een verminderde acceptatie door de schoonfamilie en/of door het verlies van de familie van de ex-partner kan op basis van de gezinsenquête niet rechtstreeks worden uitgemaakt. We vermoeden echter dat ze nieuwe familiebanden kunnen opbouwen omdat samengestelde gezinnen tot drie keer meer kunnen rekenen op schoonouders voor hulp en steun dan alleenstaande ouders. We zien geen andere betekenisvolle verschillen tussen ouders in intacte gezinnen en ouders in samengestelde gezinnen.

Figuur 36. Aantal personen bij wie ouders in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen terecht kunnen voor hulp en steun (gemiddelde)

Significantieniveau: Kruskal-Wallis voor mediaanverschillen tussen in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen: *p < 0,05; **p < 0,01; *** p < 0,001; n.s. niet significant.

BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

Aan de respondenten in de gezinsenquête werd ook gevraagd om voor 9 domeinen (8 dezelfde als in 4.6. waar we peilden naar de steun die men van de partner krijgt en daar voegden we 'zorgen over uw relatie of problemen in de relatie met de partner' aan toe) aan te geven in welke mate ze zich gesteund voelen door één of meerdere mensen uit de categorieën ouders, schoonouders, kind(eren), zussen, broers, buren, mensen uit de buurt, vrienden en collega's. Zo vroegen we: 'In welke mate voelt u zich gesteund bij zorgen over uw relatie of problemen in uw relatie?' of 'In welke mate voelt u zich gesteund bij de opvoeding van uw kinderen?'. De gemiddelde score is 4,9 op 10. Respondenten in intacte gezinnen scoren gemiddeld 4,9 op 10; respondenten in

⁷⁵ Meervoudige vergelijkingen voor de gemiddelde grootte van het sociale netwerk van ouders volgens de Dwass, Steel, Critchlow-Fligner methode: we zien een betekenisvol verschil tussen alleenstaande ouders en ouders in intacte gezinnen (p < 0,001), en tussen alleenstaande ouders en ouders in samengestelde gezinnen (p < 0,05) en tussen ouders in intacte gezinnen en ouders in samengestelde gezinnen (p < 0,05).

⁷⁶ Meervoudige vergelijkingen voor het kunnen rekenen op steun van schoonouders tussen ouders in intacte gezinnen en ouders in samengestelde gezinnen volgens de Dwass, Steel, Critchlow-Fligner methode: p < 0,05. Andere verschillen tussen ouders in intacte en samengestelde gezinnen zijn niet betekenisvol (n.s.).

samengestelde gezinnen scoren iets hoger met 5,1 op 10 (maar het verschil is niet betekenisvol) en alleenstaande ouders scoren met 4,4 betekenisvol lager dan respondenten in intacte gezinnen⁷⁷.

9.3.3 Tevredenheid met het sociale leven

De vraag *‘Hoe tevreden of ontevreden bent u met uw sociaal leven?’* werd beantwoord aan de hand van een schaal gaande van 0 (zeer ontevreden) tot 10 (perfect tevreden). De gemiddelde score bedraagt 7,3. Intacte gezinnen scoren gemiddeld 7,5, respondenten in samengestelde gezinnen 7,5 en alleenstaande ouders scoren met 6,4 betekenisvol minder dan de andere ouders⁷⁸.

9.4 GEZINSFUNCTIONEREN

Tot slot peilden we, gezien de focus van deze enquête op het gezinsleven, ook specifiek naar *het algemene gezinsfunctioneren*. Hiervoor gebruikten we de *McMaster Family Assessment Device (FAD)*, subschaal *‘General Functioning’* (Epstein, Baldwin, & Bishop, 1983). Het McMaster Family Functioning Model (MMFF) is gebaseerd op de systeemtheoretische benadering. Daarin wordt het gezinsfunctioneren meer gerelateerd aan transactionele en systeemkenmerken van het gezin, dan aan intrapsychische karakteristieken van individuele gezinsleden. De *subschaal ‘General Functioning’* is één van de zeven schalen in de FAD, en meet de tevredenheid van de respondent met de gezinsinteracties en met het algemene gezinsfunctioneren. 12 items moeten worden beoordeeld op een vijfpuntenschaal. De items zijn bv. *‘Wanneer er moeilijkheden zijn, kunnen we op elkaars steun rekenen’*, *‘Plannen maken om iets met het gezin te gaan doen is moeilijk omdat we elkaar verkeerd begrijpen’* of *‘Andere gezinsleden worden geaccepteerd zoals ze zijn’*. De totaalscore werd via een lineaire transformatie omgezet naar een score tussen 0 en 10. Een hogere score weerspiegelt betere gezinsinteracties en een lagere score slechtere gezinsinteracties.

Respondenten scoren gemiddeld 7,8 op 10 (zie ook [psychisch en sociaal welbevinden](#) voor meer gedetailleerde resultaten over het gezinsfunctioneren (Van den Bergh, 2018b)). Respondenten in intacte gezinnen scoren 7,9 op 10 en alleenstaande ouders scoren betekenisvol lager dan ouders in intacte gezinnen met 7,5. Respondenten in samengestelde gezinnen bevinden zich in een tussenpositie met 7,7 en verschillen niet betekenisvol noch met intacte gezinnen, noch met alleenstaande ouders⁷⁹.

9.5 SAMENVATTING EN BESLUIT

Globaal genomen verschilt de gezondheid van ouders in samengestelde gezinnen in termen van ervaren (subjectieve) gezondheid, langdurige ziekten en aandoeningen en het zich beperkt voelen in dagdagelijkse activiteit dus niet van deze van ouders in intacte gezinnen.

Ook het psychisch welbevinden en de vitaliteit van ouders in samengestelde gezinnen verschilt niet van dat van de ouders in intacte gezinnen. Deze resultaten liggen in lijn met ander onderzoek bij gehuwden en gescheidenen

⁷⁷ Meervoudige vergelijkingen voor de gepercipieerde sociale steun van ouders volgens de Dwass, Steel, Critchlow-Fligner methode: we zien een betekenisvol verschil tussen alleenstaande ouders en ouders in intacte gezinnen ($p < 0,001$), en tussen alleenstaande ouders en ouders in samengestelde gezinnen ($p < 0,001$) maar niet tussen ouders in intacte gezinnen en ouders in samengestelde gezinnen ($p = 0,6783$, n.s.).

⁷⁸ Meervoudige vergelijkingen voor de tevredenheid van ouders met hun sociale leven volgens de Dwass, Steel, Critchlow-Fligner methode: we zien een betekenisvol verschil tussen alleenstaande ouders en ouders in intacte gezinnen ($p < 0,001$), en tussen alleenstaande ouders en ouders in samengestelde gezinnen ($p < 0,001$) maar niet tussen ouders in intacte gezinnen en ouders in samengestelde gezinnen ($p = 0,8080$, n.s.). We zien vergelijkbare resultaten voor mannen en vrouwen apart.

⁷⁹ Meervoudige vergelijkingen voor het algemeen gezinsfunctioneren volgens de Dwass, Steel, Critchlow-Fligner methode: we zien een betekenisvol verschil tussen alleenstaande ouders en ouders in intacte gezinnen ($p < 0,001$), maar niet tussen alleenstaande ouders en ouders in samengestelde gezinnen ($p = 0,1215$, n.s.) en ook niet tussen ouders in intacte gezinnen en ouders in samengestelde gezinnen ($p = 0,1784$, n.s.).

in Vlaanderen dat stelt dat het welbevinden van gescheiden personen met een nieuwe relatie niet substantieel verschilt van de gehuwden (Symoens e.a. , 2011).

Wel zien we dat het sociaal netwerk beperkter is bij ouders in samengestelde gezinnen (ten aanzien van ouders in intacte gezinnen). Zo nemen ouders in samengestelde gezinnen verhoudingsgewijs minder vaak deel aan sociale activiteiten en is het netwerk van mensen bij wie men terecht kan voor hulp en steun kleiner bij respondenten in een samengesteld gezin (gemiddeld genomen 1 persoon minder). Enkele ouders in samengestelde gezinnen gaven ons de volgende commentaren mee over wat ze liever anders hadden gezien in hun sociaal leven:

Ik had liever dat mijn familie dichterbij woonde. Mijn ouders en stiefbroer wonen ver af. Ik heb geen grootouders meer en mijn schoonfamilie wilt zich weinig engageren voor ons gezin (vrouw, 44 jaar, ongehuwd, nieuw samengesteld gezin met 4 kinderen).

Ik had liever een beter sociaal leven. Door de week-om-weekregeling heb ik een aantal zaken opgegeven om er voor de kinderen te zijn (toen ze jong waren), zoals de sportclub. Door de drukke job is er ook 's avonds weinig tijd om bv. een wekelijkse cursus te volgen (vrouw, 43 jaar, ongehuwd, nieuw samengesteld gezin met 3 kinderen).

Desalniettemin zijn ouders in samengestelde gezinnen niet minder tevreden met het sociale leven dan ouders in intacte gezinnen. Ook wat betreft de mate van ervaren sociale steun scoren ouders in samengestelde gezinnen niet minder dan ouders in intacte gezinnen.

We maten ook de tevredenheid van ouders met de gezinsinteracties en met het algemene gezinsfunctioneren. Ouders in samengestelde gezinnen bevinden zich hier in een tussenpositie en verschillen niet betekenisvol met andere gezinnen, noch met intacte gezinnen, noch met alleenstaande ouders.

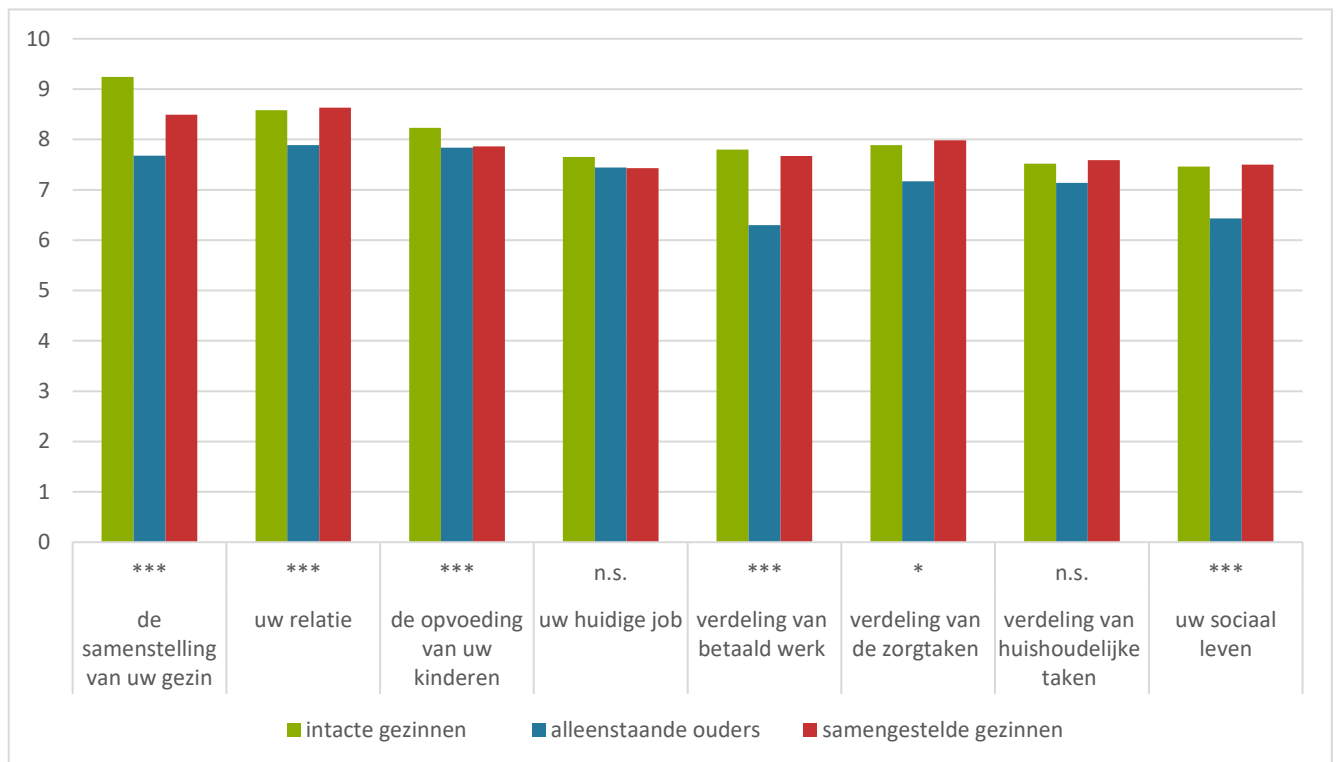
Op alle genoemde domeinen inzake gezondheid, psychisch welbevinden en sociale leven scoren alleenstaande ouders betekenisvol minder goed dan ouders in intacte gezinnen en vaak, maar niet altijd ook betekenisvol minder goed dan respondenten in samengestelde gezinnen.

10 ZIJN SAMENGESTELDE GEZINNEN GLOBAAL GENOMEN TEVREDEN MET HUN GEZINSLEVEN?

Doorheen de gezinsenquête peilden we naar de mate van tevredenheid met een aantal aspecten van het gezinsleven. Men kon telkens een score geven van 0 tot 10. Uit onderstaande overzichtsfiguur blijkt duidelijk dat samengestelde gezinnen weinig verschillen van intacte gezinnen en dat de grootste verschillen zich situeren tussen intacte gezinnen en alleenstaande ouders, waarbij alleenstaande ouders telkens een lagere score geven. Wanneer we de alleenstaande ouders buiten beschouwing laten, zien we slechts bij de tevredenheid met de samenstelling van het gezin (zie [3.5.](#)) en de tevredenheid met het verloop van de opvoeding (zie [5.2.](#)) betekenisvolle verschillen tussen intacte gezinnen en samengestelde gezinnen⁸⁰.

⁸⁰ Meervoudige vergelijkingen voor de tevredenheid met een aantal levensdomeinen van ouders in intacte en samengestelde gezinnen (volgens de Dwass, Steel, Critchlow-Fligner methode): voor de tevredenheid met de samenstelling van het gezin: $p < 0,001$; voor de tevredenheid met de partnerrelatie: $p = 0,9346$ (n.s.); voor de tevredenheid met de opvoeding van de kinderen: $p < 0,001$; voor de tevredenheid met de huidige job: $p = 0,4145$ (n.s.); voor de tevredenheid met de verdeling van betaald werk: $p = 0,9660$ (n.s.); voor de tevredenheid met de verdeling van de zorgtaken: $p = 0,2464$ (n.s.); voor de tevredenheid met de verdeling van de huishoudelijke taken: $p = 0,3680$ (n.s.); voor de tevredenheid met het sociale leven: $p = 0,8080$ (n.s.).

Figuur 37. Gemiddelde tevredenheid met een aantal levensdomeinen van ouders in intacte, éénouder- en samengestelde gezinnen⁸¹

Significantieniveau: Pearson χ^2 : * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; en *** $p < 0,001$ of wanneer $p > 0,05$ met n.s. (niet significant)
 BRON: GEZINSENQUÊTE 2016

11 KANTTEKENINGEN BIJ DIT ONDERZOEK

In deze bijdrage hebben we geprobeerd op basis van de gezinsenquête een zo omvattend mogelijk beeld te brengen van de samengestelde gezinnen in Vlaanderen. 11.000 steekproefpersonen met minstens één kind jonger dan 25 jaar werden aangeschreven in de loop van 2016. 2.683 respondenten vulden het vragenboekje in. In de gezinsenquête werden vragen gesteld over de samenstelling van het gezin, over de partnerrelatie en het verloop van de opvoeding en over de combinatie gezin, zorg en werk. Daarnaast kwam ook het welbevinden (zowel lichamelijk, geestelijk als sociaal welbevinden) aan bod. De cijfers uit deze bijdrage zijn gebaseerd op 2.189 respondenten die de vragen over de afstamming van de kinderen dienden in te vullen en zijn representatief voor de populatie gezinnen in Vlaanderen voor de kenmerken geslacht, leeftijd en herkomst.

De vragen in de gezinsenquête dienden toepasselijk te zijn voor een heel scala aan gezinstypes. Een nadeel van deze keuze voor deze bijdrage rond samengestelde gezinnen, is dat veel van de gekozen meetinstrumenten niet per definitie geconstrueerd zijn om het wel en wee van samengestelde gezinnen in kaart te brengen. De meetinstrumenten die gebruikt werden in de gezinsenquête hebben veelal hun nut en betrouwbaarheid bewezen in voorgaand onderzoek, maar zijn vaak ook geconstrueerd met het klassieke tweeoudergezin voor ogen. Het is dus maar de vraag of deze meetinstrumenten voldoende het gezinsleven vatten in andere gezinnen⁸². Mogelijk bieden meetinstrumenten die opgebouwd zijn voor meerdere types gezinnen (en dus ook oog hebben voor de specifieke kenmerken van verschillende soorten gezinnen) een betere blik op

⁸¹ N varieert naargelang wel of niet gezinnen met een partner/LAT-relatie werden opgenomen in de analyse.

⁸² Trouwens, een gelijkaardige redenering geldt voor alleenstaande ouders.

samengestelde gezinnen en hun functioneren dan de huidige gebruikte meetinstrumenten. Het is goed mogelijk dat op een aantal domeinen samengestelde gezinnen beter presteren dan andere gezinnen zoals bv. het beheren van de gezinsagenda of het sluiten van compromissen.

Een andere kanttekening bij de resultaten is dat uit voorgaand onderzoek in Vlaanderen blijkt dat steekproefpersonen minder geneigd zijn om deel te nemen aan onderzoek naar de relatie met de partner wanneer de partnerrelatie niet of minder goed zit (Pasteels, Mortelmans, & Van Bavel, 2011). Mogelijks zijn ook de resultaten over de partnerrelatie (ook in samengestelde gezinnen) uit de gezinsenquête hierdoor in positieve zin gekleurd. We zien bv. weinig samengestelde gezinnen met een relatieduur korter dan vier jaar in de gezinsenquête. Dat is de periode waarvan uit de literatuur blijkt dat gezinnen deze nodig hebben om zich te 'settelen' in hun nieuwe samenstelling. Dus mogelijk bereiken we de samengestelde gezinnen die hier nog mee worstelen niet voldoende in de gezinsenquête.

12 ALGEMEEN BESLUIT: DOEN SAMENGESTELDE GEZINNEN HET MINDER GOED?

Uit de gezinsenquête blijkt dat in 2016 (het jaar van bevraging) **één op tien of 10,7% van de gezinnen in Vlaanderen een samengesteld gezin** is. Dit is een cijfer dat overeenkomt met (grof geschat) **95.000 samengestelde gezinnen**. Verder blijkt dat in termen van geslacht, leeftijd, verwantschap en gezinssamenstelling, **de diversiteit binnen de samengestelde gezinnen groot is**.

Stiefgezinnen of (nieuw) samengestelde gezinnen zijn echter geen nieuw fenomeen in westerse samenlevingen, maar waar ze voorheen vooral ontstonden na het overlijden van één van de ouders, vormt de dag van vandaag doorgaans een scheiding de aanleiding tot het vormen van een (nieuw) samengesteld gezin. Dit is ook zo in Vlaanderen. Slechts een klein aantal van de respondenten in een (nieuw) samengesteld gezin in de gezinsenquête gaf aan dat de vorige partner overleden is.

Daar waar in bv. het Angelsaksische vakgebied meestal gesproken wordt over 'stepfamilies', zijn stiefgezinnen in Vlaanderen vooral gekend onder het label '(nieuw) samengesteld gezin'. Maar omdat elders in de wereld niet gerefereerd wordt naar de notie 'nieuw' of naar de duurtijd van de partnerrelatie en samengestelde gezinnen ook niet per definitie 'nieuw' zijn (m.a.w. ze kunnen lang standhouden), pleiten we voor de term **'samengesteld gezin'**. Uit de vakliteratuur distilleren we vervolgens de volgende definitie:

Samengestelde gezinnen zijn gezinnen die ontstaan wanneer minstens één van de partners één of meerdere kinderen uit een vorige relatie inbrengt in de nieuwe partnerrelatie

In de gezinsenquête vroegen we ook voor een veelheid aan thema's aan ouders wat ze liever anders hadden gezien. De bloemlezing van commentaren van ouders in (nieuw) samengestelde gezinnen doorheen dit rapport illustreert de typische problemen waar deze gezinnen willens nillens mee geassocieerd worden: spanningen in de partnerrelatie, compromissen moeten sluiten, inmenging van een 'derde' partij (de ex-partner), steeds afscheid moeten nemen van de kinderen bij week-om-weekregelingen, als stiefouder een tweederangsrol hebben in het gezin e.d.m.. Ook wetenschappelijke literatuur over samengestelde gezinnen wijst vaak in de richting van een verminderde betrokkenheid van de stiefouders en van een samenleving die (nog) niet is aangepast aan de noden en bekommernissen van samengestelde gezinnen. We zouden dan kunnen **verwachten dat samengestelde gezinnen op een veelheid aan gezinsthema's minder goed zullen scoren dan intacte gezinnen. Maar is dat wel zo?**

Het antwoord is 'ja en neen', en veel vaker 'neen' dan 'ja'.

De data die we verzamelden in de gezinsenquête laten ons toe om samengestelde gezinnen wat beter onder de loep te nemen. We hanteren in dit rapport daarvoor een in hoofdzaak vergelijkende benadering. We bekijken voor de meeste van de in de gezinsenquête bevraagde thema's of en zo ja, hoe samengestelde gezinnen verschillen van intacte gezinnen. Door ze te vergelijken met alleenstaande ouders bekijken we ook of ze (al dan niet gedeeltelijk) kunnen compenseren voor het wegvallen van de partner/ouder na een scheiding.

Internationaal onderzoek naar samengestelde gezinnen spitste zich ook in het verleden toe op het vergelijken van samengestelde gezinnen met intacte gezinnen, en focuste vaak op de negatieve resultaten voor de kinderen in samengestelde gezinnen (inzake gedragsproblemen en schoolprestaties). Deze aanpak leidde tot verdere stereotypering en stigmatisering bovenop de negatieve associatie die stiefoudergezinnen al meekregen in de sprookjes van de gebroeders Grimm. Nochtans, zo blijkt uit recentere overzichtsstudies en we zien dat ook in deze bijdrage, zijn er **zeer veel gelijkenissen tussen samengestelde gezinnen en intacte gezinnen en zijn de gerapporteerde verschillen – hoewel significant of betekenisvol – vaak klein**. Uit de literatuur leerden we verder dat binnen de groep samengestelde gezinnen o.m. de duurtijd van de partnerrelatie en de verwantschapsband tussen (stief)ouders en (stief)kinderen een bepalende rol kan spelen voor het functioneren van samengestelde gezinnen.

We zetten in dit besluit een aantal opmerkelijke vaststellingen op een rij.

12.1 VERSCHILLEN EN DIVERSITEIT IN DE GEZINSSTRUCTUUR

Samengestelde gezinnen zien er anders uit dan intacte gezinnen. Ze hebben verhoudingsgewijs meer kinderen, het jongste kind is wat ouder dan bij intacte gezinnen en de verwantschapsrelatie tussen minstens één kind en één ouderfiguur verschilt uiteraard. Wanneer we binnen de groep samengestelde gezinnen naar de verwantschapsrelatie of de verblijfsregeling van de verschillende gezinsleden kijken, kunnen we niet anders dan vaststellen dat het ene samengestelde gezin het andere niet is. **Samengestelde gezinnen zijn er in alle vormen: stiefmoedergezinnen, stiefvadergezinnen, gezinnen met zowel een stiefmoeder als een stiefvader, samengestelde gezinnen waar de stiefkinderen voltijds verblijven of samengestelde gezinnen met voor één of meerdere kinderen een week-om-week regeling e.d.m.**

Voor veel samengestelde gezinnen valt het gezinsgevoel of wie men tot het gezin rekent niet samen met de woonplek. Meer dan één op drie respondenten in een samengesteld gezin geeft aan dat of de partner en/of de kinderen hun wettelijke verblijfplaats (domicilie) niet bij de respondent heeft gevestigd. Meer dan voor andere gezinnen geldt voor samengestelde gezinnen dus dat de wettelijke verblijfplaats niet langer als criterium voor het behoren tot het gezin mag worden genomen.

12.2 EEN NIEUWE PARTNER EN HET (HER)OPBOUWEN VAN EEN FAMILIAAL EN SOCIAAL NETWERK

Globaal genomen zien we dat, waar naast de gezinssamenstelling, ook **de aard van de partnerrelatie wel fel verschilt** tussen intacte gezinnen en samengestelde gezinnen, er echter **nauwelijks verschillen zijn in de kwaliteit van de partnerrelatie**.

Samengestelde gezinnen zijn minder vaak vastgelegd in een wettelijke verbintenis m.a.w. samengestelde gezinnen zijn minder vaak dan intacte gezinnen bezegeld door een huwelijk. Ze wonen wel iets vaker wettelijk samen dan intacte gezinnen, maar dit compenseert niet het kleiner aandeel gehuwden bij de samengestelde gezinnen.

De relatieduur bij samengestelde gezinnen is gemiddeld genomen ook een pak korter dan bij intacte gezinnen. Een op vijf samengestelde gezinnen bevindt zich nog in de gevarenzone. De duurtijd van de partnerrelatie is (op het moment van bevraging) nog korter dan 4 jaar. Uit de literatuur blijkt dat dit de periode is waarin samengestelde gezinnen zich nog volop aan het ontwikkelen zijn en dat ze, wanneer dit niet lukt, ook het vaakst terug uiteenvallen.

Samengestelde gezinnen wijken ook sterk af van intacte gezinnen inzake de relationele voorgeschiedenis. Respondenten in samengestelde gezinnen hebben veel vaker reeds samengewoond met een vorige partner en ze zijn veel vaker reeds gehuwd geweest dan respondenten in intacte gezinnen. Tegelijkertijd stellen we vast dat vier op de tien respondenten in een samengesteld gezin nog niet eerder gehuwd was of niet eerder wettelijk had samengewoond. Voor een kwart van de respondenten (meer voor mannen dan voor vrouwen) is het samengestelde gezin zelfs de eerste samenwoonrelatie. Zij hebben als het ware niet kunnen oefenen in het opbouwen van een partnerrelatie zonder kinderen, want hun eerste samenwoonrelatie is er dan één waar onmiddellijk kinderen in betrokken zijn.

Desondanks doen samengestelde gezinnen het niet minder goed dan intacte gezinnen. Respondenten in samengestelde gezinnen rapporteren geen lagere relatiekwaliteit, ervaren globaal genomen niet minder steun van hun partner (tenzij op het domein van de opvoeding en zorg voor de kinderen) en zijn niet minder tevreden met de partnerrelatie dan respondenten in intacte gezinnen.

Slagen samengestelde gezinnen er in om **een even goed familiaal en sociaal netwerk** op te bouwen dan andere gezinnen?

Ouders in samengestelde gezinnen nemen minder frequent deel aan sociale activiteiten dan ouders in intacte gezinnen en sommen minder personen op wanneer hen gevraagd wordt naar het aantal personen op wie men kan rekenen voor hulp en steun. Uit onze resultaten blijkt ook dat samengestelde gezinnen minder onbetaalde hulp krijgen bij de zorg en opvang van de kinderen dan intacte gezinnen. Toch lijken ze een bevredigend familiaal en sociaal netwerk te kunnen opbouwen, want bijna drie keer zoveel samengestelde gezinnen als alleenstaande ouders krijgen hulp van de schoonouders bij de zorg voor en de opvang van de kinderen. Ze voelen zich ook even goed gesteund door hun sociale netwerk en zijn even tevreden met het sociale leven als ouders in intacte gezinnen.

12.3 DE OPVOEDING VAN DE KINDEREN

Verder vinden ouders in samengestelde gezinnen de opvoeding even verrijkend, en linken ze de opvoeding even vaak aan financiële kosten en aan lichamelijke of emotionele vermoeidheid dan ouders in intacte gezinnen, ongeacht of men stiefkinderen heeft in het samengestelde gezin of niet. Dat stiefouders de opvoeding even verrijkend vinden als andere ouders, of dat ze niet meer kosten associëren aan het opvoeden van de kinderen, of niet meer opvoedingsbelasting ervaren naargelang men zelf wel of niet stiefkinderen heeft, is eigenlijk een heel mooi signaal voor de samengestelde gezinnen in Vlaanderen. Alleenstaande ouders linken wel meer lichamelijke, emotionele en financiële kosten aan het opvoeden van hun kind(eren) dan de andere ouders. Het lijkt er dus op dat ouders in samengestelde gezinnen deze kosten beter kunnen opvangen dan alleenstaande ouders.

Ouders in samengestelde gezinnen ervaren (net als alleenstaande ouders) het opvoeden wel als meer belastend dan ouders in intacte gezinnen en slagen er minder vaak in om consistent te zijn in de opvoeding van de kinderen. Ze geven ook aan minder tevreden te zijn over het verloop van de opvoeding. Het zijn vooral de moeders, en met name de biologische moeders, in samengestelde gezinnen die vaker zorgen hebben of vaker vragen hebben over de opvoeding van de kinderen.

We zien verder **geen aanwijzingen dat het opvoeden in samengestelde gezinnen problematischer zou zijn** dan in andere gezinnen. We zien wel dat ouders in samengestelde gezinnen iets minder positief betrokken zijn op de kinderen en ook dat ouders in samengestelde gezinnen gemiddeld genomen wat vaker straffen dan ouders in intacte gezinnen of alleenstaande ouders. De verschillen zijn echter klein en voor ander gemeten opvoedingsgedrag van ouders (hard (fysiek) straffen, (overmatig) materieel belonen en voor het aanleren van regels) zien we geen verschillen tussen samengestelde gezinnen en intacte gezinnen.

Ouders werden ook bevraagd over het gedrag van hun kinderen. We zien zowel voor emotionele problemen, als voor gedragsproblemen en hyperactiviteit/aandachtstekort dat ouders in samengestelde gezinnen toch wat vaker problemen vermelden over het gedrag van de kinderen dan ouders in intacte gezinnen. Let wel: ook de hier genoemde verschillen zijn klein en we zien dus geen aanleiding om de opvoedingspraktijk binnen samengestelde gezinnen in Vlaanderen als meer problematisch te bestempelen.

12.4 COMBINATIE GEZIN EN WERK EN EEN VERDELING VAN DE ZORG

Als het er op aan komt om de gezinstaken eerlijk te verdelen en om een goede gezin-werk combinatie te realiseren, doen samengestelde gezinnen het dan minder goed dan andere gezinnen?

Neen, ze doen het globaal genomen zeker niet minder goed omdat we zien dat de meeste zorgtaken **even goed worden verdeeld tussen de partners in het samengestelde gezin** als bij intacte gezinnen. We vinden in de gezinsenquête geen verschillen tussen mannen en vrouwen in het opnemen van zorgtaken tussen samengestelde gezinnen en intacte gezinnen, behalve voor ‘zorgen dat de kinderen zich goed gedragen’, de zorgtaak die het meest direct gelinkt is aan ‘opvoeden’. In lijn met wat we hadden verwacht uit de literatuur en de resultaten over de betrokkenheid bij de opvoeding – zien we dat in samengestelde gezinnen mannen minder vaak dan in intacte gezinnen er (mee) voor zorgen dat de kinderen zich goed gedragen. Al geven enkele moeders daar ook een verklaring voor mee: *“Het zijn mijn kinderen, dus het is logisch dat ik er vooral voor zorg”* (noot: er zijn veel meer stiefvadergezinnen dan stiefmoedergezinnen in de gezinsenquête).

En neen, ze doen het niet minder goed dan intacte gezinnen want:

- Samengestelde gezinnen wijken niet af van intacte gezinnen in de wijze waarop men binnen het gezin betaalde arbeid verdeelt.
- Voor drie vierde van de ouders met een (minstens deeltijdse) job, blijkt de job (heel) goed te combineren met het gezin, ongeacht het type gezin.
- Samengestelde gezinnen kunnen even veel rekenen op begrip van de werkgever bij familiale problemen als andere gezinnen.
- Ouders in samengestelde gezinnen ervaren niet meer invloed van het werk op het gezin en van het gezin op het werk.

Er zijn dus geen aanwijzingen dat ouders in samengestelde gezinnen een slechtere (en ook niet een betere) combinatie van werk en gezin kunnen realiseren dan ouders in intacte gezinnen. We kunnen hieruit afleiden, zij het indirect, dat de complexere gezinssamenstelling bij samengestelde gezinnen niet voor bijkomende moeilijkheden zorgt wanneer gezin en werk op elkaar dienen te worden afgestemd. Anderzijds, het ontbreken van een partner laat zich bij alleenstaande ouders wel voelen in de combinatie gezin en werk bij alleenstaande ouders. Alleenstaande ouders met een job geven immers wel vaker dan andere ouders aan dat ze activiteiten op het werk moeten missen door de hoeveelheid tijd die ze moeten spenderen aan hun gezin.

Hoe de taakverdeling ervaren wordt in samengestelde gezinnen is minder eenduidig. Samengestelde gezinnen verschillen niet van intacte gezinnen in de mate waarin mannen en vrouwen hun aandeel in de zorgtaken als

eerlijk of niet eerlijk percipiëren. Echter, wat huishoudelijk werk betreft, vinden in samengestelde gezinnen meer mannen dat ze meer huishoudelijke taken doen dan eerlijk is of dat ze de huishoudelijke taken eerlijk verdelen dan in intacte gezinnen.

Vrouwen in samengestelde gezinnen rapporteren wel vaker 'altijd of meestal' spanningen, conflicten of meningsverschillen te hebben over de verdeling van de zorgtaken, maar tegelijkertijd ook vaker 'nooit' dan vrouwen in intacte gezinnen. Ze kiezen met andere woorden vaker de uiterste antwoordmogelijkheden. Tegelijkertijd rapporteren ze minder vaak spanningen, conflicten of meningsverschillen te hebben over de verdeling van de huishoudelijke taken dan vrouwen in intacte gezinnen.

Dus alvast **wat het huishoudelijk werk betreft lijken samengestelde gezinnen wat meer op weg naar een eerlijke taakverdeling dan intacte gezinnen.**

12.5 HERSTEL FINANCIËLE SLAGKRACHT

Aan een samengesteld gezin gaat meestal, voor minstens één van beide partners een relatiebreuk (door scheiding of het overlijden van de andere partner) vooraf. Doorgaans gaat dit gepaard met een aanzienlijk inkomensverlies, in het bijzonder wanneer één van de partners niet of weinig actief was op de arbeidsmarkt. Uit de gezinsenquête, maar ook uit de Vlaamse Armoedemonitor blijkt alvast dat alleenstaande ouders het financieel moeilijker hebben dan tweeoudergezinnen (Audenaert & Van Lancker, 2018; Noppe e.a. , 2017). Opnieuw samenwonen met een werkende partner kan de financiële druk verlichten.

Respondenten in samengestelde gezinnen zijn minder vaak (mede)eigenaar van de woning en leggen minder vaak hun hele inkomen samen in één pot. Op zich verschillen de samengestelde gezinnen hier niet van intacte gezinnen, maar de kortere relatieduur en het feit dat ze vaker ongehuwd samenwonen dan intacte gezinnen zijn de respectievelijke redenen waarom respondenten in een samengesteld gezin (1) minder vaak (mede)eigenaar of vruchtgebruiker zijn van de woning en waarom ze (2) minder vaak hun hele inkomen bijdragen aan het gezinsinkomen. Met andere woorden, wanneer samengestelde gezinnen langer samen zijn, zijn ze vaker (mede)eigenaar van de woning en leggen ouders ook vaker het individuele inkomen in één pot. Het zou dus wel eens kunnen zijn dat de neiging tot meer persoonlijke autonomie (zoals in de literatuur wordt gesuggereerd (Fishman, 1983; Hamplova & Le Bourdais, 2009) slechts tijdelijk is en dat wanneer samengestelde gezinnen goed en wel gesetteld zijn, er qua financiële huishouding, nog maar weinig verschillen zijn met intacte gezinnen.

Naast deze resultaten zien we ook dat samengestelde gezinnen er in slagen om op min of meer gelijke voet te komen met de intacte gezinnen als we kijken naar de klassieke armoede-indicatoren. Zo zien we dat, hoewel samengestelde gezinnen globaal genomen wel aangeven dat ze moeilijker (of minder gemakkelijk) rondkomen met het beschikbare gezinsinkomen, het aandeel samengestelde gezinnen dat aangeeft moeilijk tot zeer moeilijk te kunnen rondkomen weinig verschilt van het aandeel intacte gezinnen. Wat betreft het zich jaarlijks een week vakantie kunnen veroorloven zien we zelfs geen verschillen. De verschillen voor een onverwachte uitgave met eigen middelen kunnen betalen en het hebben van schulden zijn daarenboven klein. Wetende dat alleenstaande ouders in Vlaanderen voor al deze vragen rond financiële draagkracht substantieel slechter scoren dan intacte gezinnen, kunnen we stellen dat **samengestelde gezinnen**, ondanks de toegenomen complexiteit inzake gezinssamenstelling, **er prima in slagen om terug aan financiële slagkracht te winnen.**

12.6 WELBEVINDEN EN GEZINSFUNCTIONEREN

Ondanks het scheidingsproces dat vele ouders doormaakten vooraleer een samengesteld gezin te starten en de hindernissen waar deze ouders op stoten bij het opbouwen van een nieuw gezin, **verschilt het welbevinden van ouders in samengestelde gezinnen niet betekenisvol van het welbevinden van ouders in intacte gezinnen.** Dit

Ook het psychisch welbevinden en de vitaliteit van ouders in samengestelde gezinnen verschilt niet van dat van de ouders in intacte gezinnen, dus ouders in samengestelde gezinnen voelen zich even goed en even fit als ouders in intacte gezinnen. Ouders in samengestelde gezinnen ervaren wel een lager sociaal welbevinden in termen van minder sociale contacten, een iets minder groot sociaal netwerk en minder steun. Ze zijn wel, even tevreden met het sociaal leven.

Tot slot, samengestelde gezinnen steevast negatief positioneren ten aanzien van de intacte gezinnen doet afbreuk aan hun inspanningen om een bevredigend gezinsleven op te bouwen. De vele positieve resultaten uit de gezinsenquête tonen aan dat een loutere deficit-benadering niet op zijn plaats is. We concluderen uit de beperkte verschillen die we zien tussen samengestelde gezinnen en intacte gezinnen dat een deel van de samengestelde gezinnen, in lijn met de literatuur over de verschillende startpositie en de specifieke problemen waar zij op stoten, wel specifieke voorlichting en ondersteuning kan gebruiken, maar vooral dat samengestelde gezinnen in Vlaanderen er prima in slagen om een bevredigend gezinsleven op te bouwen. De besproken vakliteratuur en de resultaten uit de gezinsenquête in deze bijdrage kunnen alvast dienen als inspiratiebron voor het verbeteren van het bestaande aanbod.

De gezinsenquête is eigendom van de Vlaamse overheid. Bij gebruik van informatie uit deze bijdrage moet de volgende bronvermelding worden opgenomen: “Audenaert, Veerle (2018). *Gezinsenquête 2016: Samengestelde gezinnen in Vlaanderen over hun gezinssamenstelling, de relatie met de partner, het opvoeden van de (stief)kinderen, hoe ze gezin en werk combineren, hun welbevinden en de sfeer in het gezin*, www.gezinsenquête.be”.

13 REFERENCES

-

- Audenaert, V., & Stuyck, K. (2018). Methodologisch Rapport. In *Gezinnen in Vlaanderen in beeld. Gezinsenquête 2016* (pp. 51 p.). Brussel: Vlaamse overheid, Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. www.gezinsenquête.be.
- Audenaert, V., & Van Lancker, W. (2018). Inkomen, armoede en schulden. Gezinnen in Vlaanderen over het bezit van de gezinswoning, het bijdragen aan het gezinsinkomen, de eindjes aan elkaar kunnen knopen en problemen met het betalen van facturen. In *Gezinnen in Vlaanderen in beeld. Gezinsenquête 2016* (pp. 25 p.). Brussel: Vlaamse overheid, Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. www.gezinsenquête.be.
- Bastaits, K., Van Leeuwen, K., & Travers, N. (2018). Kindgedrag en opvoedingsgedrag: sterktes en moeilijkheden? Gezinnen in Vlaanderen over kindgedrag, opvoedingsgedrag en de sterktes en eventuele moeilijkheden hierbij. In *Gezinnen in Vlaanderen in beeld. Gezinsenquête 2016* (pp. 22 p.). Brussel: Vlaamse overheid, Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. www.gezinsenquête.be.
- Boss, P. G. (1977). A Clarification of the Concept of Psychological Father Presence in Families Experiencing Ambiguity of Boundary. *Journal of Marriage & Family*(February), 141-151.
- Boss, P. G. (1980). Normative Family Stress: Family Boundary Changes across the Lifespan. *Family Relations*, 29(October), 445-450.
- Boss, P. G., & Greenberg, J. (1984). Family Boundary Ambiguity: a new Variable in Family Stress Theory. *Family Process*(4), 535-546.
- Botterman, S., Sodermans, A. K., & Matthijs, K. (2013). Het sociaal leven van gescheiden ouders: Wat is de rol van de verblijfsregeling? In I. Pasteels, D. Mortelmans, P. Bracke, K. Matthijs, J. Van Bavel, & C. Van Peer (Eds.), *Scheiden in meervoud. over partners, kinderen en grootouders* (pp. 123-141). Leuven/Den Haag: ACCO.
- Brown, S. L., & Manning, W. D. (2009). Family boundary ambiguity and the measurement of family structure: The significance of cohabitation. *Demography*, 46(1(February)), 85-101.
- Bucx, F. (2011). *Gezinsrapport 2011. Een portret van het gezinsleven in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). www.scp.nl.
- Busby, D., M., Christensen, C., Crane, R., D., & Larson, J., H. (1995). A Revision of the dyadic adjustment Scale for Use with distressed and nondistressed Couples: Construct Hierarchy and multidimensional Scales. *Journal of Marital en Family Therapy*, 21(3), 289-308.
- Carroll, J. S., Olson, C. D., & Buckmiller, N. (2007). Family boundary ambiguity: A 30-year review of theory, research, and measurement. *Family Relations*, 56(April), 210-230.
- Cherlin, A. (1978). Remarriage as an Incomplete Institution. *American Journal of Sociology*, 84(3), 634-650.
- Coene, J., & Delbeke, B. (2016). Energiearmoede in cijfers. In S. Oosterlynck, P. Raemaeckers, J. Coene, B. Delbeke, P. Debruyne, & T. Ghys (Eds.), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2016. Blik op energiearmoede*. Antwerpen: OASES.
- Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- Coleman, M., Ganong, L. H., & Fine, M. A. (2000). Reinvestigating Remarriage: Another Decade of Progress. *Journal of Marriage & Family*, 62(November), 1288-1307.
- Corijn, M. (2016). *De gezinsdimensie in de psychische gezondheid*. Brussel: Studiedienst Vlaamse Regering
- Dodge, R., Daly, A., Huyton, J., & Sanders, L. (2012). The Challenge of defining Wellbeing. *International Journal of Wellbeing*, 2(3), 222-235.
- Doyen, G., & Stuyck, K. (2018). Gezinnen over werk en de combinatie gezin en werk. Gezinnen in Vlaanderen over werken en niet werken, over arbeidsomstandigheden, gezinsvriendelijke maatregelen van werkgevers en over de combinatie gezin en werk. In *Gezinnen in Vlaanderen in beeld. Gezinsenquête 2016* (pp. 42 p.). Brussel: Vlaamse overheid, Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. www.gezinsenquête.be.
- Emmery, K., & Pasteels, I. (2018). De relatie met de partner. Gezinnen in Vlaanderen over de relatie met de partner, relatiekwaliteit, steun van de partner, tevredenheid met de partnerrelatie en het gebruik van relatieondersteuning. In *Gezinnen in Vlaanderen in beeld. Gezinsenquête 2016* (pp. 32 p.). Brussel: Vlaamse overheid, Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. www.gezinsenquête.be.
- Epstein, N. B., Baldwin, L. M., & Bishop, d. S. (1983). The McMaster Family Assessment Device. *Journal of Marital and Family Therapy*, 9(2), 171-180.
- EUROSTAT. (2013). European Health Interview Survey (EHIS wave 2) Methodological Manual. <https://ec.europa.eu/eurostat>.

- Fine, M. A., & Kurdek, L. A. (1995). Relation between marital quality and (step) parent - child relationship quality for parents and stepparents in stepfamilies. *Journal of Family Psychology*, 9(2), 216-223.
- Fishman, B. (1983). The Economic Behavior of Stepfamilies. *Family Relations*(3), 359-366.
- Ganong, L., & Coleman, M. (2017). Studying Stepfamilies: Four Eras of Family Scholarship. *Family Process*, 57(1), 7-24.
- Ganong, L. H., & Coleman, M. (2004). *Stepfamily Relationships : Development, Dynamics, and Interventions* (Vol. Second edition). New York: Springer.
- Goedhart, A. W., Treffers, P. D., & van Widenfelt, B. M. (2003). Vragen naar psychische problemen bij kinderen en adolescenten: de Strengths and Difficulties Questionnaire. *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid*(58), 1018-1035.
- Hadfield, K., & Nixon, E. (2013). Including those that exclude themselves: Comparisons of self-identifying and non-self-identifying stepfamilies. *Journal of Family Studies*(2), 207-216.
- Hamplova, D., & Le Bourdais, C. (2009). One Pot or Two Pot Strategies? Income Pooling in Married and Unmarried Households in Comparative Perspective. *Journal of Comparative Family Studies*, 355-385.
- Hetherington, E. M., & Kelly, J. (2002). *For better or for worse: Divorce reconsidered*. W. W. Norton & Company.
- Hetherington, E. M., & Stanley-Hagan, M. (1999). The adjustment of children with divorced parents: A risk and resiliency perspective. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40(1), 129-140.
- Hiekel, N., Liefbroer, A. C., & Poortman, A.-R. (2014). Income pooling strategies among cohabiting and married couples. *Demographic Research*, 30, 1527-1560.
- Hofferth, S. L., & Anderson, K. G. (2003). Are all dads equal? Biology versus marriage as a basis for paternal investment. *Journal of Marriage & Family*, 65, 213-232.
- Ivanova, K. (2017). Division of Childcare in Two-Biological-Parent and Step-Parent Households: Importance of Parental Gender and Type of Partnership. *European Sociological Review*, 33(5), 661-674.
- Kreyenfeld, M., & Martin, V. (2011). Economic conditions of stepfamilies from a crossnational perspective. *Zeitschrift für Familienforschung/Journal of Family Research*, 23(2), 128-153.
- Le Bourdais, C., & Lapierre-Adamcyk, E. (2015). Who is in, who is out of stepfamilies? The impact of respondents' gender and residential status. *Zeitschrift für Familienforschung*, 27, 257-280.
- Marshall, J. J., & Woolley, F. (1993). What's mine is mine and what's yours is ours: challenging income pooling assumption. *Advances in Consumer Research*, 20, 541-545.
- Matthews, R. A., Kath, L. M., & Barnes-Farrell, J. L. (2010). A short, valid, predictive measure of work-family conflict: item selection and scale validation. *Journal of Occupational Health Psychology*, 15(1), 75-90.
- Meltzer, H., Gatward, R., Goodman, R., & Ford, T. (2000). *The mental health of children and adolescents in Great Britain. The report of a survey carried out in 1999 by Social Survey Division of the Office for National Statistics on behalf of the Department of Health, the Scottish Health Executive and the National Assembly for Wales*. London: Office for National Statistics (ONS).
- Mortelmans, D., Pasteels, I., Bracke, P., Matthijs, K., Van Bavel, J., & Van Peer, C. (2011). *Scheiding in Vlaanderen*: ACCO Uitgeverij.
- Noppe, J., Vergeynst, T., & Venweddingen, M. (2017). *Vlaamse armoedemonitor*. Brussel: Studiedienst Vlaamse Regering
- Papernow, P., L. . (1984). The Stepfamily Cycle: An Experiential Model of Stepfamily Development. *Family Relations*(3), 355.
- Papernow, P. L. (2009). *Becoming A Stepfamily: Patterns of Development in Remarried Families*. London: Gestalt Press.
- Pasley, K., & Ihinger-Talman, M. (1989). Boundary ambiguity in remarriage: Does ambiguity differentiate degree of marital adjustment and integration? *Family Relations*, 38(January), 46-52.
- Pasteels, I., & Emmerly, K. (2018). Partnerrelaties in gezinnen. Gezinnen over single zijn en LAT-relaties, over gehuwd, wettelijk of feitelijk samenwonen en over vorige partnerrelaties. In *Gezinnen in Vlaanderen in beeld. Gezinsenquête 2016* (pp. 32 p.). Brussel: Vlaamse overheid, Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. www.gezinsenquête.be.
- Pasteels, I., Mortelmans, D., Bracke, P., Matthijs, K., Van Bavel, J., & Van Peer, C. (2013). *Scheiden in meervoud. Over partners, kinderen en grootouders*. Leuven/Den Haag: Acco.
- Pasteels, I., Mortelmans, D., Buysse, A., Matthijs, K., Van Bavel, J., & Verschelden, G. (2018). *Families in transitie, transitie in families*: Garant Uitgevers.

- Pasteels, I., Mortelmans, D., & Van Bavel, J. (2011). Steekproef en dataverzameling. In D. Mortelmans, I. Pasteels, P. Bracke, K. Matthijs, J. Van Bavel, & C. Van Peer (Eds.), *Scheiding in Vlaanderen* (pp. 27-64): ACCO Uitgeverij.
- Patterson, G. R., Forgatch, M. S., & Degarmo, D. S. (2010). Cascading effects following intervention. *Development and Psychopathology*, 22(4), 949-970.
- Petit, S., & Casman, M.-T. (2008). Gebruik van PSBH-gegevens om een beter beeld te krijgen van nieuw samengestelde gezinnen in België. In KBS (Ed.), *Het kind in een nieuw samengesteld gezin* (pp. 65-112). Brussel: KBS.
- Pieters, C., Roelants, M., Van Leeuwen, K., Desoete, A., & Hoppenbrouwers, K. (2014). *JOnG! Talent Studie naar het welbevinden van kinderen en jongeren in Vlaanderen in relatie tot hun vaardigheden en schools functioneren*. Katholieke Universiteit Leuven, Leuven.
- Ribbens McCarthy, J., & Edwards, R. (2011). *Key concepts in Family Studies*. London: Sage.
- SCP. (2010). *Opvoeden in Nederland 2010 (OIN): Vragenlijst*. www.scp.nl.
- Stanton, M. (2013). Stepfamilies and development. In *Encyclopedia of Health*: Salem Press.
- Steinbach, A., Kuhnt, A.-K., & Knüll, M. (2016). The prevalence of single-parent families and stepfamilies in Europe: can the Hajnal line help us to describe regional patterns? *History of the Family*, 21(4), 578-595.
- Stewart, S. D. (2005a). Boundary Ambiguity in Stepfamilies. *JOURNAL OF FAMILY ISSUES*, 26(7), 1002-1029.
- Stewart, S. D. (2005b). How the birth of a child affects involvement with stepchildren. *Journal of Marriage & Family*, 67(May), 461-473.
- Stewart, S. D. (2007). *Brave New Stepfamilies. Diverse Pathways towards Stepfamily Living*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Symoens, S., Bastaits, K., Mortelmans, D., & Bracke, P. (2013). Uit elkaar gaan. Kenmerken van het echtscheidingsproces en het welzijn van ex-partners na de scheiding. In I. Pasteels, D. Mortelmans, P. Bracke, K. Matthijs, J. Van Bavel, & C. Van Peer (Eds.), *Scheiden in meervoud. Over partners, kinderen en grootouders* (pp. 183-202). Leuven/Den Haag: ACCO.
- Symoens, S., Colman, E., Pasteels, I., & Bracke, P. (2011). Welbevinden van (ex-)partners en kinderen. In D. Mortelmans, I. Pasteels, P. Bracke, K. Matthijs, J. Van Bavel, & C. Van Peer (Eds.), *Scheiding in Vlaanderen* (pp. 237-265). Leuven/Den Haag: ACCO.
- Van Coppenolle, D., & Dupont, G. (2018). Opvoeding en opvoedingsondersteuning. Wat vinden gezinnen belangrijk in de opvoeding van hun kinderen, hoe beleven ze het opvoeden, welke vragen en zorgen hebben ze en maken ze gebruik van opvoedingsondersteuning? In *Gezinnen in Vlaanderen in beeld. Gezinsenquête 2016* (pp. 32 p.). Brussel: Vlaamse overheid, Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. www.gezinsenquête.be.
- Van den Bergh, B. R. H. (2018a). Ervaren gezondheid en chronische ziekte bij ouders. Gezinnen in Vlaanderen over hun gezondheid en het hebben van chronische ziekten of langdurige aandoeningen. In *Gezinnen in Vlaanderen in beeld. Gezinsenquête 2016* (pp. 22 p.). Brussel: Vlaamse overheid, Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. www.gezinsenquête.be.
- Van den Bergh, B. R. H. (2018b). Gezinsinteracties, sociale relaties en het psychisch welzijn van ouders. Gezinnen in Vlaanderen over hoe gezinsleden met elkaar omgaan, over hun sociaal leven, het ervaren van sociale steun en over enkele aspecten van psychisch welzijn. In *Gezinnen in Vlaanderen in beeld. Gezinsenquête 2016* (pp. 35 p.). Brussel: Vlaamse overheid, Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. www.gezinsenquête.be.
- Van Eeden-Moorefield, B., & Pasley, B. K. (2013). Remarriage and Stepfamily Life. In G. Peterson, W. & K. R. Bush (Eds.), *Handbook of Marriage and the Family* (Third ed., pp. 517-546). New York: Springer.
- van Leeuwen, K., Vermulst, A., Kroes, G., De Meyer, R., & Veerman, J. W. (2018). *Handleiding VSOG Verkorte Schaal Ouderlijk Gedrag*. www.praktikon.nl: Praktikon.
- van Widenfelt, B. M., Goedhart, A. W., Treffers, P. D., & Goodman, R. (2003). Dutch version of the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ). *European Child & Adolescent Psychiatry*, 12(6), 281-289. doi:10.1007/s00787-003-0341-3
- van Widenfelt, B. M., Goedhart, A. W., Treffers, P. D. A., & Goodman, R. (2003). Dutch version of the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ). *European Child & Adolescent Psychiatry*, 12(6), 281-289.
- Vanassche, S., & Matthijs, K. (2013). Verblijfsco-ouderschap en de relaties tussen ouders en stiefouders. In I. Pasteels, D. Mortelmans, P. Bracke, K. Matthijs, J. Van Bavel, & C. Van Peer (Eds.), *Scheiden in meervoud. Over partners, kinderen en grootouders* (pp. 91-122). Leuven: ACCO.

- White, J. M. (2013). The current status of theorizing about families. In G. W. Peterson & K. R. Bush (Eds.), *Handbook of Marriage and the Family* (Third ed., pp. 11-37). New York: Springer.
- Willekens, M., Vanderheyden, G., & Mortelmans, D. (2011). Socio-economische gevolgen van een echtscheiding. In D. Mortelmans, I. Pasteels, P. Bracke, K. Matthijs, J. Van Bavel, & C. Van Peer (Eds.), *Scheiding in Vlaanderen* (pp. 169-197). Leuven/Den Haag: ACCO.